

**DÖVİZ KURU OYNAKLIĞININ İŞSİZLİK
ÜZERİNE ETKİSİ**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Gizem KESKİN

**Danışman
Doç. Dr. Hüseyin KARAMELİKLİ**

DÖVİZ KURU OYNAKLIĞININ İŞSİZLİK ÜZERİNE ETKİSİ

Gizem KESKİN

Doç. Dr. Hüseyin KARAMELİKLİ

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Ocak 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	5
DOĞRULUK BEYANI	6
ÖNSÖZ.....	7
ÖZ.....	8
ABSTRACT.....	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION.....	11
KISALTMALAR	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	15
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	15
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	15
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM.....	15
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	15
1. DÖVİZ KURU VE İŞSİZLİK.....	16
1.1. DÖVİZ VE DÖVİZ KURU TANIMI	16
1.1.1. Çeşitleri Bakımından Döviz Kurları	16
1.1.1.1 Nominal Döviz kuru.....	16
1.1.1.2 Reel Döviz Kuru.....	16
1.1.1.3 Efektif Döviz Kuru.....	17
1.1.2. Döviz Kurunun Oluşumu	18
1.1.2.1 Döviz Talebi.....	18
1.1.2.2 Döviz Arzı	19
1.1.3. Döviz Kuru Sistemleri	19
1.1.3.1 Sabit Döviz Kuru Sistemi	20
1.1.3.2 Esnek (Serbest) Döviz Kuru Sistemi	20
1.1.3.3 Alternatif Döviz Kuru Sistemleri	22

1.1.4. Döviz Kur'unu Etkileyen Faktörler	28
1.1.4.1 Politik Faktörler.....	29
1.1.4.2 Ekonomik Faktörler	30
1.1.5. Döviz Kur'unun Yansıma Etkisi	35
1.1.5.1 Gelişmiş Ülkelerdeki Yansıması	37
1.1.5.2 Gelişmekte Olan Ülkelere Yansıması.....	37
1.2. DÖVİZ KURU OYNAKLIĞI.....	38
1.2.1. Döviz Kuru Oynaklığının Nedenleri	39
1.2.2. Döviz Kuru Oynaklığının Sonuçları.....	40
1.2.2.1 Yatırımlar Üzerine Etkisi.....	40
1.2.2.2 Büyüme Üzerine Etkisi.....	41
1.2.2.3 Dış Ticaret Üzerine Etkisi	42
1.3. DÖVİZ KUR'UNUN BELİRLENMESİ.....	43
1.3.1. Geleneksel Yaklaşımlar	43
1.3.1.1 Dış Ticaret Akımları Yaklaşımı.....	43
1.3.1.2 Satın Alma Gücü Paritesi Yaklaşımı.....	44
1.3.2. Yeni Yaklaşımlar	46
1.3.2.1 Mundell-Fleming Yaklaşımı	46
1.3.2.2 Parasalcı Yaklaşım.....	47
1.3.2.3 Portföy Dengesi Yaklaşımı	47
1.3.2.4 Para İkamesi Yaklaşımı	48
1.3.2.5 Faiz Haddi Paritesi Yaklaşımı	49
1.4. İŞSİZLİK KAVRAMI	50
1.4.1. İşsizliğin Nedenleri	51
1.4.2. İşsizlik Çeşitleri	53
1.4.2.1 Açık İşsizlik.....	53
1.4.2.2 Gizli İşsizlik	56
1.4.3. İşsizlik ve Gelir Düzeyi	56
1.4.4. İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki	57
İKİNCİ BÖLÜM.....	58
2. TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK VE DÖVİZ KURUNUN DÖNEMSEL GELİŞİMİ	
58	

2.1.	DÖVİZ KURU POLİTİKALARI.....	58
2.1.1.	Araç Olarak Döviz Kuru Politikaları	58
2.1.1.1	Devalüasyon.....	59
2.1.1.2	Revalüasyon.....	59
2.1.2.	Amaç Olarak Döviz Kuru Politikaları.....	60
2.1.2.1	Gerçekçi Döviz Kuru Politikası	60
2.1.2.2	Eksik Değerlenmiş Döviz Kuru Politikası	61
2.1.2.3	Aşırı Değerlenmiş Döviz Kuru Politikası.....	61
2.2.	TÜRKİYE’DE UYGULANAN DÖVİZ KURU POLİTİKALARI.....	62
2.2.1.	1980 Öncesi Dönemde Uygulanan Kur Politikaları.....	62
2.2.2.	1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Kur Politikaları	64
2.3.	İŞSİZLİK İLE İLGİLİ UYGULANAN POLİTİKALAR	76
2.3.1.	Makro Ekonomik Politikalar	77
2.3.1.1	Para Politikası	77
2.3.1.2	Maliye Politikası.....	78
2.3.1.3	Gelirler Politikası.....	79
2.3.2.	Mikro Ekonomik Politikalar.....	80
2.3.2.1	Aktif İstihdam Politikaları	80
2.3.2.2	Pasif İstihdam Politikaları	81
2.4.	TÜRKİYE’DE İŞGÜCÜ PİYASASI VE UYGULANAN POLİTİKALAR	82
2.4.1.	Türkiye’de İşgücü Piyasası	82
2.4.2.	1980 Dönemi Öncesinde Türkiye’de Uygulanan İşgücü Politikaları .	83
2.4.3.	1980 Dönemi Sonrasında Türkiye’de Uygulanan İşgücü Politikaları	90
	ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	99
3.	Literatür Taraması	99
3.1.	DÖVİZ KURU VE İŞSİZLİK ÜZERİNE TÜRKİYE’DE VE TÜRKİYE İÇİN YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR LİTERATÜRÜ.....	99
3.2.	DÖVİZ KURU VE İŞSİZLİK ÜZERİNE DİĞER ÜLKELERDE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR LİTERATÜRÜ.....	104
3.3.	VERİ SETİ VE METODOLOJİ	109
3.3.1.	Araştırma Modeli.....	109
3.3.2.	Değişkenler	109

3.3.3. Veri Analizi	109
3.4. ANALİZ VE BULGULAR	116
3.4.1. Betimsel İstatistikler	116
3.4.2. Volatilité Serisi	123
3.4.3. Model Tahmini	126
SONUÇ	130
KAYNAKÇA	132
TABLolar LİSTESİ	150
ŞEKİLLER LİSTESİ	151
EKLER	152
ÖZGEÇMİŞ	160

TEZ ONAY SAYFASI

Gizem KESKİN tarafından hazırlanan “DÖVİZ KURU OYNAKLIĞININ İŞSİZLİK ÜZERİNE ETKİSİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Hüseyin KARAMELİKLİ .....
Tez Danışmanı, İktisat Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 18.01.2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Ünal ARSLAN (MKÜ) .....

Üye : Doç. Dr. Hüseyin KARAMELİKLİ (KBÜ) .....

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Süleyman UĞURLU (KBÜ) .....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ .....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışımda alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

Adı Soyadı: Gizem KESKİN

İmza:

ÖNSÖZ

Bu çalışmada döviz kuru oynaklığının işsizlik üzerindeki etkisi teorik ve ampirik olarak incelenmiştir. Literatür kısmında çeşitli kaynaklardan faydalanılmıştır. Veri kısmında Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden derlenen veri seti kullanılmıştır. Analiz Eviews 10 paket programı kullanılarak yapılmıştır.

Çalışmamızın ilk bölümünde belirlenen amaç doğrultusunda döviz kuru oynaklığı ve işsizliğin teorik çerçevesinin incelenmesi amacıyla döviz kuru, döviz kuru oynaklığı ve işsizlik ile ilgili genel tanımlar ve teorik yaklaşımlar ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümünde Türkiye’de döviz kuru ve işsizlik süreçlerinin tarihsel gelişimi detaylı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde 2014:01-2021:09 dönemleri arasındaki ilişki ARDL Sınır Testi Analiz metodu ve ARCH-GARCH Modeli kullanılarak açıklanmıştır.

Son olarak, tez çalışma sürecimde bilgi ve tecrübeleri ile tezimde bana desteklerini esirgemeyen sevgili hocam Doç. Dr. Hüseyin KARAMELİKLİ’ye bana gösterdiği ilgisi, sabrı, hoşgörüsü ve destekleri dolayısıyla teşekkür ederim. Hem eğitim hayatım boyunca hem de eğitim hayatım sonrasında bana desteğini, ilgisini ve sevgisini eksik etmeyen çok sevgili Doç. Dr. Hatice Bahar AŞÇI’ya tüm emeklerinden dolayı teşekkür ederim. Ayrıca her zaman yanımda olup desteklerini bir an bile eksik etmeyen sevgili babam Niyazi KESKİN, sevgili annem Ayşe KESKİN, kardeşlerim Ferhat ve Serdar ayrıca kuzenlerim Tuğba ve Ceyda’ya çok teşekkür ederim. Son olarak tez aşamamda her anlamda destek sağlayan çok sevgili Bodrum Anatolia İnşaat ekibine teşekkürü borç bilirim.

ÖZ

Küreselleşen dünya ekonomilerinde en önemli değişkenlerden olan döviz kuru, ülkeler arasında alışveriş bağımlı kuran en önemli araçtır. Dolayısıyla döviz kuru ve döviz kuru oynaklığı bu alışverişte hayati bir önem taşımaktadır. Bu çalışmada döviz kuru oynaklığının işsizlik üzerine etkileri araştırılmıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede döviz kuru ve işsizlik arasındaki ilişki çok önemlidir. Literatürde döviz kuru oynaklığı ve işsizlik üzerine birçok çalışma vardır. Bu çalışmada, ilk olarak döviz kuru ve işsizlik teorik olarak açıklanmaktadır. Türkiye ekonomisinde döviz kuru oynaklığının işsizlik üzerindeki etkisi 2014:01-2021:09 dönemleri arasındaki aylık veriler kullanılarak ampirik analiz yapılmıştır. Bu çalışmada ekonometrik yöntem olarak zaman serisi analiz yöntemi kullanılmıştır. Analiz metodu olarak ise ARDL sınır testinden yararlanılmış ve bu doğrultuda Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi uygulanarak durağanlık analizi yapılmıştır. Volatilité serisinin oluşturulması amacıyla ARCH-GARCH modeline başvurulmuştur. Analiz sonucunda bağımsız değişken döviz kuru volatilitesinde meydana gelen artışların bağımlı değişken olan işsizlik oranını arttırdığı, azalışların ise işsizlik oranını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bağımsız değişken olan sanayi üretim endeksinde meydana gelen artış, işsizlik oranını azalttığı ve sanayi üretim endeksinin azalışı ise işsizlik oranının artmasına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Döviz Kuru Oynaklığı, İşsizlik, Sanayi Üretim Endeksi, ARDL, ARCH-GARCH

ABSTRACT

Exchange rate, which is one of the most important variables in globalizing world economies, is the most important tool that establishes the shopping link between countries. Therefore, exchange rate and exchange rate volatility are of vital importance in this exchange. In this study, the effects of exchange rate volatility on unemployment were investigated. The relationship between exchange rate and unemployment is very important in a developing country like Turkey. There are many studies on exchange rate volatility and unemployment in the literature. In this study, firstly, exchange rate and unemployment are explained theoretically. The effect of exchange rate volatility on unemployment in the Turkish economy has been empirically analyzed using monthly data for the period 2014:01-2021:09. In this study, time series analysis method was used as econometric method. As the analysis method, ARDL bounds test was used and in this direction, Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test was applied and stationarity analysis was performed. The ARCH-GARCH model was used to create the volatility series. As a result of the analysis, it was concluded that increases in the independent variable exchange rate volatility increase the unemployment rate, which is the dependent variable, while decreases decrease the unemployment rate. It has been concluded that the increase in the industrial production index, which is the other independent variable, decreases the unemployment rate and the decrease in the industrial production index causes the unemployment rate to increase.

Keywords: Exchange Rate Volatility, Unemployment, Industrial Production Index, ARDL, ARCH-GARCH

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Döviz Kuru Oynaklığının İşsizlik Üzerine Etkisi
Tezin Yazarı	Gizem KESKİN
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Hüseyin KARAMELİKLİ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	18.01.2022
Tezin Alanı	İktisat
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	159
Anahtar Kelimeler	Döviz Kuru Oynaklığı, İşsizlik, Sanayi Üretim Endeksi, ARDL, ARCH-GARCH

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The Effect of Exchange Rate Volatility on Unemployment
Author of the Thesis	Gizem KESKİN
Advisor of the Thesis	Associate Professor Hüseyin KARAMELİKLİ
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	18.01.2022
Field of the Thesis	Economics
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	159
Keywords	Exchange Rate Volatility, Unemployment, Industrial Production Index, ARDL, ARCH-GARCH

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABYKP	: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
ADF	: Genelleştirilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi
ARCH	: Otoregresif Koşullu Değişen Varyans
ARDL	: Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi
ARGE	: Araştırma ve Geliştirme
BBYKP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BBYKP	: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BP	: Ödemeler Dengesi
DBYKP	: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
DF	: Dickey-Fuller
DKP	: Dokuzuncu Kalkınma Planı
DOLS	: Dinamik En Küçük Kareler
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ECM	: Hata Düzeltme Modeli
EPS	: Ek Parasal Sıkılaştırma
EKK	: En Küçük Kareler
EKKY	: En Küçük Kareler Yöntemi
EMP	: İşsizlik Oranı
FHP	: Faiz Haddi Paritesi
FMOLS	: Tamamen Modifiye Edilmiş En Küçük Kareler
GARCH	: Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans

GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GOP	: Güneydoğu Onarım Projesi
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İBYKP	: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
ILO	: Uluslararası İşgücü Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüs
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MAE	: Mutlak Hata Ortalamaları
MARS	: Çok Değişkenli Uyarlanabilir Regresyon Eğrileri
MB	: Merkez Bankası
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
PTT	: Posta ve Telgraf Teşkilatı
REDK	: Reel Efektif Döviz Kuru
REER	: Reel Efektif Döviz Kuru
RMSE	: Hata Kök Ortalama Kareleri
SBYKP	: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
SGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
SUE	: Sanayi Üretim Endeksi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TPKK	: Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu
TR	: Türkiye
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

ÜBYKP : Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
ÜFE : Üretici Fiyat Endeksi
VAR : Vektör Otoregresyon
YBYKP : Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Türkiye ekonomisinde döviz kuru oynaklığı ve işsizlik arasındaki ilişkiyi inceleyerek döviz kuru oynaklığının işsizlik üzerindeki etkisini tespit etmektir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın amacı, döviz kuru oynaklığı ve işsizlik arasındaki ilişkiyi tespit ederek literatüre güncel bir analiz kazandırmaktır. Bu çalışma ile zaman zaman meydana gelen dalgalanmanın işsizliği nasıl etkilediği üzerine çalışılmış ve ekonomi üzerindeki etkilerine değinilmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Türkiye’de 2014:01-2021:09 dönemleri arasındaki aylık veri seti kullanılarak döviz kuru oynaklığı ve işsizlik arasındaki ilişki ADF birim kök testi, ARDL sınır testi ve ARCH-GARCH analiz metotları kullanılarak analiz edilmiştir.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Bu çalışmada Türkiye’nin uzun dönemde döviz kuru oynaklığı ve işsizlik arasındaki ilişkiye yer verilmiştir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bu çalışmanın ilk bölümünde döviz kuru oynaklığı ve işsizlik teorik olarak açıklanmıştır. İkinci bölümde Türkiye’de 1980 öncesi ve 1980 sonrası uygulanan döviz kuru ve işsizlik politikalarına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise döviz kuru oynaklığı ve işsizlik oranı kullanılarak 2014:01-2021:09 dönemleri arasındaki aylık veriler ile ekonometrik bir analiz yapılmıştır. Literatürde döviz kuru oynaklığı ve işsizlik arasındaki ilişkiye ait ülkemizin yakın geçmişini ilgilendiren makale, tez vb. çalışma bulmakta güçlük çekilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÖVİZ KURU VE İŞSİZLİK

1.1. Döviz ve Döviz Kuru Tanımı

Genel olarak tanımlandığında döviz, ulusal para dışındaki yabancı ülke paraları veya ödeme yerine geçmiş olan yani kolaylıkla paraya dönüştürülebilen tüm ödeme araçları olarak tanımlanabilir (SEYİDOĞLU, 2017, s. 388).

Döviz kuru ise genel anlamda kısaca iki ülkenin paralarının birbirileri cinsinden değeridir. Bu durumda döviz kuru söz konusu olduğunda ulusal para dışındaki paranın yani yabancı bir ülkenin parasının ulusal para bakımından değişim yapıldığında ortaya çıkan değerdir. Böylece döviz kuru teriminin ortaya çıkabilmesi için iki tane birbirinden farklı devlet ve bu devletlere ait olan iki adet para birimleri olmalıdır (IŞIK, 2005).

1.1.1. Çeşitleri Bakımından Döviz Kurları

1.1.1.1 Nominal Döviz kuru

Nominal döviz kuru, iki ülkenin paralarının birbirileri bakımından değeridir. Başka bir deyişle nominal döviz kuru bir birim A ülkesinin parasının kaç birim B ülkesinin parasıyla değiştirilebildiğini gösteren kavramdır. A ve B ülkesinin nispi fiyatları demek nominal döviz kuru demektir ve döviz kuru denildiğinde ifade edilen aslında nominal döviz kurudur (PARASIZ, 2009).

Nominal kurlar enflasyon oranları hesaba katılmadan hesaplandığı için reeldeki kurları gösteremezler. Nominal döviz kurlarının gösterdiği tek şey piyasada oluşmuş olan kurlardır. Bu sebepten dolayıdır ki nominal döviz kurlarının gerçek değerini görmek istersek bu nominal döviz kurunu enflasyon oranlarını da hesaba katarak hesaplamamız gerekmektedir. Böylece nominal döviz kurunun gerçek değerini elde etmiş oluruz. Buradan da anlaşıldığı üzere nominal döviz kuru ülkeler arası dış ticaret hacmi üzerinde ve ülkeler arasında gerçekleşen sermaye akımında, bunun gibi birçok etken üzerinde hayati rol oynamaktadır.

1.1.1.2 Reel Döviz Kuru

Nominal kurun gerçek değerini görmek için hesaba katılmış olan enflasyon oranı ile hesaplanan sonuç aslında reel kurdur. Reel döviz kuru ise yurtdışı fiyatları ve

yurtiçi fiyat düzeyleri arasındaki oran ile nominal döviz kuru çarpımından oluşan kavramdır (CARBAUGH, 2008).

Reel döviz kuru aynı zamanda ekonomik göstereyi etkiler, bu da yabancı ülkelerdeki yerli malın yurtiçindeki yerli mallar cinsinden nispi fiyatını yansıtmaları ile ve beynelmilel rekabeti ölçme ile olur. Reel döviz kuru ekonomik gösterge üzerinde oynadığı hayati rolün yanı sıra cari işlemler dengesi üzerinde de, ekonomik faaliyet gösteren birimlerin tüketim ve üretim kararlarının yurtiçinde üretilen mallar ya da yurtdışında üretilmiş olan mallar arasındaki dağılımı etkileyerek de belirleyici bir rol oynar (İNANDIM, 2005).

Reel döviz kuru ele alınan dönem için nominal kurun yurtiçinde veya yurtdışındaki fiyatlarda yukarı bir seyir halinde hesaplanması dolayısıyla ele alınan ülke ve dönem için o ülkenin ekonomisi hakkında daha fazla bilgi vermektedir. Herhangi bir ülkedeki bir malın fiyat artışı başka bir ülkedeki fiyat artışından daha yüksekte seyretmesi durumunda reel kurun nominal kur ile karşılaştırıldığında reel kurların nominal kurlardan daha alçakta seyretmesine neden olmak ile birlikte yerel paranın değerini arttırarak dış dünyayla rekabeti etkiler. Aksi düşünüldüğünde ekonomide gerçekleşen fiyatın yukarı seyir hızı, dış dünyadan daha alçakta yer aldığındaki reel kur yükselir ve dolayısıyla rekabet gücü de artış gösterecektir. Sonuç olarak reel döviz kurunun pozitif yönü; bir mal alırken onun miktarını aynı para birimi olması şartıyla yurtiçinde ve yurtdışında ne kadar alınabileceğini anlık olarak kıyaslamaya imkân tanınmasıdır (KIZILDERE, 2012).

1.1.1.3 Efektif Döviz Kuru

Bir ulusal paranın dış değeri yani satın alma gücü söz konusu para ile satın alınabilecek yabancı mal, hizmet ya da mali değerlerin miktarına bağlıdır. Sabit kur sistemlerinde örneğin Bretton Woods gibi yerel paranın dış değerinin hesaplanması kolaydır; bunun sebebi olarak ise yerel para sabit kurdan tek bir yabancı paraya, örneğin dolara bağlanmıştır. Öyle ki kurların piyasanın işleyişine bırakıldığı sistemlerde (örneğin dalgalı kur, serbest değişken kur gibi) yerel para, farklı yabancı paralar karşısında farklı seviyelerde değişim gösterebilir. Bunun sonucu olarak yerel para bazı paralar karşısında değer kazanırken bazılarında karşı da değer kaybediyor olabilir. Bu durumda yerel paranın tüm yabancı paralar karşısındaki dış değerleri belirlemek adına efektif döviz kuru (effective exchange rate)'nun hesaplanması gerekli

olup efektif kur, yerel paranın bu doğrultuda oluşturulacak yabancı para sepeti karşısındaki değerini ifade eder. Türkiye 0,5 Amerikan doları ile 0,5 Euro'dan oluşan bir sepet hazırlar ve TL'nin efektif kuru bu para sepetine göre hesaplanmaktadır. Yerel paranın satın alım gücünde oluşan gerçek değişimleri bulabilmek adına enflasyon etkisinin giderilmesi gerekli olup nominal efektif kurların enflasyon etkisinden arındırılmasının ardından hesaplanan kurlara da reel efektif kur adı verilir. Yerel paranın dış satın alımındaki değişimleri gösteren efektif döviz kurlarıdır (SEYİDOĞLU, 2015, s. 395-396).

Hesaplama ise aşağıdaki formül şeklindedir.

$$REX = \prod_{i=1}^N \left(\frac{P_{TUR}}{P_i * e_{i,TUR}} \right)^{W_i}$$

Formülde; P_{TUR} ülkemiz fiyat endeksini, P_i diğer ülkelerin fiyat endeksini $e_{i,TUR}$ her bir ülke için döviz kurunu göstermekte, W_i ülkelerin endeksteki ağırlığını, N ise hesaplamaya dâhil edilen ülke sayısını ifade etmektedir.

1.1.2. Döviz Kurunun Oluşumu

Döviz kurunu açıklayabilmek için öncelikle döviz talebi ve döviz arzı hakkında tam anlamıyla bilgi sahibi olunmalıdır. Ancak sonrasında döviz kuru oluşumu ya da başka bir deyişle döviz fiyatının oluşumunu açıklamak mümkün olur (KOÇAK, 2006, s. 7).

1.1.2.1 Döviz Talebi

Döviz talebi, bir ülkenin yabancı bir ülkeden ürün veya hizmet ithal etmesidir. Başka bir deyişle ithal edilen ürün için yapılacak olan ödemeye bağlı olarak yabancı ülkenin parasına olan taleptir. Yabancı bir ülkeden ne kadar fazla ürün veya hizmet talep edilirse döviz talebi de o oranda artış gösterir. Bir ülkede ithalatı belirleyen faktörler genel olarak tüketicilerin tercihi, milli gelirleri veya ithal malların ikamelerinin fiyatlarına bağlı olarak değişkenlik gösterir. Döviz kuru ve döviz talebi arasında ters oranda bir ilişki söz konusudur. Döviz kurunda oluşan aşağı yönlü bir harekette yerli para ile daha fazla döviz alınabileceği dolayısı ile döviz talebi yukarı yönde hareket eder. Döviz talebindeki artış bunun yanı sıra ülkelere yapılması muhtemel yatırımlar, ülkeler arasındaki borç ödemeleri, halkın beklentileri, merkez bankası faaliyetleri ya da kısa veya uzun vadeli sermayeler ile de mümkündür. Başka

bir döviz talebi artışı da bir ülkenin dış ticaret hacmine bağlı olarak da değişiklik gösterebilir. Bir ülkenin dövize olan ihtiyacı ithalat ve ihracat durumuna veya ticaret yaptığı yabancı para birimli diğer ülkelerin sayısına bağlı olarak değişmektedir (DİNLER, 2000, s. 492).

1.1.2.2 Döviz Arzı

Döviz arzı, döviz talebinin tersine ithalata değil bir ülkenin ihraç mallarına bağlıdır. Buna bağlı olarak ülkenin ihraç etmiş olduğu mallara talep arttıkça o ülkenin döviz arzı da artmış olacaktır. Dolayısıyla döviz kuru ve döviz arzı aynı yönlü hareket izlemektedir. Döviz kuru arttıkça döviz arz miktarı da artmakta ve düşükçe de düşmektedir. Bu durumun sebebi olarak da döviz kurunda yükseliş yaşandıkça, ülkenin mallarının fiyatları da dış piyasada düşmesi dolayısı ile ihracat yükselecek ve döviz girişi de artacaktır. Başka bir ifade ile de döviz kurunda da düşme yaşandıkça o ülkenin ihraç mallarının dış piyasadaki fiyatları da yükseleceği için ihracat azalacak ve aynı yöndeki ilişki olduğu için döviz gelirleri de düşecektir. Döviz arzı ihraç mallarının yanı sıra, yabancıların ülkelere yapacak olduğu yatırımlara ve dış borçlara da bağlı olarak değişiklik göstermektedir (KOÇAK, 2006, s. 8).

1.1.3. Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kuru sistemleri, kısaca “döviz kurlarının belirlenme ve değişim rejimi” olarak tanımlanabilir. Ayrıntılı tanımlama ile döviz kurlarının hangi güç tarafları tarafından ya da nasıl belirleneceği, kurlardaki serbest bir şekilde ya da resmi kararlar ile mi değişip değişmeyeceği veya bu değişimin hangi ölçülerde olacağı gibi konular ile ilgili kurallar olarak tanımlanabilir (GÜRAN, 1987, s. 7).

Bu sebeple döviz kurları ve ekonomik istikrar arasında bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Ekonomik istikrarın başlıca koşullarından biri olarak kabul edilen ücret ve fiyatlar gibi döviz kurlarının da bir değeri olması sebebiyle döviz kurunun sabitlenmesidir. Döviz kuru istikrarı, cari kur ile reel kurun aralarındaki farkın kapatılması, kur dalgalılarının durdurulması ve dış ticaretteki rekabete engel olacak olan dalgalıların ortadan kaldırılması olarak ifade edilmektedir (KARAMELİKLİ ve BAYAR, 2016, s. 226).

Döviz kuru sistemleri ayrımı hakkında birçok farklı görüş bulunmaktadır. Teorik olarak bakıldığında döviz kuru sistemleri, esnek kur sistemi ve sabit döviz kuru sistemi olmak üzere iki temel gruba ayrılmıştır. Ancak bu çalışmada döviz kuru

sistemleri üç ayrı gruba ayrılmış olup bunlar; sabit kur sistemi, esnek kur sistemi ve alternatif kur sistemleridir. Bu ayrımın üç ayrı grupta ayrışmasının sebebi ise, bir ülkenin seçebileceği kur sistemleri arasında iki grup olarak ayrılan sabit kur sistemi ve tam esnek kur sistemi olmasına rağmen gerçek dünyada bu duruma ek olarak alternatif kur sistemleri de devreye girmektedir. Bu alternatif kurlar da yelpazenin iki ucu olan esnek kur sistemi ve sabit kur sistemi arasında yer almaktadır (EDWARDS ve SAVASTONE, 1999).

1.1.3.1 Sabit Döviz Kuru Sistemi

Bir ülkenin parasının başka bir ülkenin parasına sabitlenmesi sabit kur rejimidir. Bu rejim ile birlikte döviz talep ve arzı göz ardı edilmek durumunda kalmakta ve merkezi otoritenin belirlemiş olduğu kurun dışına çıkılamamaktadır (LIPSEY, RAGAN, ve STORER, 1996, s. 754).

Sabit döviz kuru sisteminde, döviz kuru seviyesi merkez bankası elindedir yani MB tarafından belirlenir. Merkez bankası döviz kurunun dalgalanmasına belirli aralıklarda müsaade etmektedir. Eğer bu dalgalanma belirlenmiş olan aralık dışına çıkarsa merkez bankası döviz alım ya da satım ile müdahale eder. Merkez Bankası'nın bu müdahalelerde bulunabilmesi için yeterli miktarlarda döviz ve altın stokuna sahip olması şarttır. Bunun dışında bu müdahaleler yeterli olmamakla birlikte kurun yeniden ayarlanması gerekmektedir (COPELAND, 1989, s. 16-18).

Sabit döviz kuru sisteminde merkezi otoritenin döviz kurunu neye sabitleyeceği önemlidir. Bu durumda merkezi otorite döviz kurunu altına sabitlerse bu "Altın Standardı" olur. İkinci durum ise merkezi otorite döviz kurunu dolara sabitlerse de bu "Bretton Woods" olur. Son olarak merkezi otoritenin döviz kurunu birden fazla yabancı paradan oluşan bir sepete yani çekme hakkı (special drawings rights) sepetine sabitlemesi tercihi de söz konusudur (ÜNSAL E. , 2005, s. 492).

1.1.3.2 Esnek (Serbest) Döviz Kuru Sistemi

Döviz piyasasında herhangi bir devlet müdahalesinin olmaması ile birlikte döviz kurunun serbest bir şekilde arz ve talep koşullarına göre belirlenmesi durumuna esnek kur sistemi denilebilir (PARASIZ, 2005, s. 595).

Esnek döviz kuru sisteminde, bir ülke içerisinde izlenen maliye ve para politikaları, döviz kuru üzerinde etkili olacaktır. Örnek ile açıklarsak para arzında oluşan bir artış,

dış açığa sebep olacak ve bunun sonucunda döviz kuru üzerinde etkin bir rol oynayacaktır. Ayrıca para arzı artışı ile birlikte gelir artışı olacak ve bu da döviz kurunun daha da yükselmesine neden olacaktır. Ancak eğer ekonomi likidite tuzağında ise para politikasıyla gelir ve faizlerde herhangi bir değişiklik olmadığı için söz konusu politikanın döviz kuru üzerinde etkin bir rol oynamayacağı da bilinmelidir (SEYİDOĞLU, 2003, s. 365).

Esnek döviz kuru sisteminde başka bir durum ise yatırımlardaki faiz esnekliğinin sıfır olduğu durum ve sermayede herhangi bir hareketliliğin olmadığı durumudur. Bu durum ile birlikte faiz oranı değişmesine karşı döviz kuru ve gelir sabit kalacaktır. Oysaki genişletici maliye politikasının döviz kuru üzerinde etkisi olmasına karşın bu durum belirsizdir. Ancak ekonomide likidite tuzağı söz konusu olduğunda faiz oranı değişmeyeceği için ve şayet sermaye hareketliliği de söz konusu değilse döviz kuru üzerindeki etkisi yalnızca gelir değişmesi sebebiyle meydana gelecek ve sonuç olarak döviz kuru yükselecektir. Para talebindeki esnekliğin sıfır olduğu durumda ise gelir sabit kalarak faiz oranında artış meydana gelecek ve sermayede hareketliliğin olmaması koşuluyla döviz kurunda düşüş yaşanacaktır (GÜRAN, 1987, s. 84).

Esnek döviz kuru ile sabit kur rejimlerini karşılaştıracak olursak esnek kur rejiminin sabit kur rejiminden birçok konuda farklı olduğu açıklanmaktadır. Bu konulara baktığımızda ilki fiyat artışları sonucunda yerli malların fiyatlarının uluslararası piyasada pahalı hale gelmesine karşın sabit kurlarda bu durumda ülke ödemeler dengesinde açık vermektedir. Oysa esnek kur sistemi fiyat değişimi konusunda uyum sağlaması ile birlikte fiyat seviyesi döviz kurları ile uyumlu hale geleğinden reel döviz kurları değişmeyerek dış denge korunmaktadır. Esnek döviz kuru rejiminde spekülörlerin görüşü ile döviz kurundaki mevcut düşüşün geçici olduğunu düşünmeleri ve ileriki süreçte yükseleceği beklentileri ile istikrarlı davranışı kurların sabit kur rejimine göre daha sakin bir durumda olmasını sağlar. İkinci bir konu olarak da ülkelerin ihracat talebindeki düşüşlerde esnek kur rejiminde olan ülkede öncelikli olarak ihracat düşecek ve döviz kurlarının esnek olması sebebiyle yerli para değer kaybedecek böylelikle ülke yeniden ihracat gücü kazanacak ve sonuç olarak dış talepte artış olacaktır. Esnek kur rejiminin altındaki ülke politika konusundaki bağımsızlığı sebebiyle belirli bir kuru savunma zorunluluğu yoktur. Bu zorunluluğa sahip olmayan ülkeler para politikasında bağımsız bir davranış sergileyerek ödemeler

dengesi açıklarına müdahale edebilmektedirler. Esnek kur rejimi altındaki ülkeler herhangi bir önleme gerek duymayacakları için merkez bankası rezerv tutmak zorunda da değildir (ERTÜRK, 1996).

Esnek kur rejimlerinin olumlu ve olumsuz yönlerine bakacak olursak;

Esnek kur rejimlerinin dışsal şoklara karşı ve reel sektör kaynaklı şoklara karşı dirençli olması, ilk etapta dış ticarete kurun değerindeki artışa bağlı olarak ödemeler dengesinde de ortaya sorun çıkarmaması gelmektedir. Belli bir kur hedefi olmaması sebebiyle MB etkili para politikasına sahiptir (İNAN, 2002).

Esnek kur rejiminin olumsuz yönlerine baktığımızda, döviz kurundaki esneklik durumu, döviz kurlarının gelecekteki durumu için bir belirsizlik ortamı oluşturmaktadır. Bu belirsizlik risk olarak algılanmakta ve dış ticareti olumsuz yönde etkilemektedir. Böylece döviz kurunda oluşan aşırı dalgalanmalar kaynak dağılımını da olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bir diğer olumsuz yönü ise döviz kurunun dış ülkelerdeki enflasyonu kendi içine taşıması durumudur (KARLUK S. R., 2007, s. 535).

1.1.3.3 Alternatif Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kuru sistemleri, esnek(serbest) döviz kuru sistemi ve sabit döviz kuru sistemi olarak birbirlerinin zıttı şeklinde yer almaktadır. Bu sistemler arasında her ikisinin özelliklerine sahip olan alternatif sistemler vardır. Ülkeler bu sistemleri uygulama esnasında esnek veya sabit döviz kuru sisteminden ziyade alternatif döviz kuru sistemlerini tercih ederler. Bu karma sistemlerde bir ülkenin ulusal parası farklı yollar ile yabancı bir ülkenin para birimine bağlanır fakat sabit kur sisteminde uygulanan katı kuralları yoktur (ODABAŞI, 2011).

Alternatif döviz kuru sistemlerini aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz:

a) Serbest Dalgalanma (Free Float)

Serbest dalgalanmada, kur piyasa tarafından belirlenmektedir. Serbest dalgalanan kur sisteminde kura yapılan müdahale piyasada mevcuttaki dalgalanmaları önlemek adına ve kurda meydana gelen değişimleri daha yumuşak hale getirme amacı ile yapılmaktadır. Söz konusu bu sistemde para politikası etkin rol oynamakta ve ülkenin elinde bulunması gereken döviz rezervi diğer sistemlere göre daha düşüktür. Başka bir avantajı ise dışsal şokların nominal kur tarafından emilmesi ile birlikte ülke içindeki istikrarı olumlu yönde etkilemesidir. Söz konusu sistemde dezavantaj,

uluslararası ekonomik ilişkilerde belirsizlik ve riski arttırmakta ve bu da kaynak dağılımında adaletsizlikleri meydana getirmektedir. Ayrıca serbest dalgalanma sisteminde spekülasyon amaçlı hareketlere şans tanınması ile enflasyona uygun bir hal almaktadır (ÖZDEMİR ve ŞAHİNBEYOĞLU, 2000, s. 2).

b) Gözetimli (Yönetimli) Dalgalanma (Managed Float)

Gözetimli dalgalanma sisteminde asıl konu serbest dalgalanma kavramındaki gibi döviz kurlarının piyasada talep ve arz göre belirlenmesidir. Döviz kurunu istikrarlı tutabilmek için belirli aralıklarla devlet otoritesi tarafından müdahale edilebilmektedir. Bu müdahaleler ise önceden belirlenmiş herhangi bir kurala göre yapılmamakla birlikte otorite bu müdahaleyi ekonomik göstergeler doğrultusunda daha iyi sonuçlar doğurabileceğine inandığı için yapar. Bu kuralların daha önceden belirlenmemesi ülke ekonomisinde hareketliliğe neden olabilir. Kurlarda meydana gelen sert dalgalanma eğilimi söz konusu olduğunda merkez bankası alım-satım ile meydana gelen istikrarsızlığı gidermek ister. Sonuç olarak serbest dalgalanma sisteminde oluşabilecek belirsizlik ve riski hafifletilmek istenir (TUNÇ, 2001).

Gözetimli dalgalanmada döviz kuruna yapılan müdahale amacına ve yapılan müdahalenin nereden kaynaklı olduğuna bağlı olarak farklı döviz kuru dalgalanmaları ortaya çıkmaktadır. Müdahale amacı, sadece döviz piyasasında meydana gelen kısa dönemli istikrarı zedeleyen, sermaye hareketlerini önlemek ve sonuç olarak döviz kurunun piyasada arz ve talep ile belirlenmesini sağlamak ise bu dalgalanma literatürde “temiz dalgalanma” olarak belirtilmektedir. Müdahale amacı, eğer piyasada mevcuttaki güçlerin etkinliğini eksilterek para otoritesinin kararıyla döviz kurunu belli düzeyde tutmak ise bu dalgalanma “kirli dalgalanma” olarak belirtilir (İŞGÜDEN ve AKYÜZ, 1990).

Gözetimli dalgalanmanın en iyi avantajı; döviz kurlarında ortaya çıkan ani şokların etkisini piyasayı dışlamadan önüne geçebilmesidir. Gözetimli dalgalanma sabit kur sisteminden farklı olarak gerekli zamanlarda kur ayarlamalarına izin vermektedir. Bundan dolayıdır ki yurtiçindeki dengenin korunmasında önemlidir. Ayrıca kontrol altında tutularak dalgalanmaya bırakılan döviz kurları, kontrolü sağlanamayan esnek kurlara göre daha kararlı olduğu için ticaret üzerinde olumlu etkilere sahiptir. Bu nedenle gözetimli dalgalanma merkezi otoritelerce seçim sebebi olmuştur (BULUT, 2005).

c) Aralık İçinde Dalgalanma (Floating within a Band)

Aralık içinde dalgalanma sisteminde, kurların belli aralıklar arasında dalgalanmasına izin verilmektedir. Bu sistem, sabit kur sisteminin bir parçası gibi düşünülebilir ayrıca bu sistem esnekliği ve istikrarı beraberinde getirir. Belirli aralıkta dalgalanan bu sistem dışsal şoklardan çıkabilecek etkileri azaltma eğilimindedir. Bu sistemde dalgalanma aralığını belirlemek sorun teşkil etmektedir. Belirlenen aralık dar olursa, spekülasyon ve istikrarsızlık ortaya çıkılmaktadır. Başka bir deyişle bu aralık sürdürülebilir olmalıdır çünkü bu durum güven teşkil etmektedir. Devamlı belirlenen aralık beklenti içerisinde olunan faydaları yok edebileceği belirtilmektedir (ÖZDEMİR ve şAHİNBEYOĞLU, 2000, s. 3).

d) Kaygan Aralık (Sliding Band)

nceki sistemden farklı olarak, kaygan aralık sistemi aralığın yaklaşık değer olan merkez kur sabit olamamakla birlikte bu ortalama değer belli olmayan sürelerle ayarlanır. Ayrıca söz konusu bu sistem genel olarak enflasyonun yükseklerde gözlemlendiği ekonomilerde uygulanan bir sistemdir. Döviz kurunda oluşabilecek aşırı ve ani değerlenmeler ayarlanabilir merkezi kur ile engellenebilmektedir. Ancak kaygan kur sisteminde ayarlama sıklığı veya ayarlama sresinin bilinmemesi piyasalar üzerinde belirsizlik yaratarak faiz oranlarında hareketlilik gözlemlenebilmektedir (ÖZDEMİR ve şAHİNBEYOĞLU, 2000, s. 3-4).

e) Yönlendirilmiş Sabit Aralık (Crawling Band)

Yönlendirilmiş sabit aralık kavramı, bir ülkenin parasının değerini önceden açıklanan sabit bir değerin etrafında belirlenen sınırlar içerisinde dalgalanmasıdır. Alınmiş olan sabit değer, demeler dengesinde ve ekonomik göstergelerde meydana gelen değişimlere göre düzenlenebilmektedir. Söz konusu bu sistem yönlendirilmiş sabit parite sistemi ile karşılaştırıldığında daha esnek yapıda olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca alişılmış sabit kur kavramlarından farklı olarak sabit kurda herhangi bir baskı oluştuğunda yapılacak olan gerekli ayarlamalar belirli aralıkla ve sıklıkla yapılmaktadır. Yapılan bu düzenlemeler arasında bu sistemin belirlenmiş olan sınırlar içerisinde dalgalanmasına da müsaade edilmektedir. Ayrıca söz konusu bu ayarlamalar ile diğer sistemlerde meydana gelen ve beklentiden kaynaklı bir takım

spekülatif hareketlerin önüne geçilebilmektedir. Bu sistemin en büyük dezavantajı ise faiz politikasının kurları destekleme zorunluluğu olup bu sebeple faizler ekonominin gereksinimleri yönünde istendiği gibi kullanılamamaktadır (ÖZDEMİR ve ŞAHİNBEYOğLU, 2000, s. 4).

f) YönlendirilmiŐ Sabit Parite (Crawling Peg)

YönlendirilmiŐ sabit parite kavramı, bir ülke parasının değeri sabit olarak değerlendirilir. Fakat söz konusu bu değerin sabitliği, yönlendirilmiŐ sabit aralık sistemindeki gibi ülkenin ekonomik göstergeleri ile demeler dengesinde meydana gelen değişikliklere göre ayarlanabilmektedir. Aynı Şekilde yönlendirilmiŐ sabit aralık sistemiyle karşılaştırıldığında daha sert yapıda olduğu gözlemlenmektedir. AlıŐılmıŐ sabit kur sistemleriyle karşılaştırıldığında ise söz konusu sistemden farklı olarak sabit kur üzerinde herhangi bir baskı olduğunda yapılması gereken ayarlamamanın ani Şekilde değil belli aralıkla ve sık sık yapılmasıdır. Bunlardan dolayı bu sistem yönlendirilmiŐ sabit aralık sisteminin avantaj ve dezavantajını getirmesiyle birlikte aralığın olmama durumu sebebiyle meydana gelen belirsizlikler en aza indirgenir (ÖZDEMİR ve ŞAHİNBEYOğLU, 2000, s. 4-5).

g) Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi (Fixed-but-adjustable Exchange Rate)

Ayarlanabilir sabit kur kavramı, aynı zamanda literatürde ‘‘Bretton-Woods Sistemi’’ olarak geçmektedir. Söz konusu sistem, bir ülkenin parasının dolara sabitlendiği ayarlanabilir sabit kur kavramıdır. Bu sistemde rneğin 1 Ons altın 35 Dolar Şeklinde belirlenmiş olup ABD, doların Ons altına serbest bir Şekilde deęiŐtirilebileceęini güvence altına almıştır. Bu iŐleyiŐ ile aslında ülkelerin rezerv para olarak dolar tutmaları amaçlanmıştır. Dolar bu sayede artık serbest bir Şekilde altına gevrildiği için doların piyasa içinde değeri ortaya çıkmış ve bütün ülkeler paralarını dolara sabitlemiŐlerdir (SLOMAN, 2004).

Bir politika aracı olarak görülen bu sistem, herhangi bir ihtiyaç duyulduğunda devalüasyon yapılması bu sisteme bir esneklik katmıŐtır. Fakat devalüasyon enflasyonda bir artış meydana getirmekte ve belirsizlik çıkartarak merkez bankasının özerkliği gibi faktörleri yerine getirmediği için sistemin sağlıklı bir Şekilde iŐlemedięi gözlemlenmekte ve bu sistemde devalasyonda oluşan gecikme spekülasyonları da beraberinde getirmektedir. Doların bu sistemde birçok geŐitte fonksiyonları

bulunmaktadır. Bu fonksiyonlar; uluslararası değer standardı olması, uluslararası ödeme aracı olması, mübadele ve rezerv arası olmasıdır. Bu fonksiyonlar ABD Doları'na uluslararası ekonomide anahtar para rolünü üstlenmiştir. Dolar üzerindeki alaka ABD ekonomisinin dünya üzerindeki baskınlığından kaynaklı olmuştur (SEYİDOĞLU, 2003, s. 530).

Sonuç olarak döviz kurundaki değişmeler, revalüasyon ve devalüasyon ile yapılır ve bu oldukça güçlü bir para politikası faktörüdür. Başka bir deyişle döviz kurunda olası bir ayarlama spekülasyonlara sebep olabileceği için ekonomi üzerinde bir kriz oluşumuna da yol açmaktadır. Breetton Woods sisteminin 1973 yılında çökmesiyle gelişmiş olan ülkeler söz konusu sistemin farklı çeşitlerini kullanmaya başlamışlardır. Örneğin Meksika ve Tayland gibi gelişmekte olan çoğu ülke fiili olarak bu sistemi kullanmaktadır (EDWARDS ve SAVASTANO, 1999, s. 8).

h) Para kurulu (Currency Board)

Para kurulu tarihçesine baktığımızda 19.yy ortalarına kadar uzanan bir sistemdir. Ancak uygulama alanında merkez bankası ile kıyaslandığında daha az kullanılan bir sistemdir. Genel bir tanımlama ile para kurulu politikalarını belirleyen ve parasal taban oluşturan kuralları belirleyen bir otoritedir. Daha geniş bir tanımlama ile para kurulu, belli bir yabancı paranın sabit kur üzerinden yerli paranın değişimi olarak tanımlanmaktadır. Bir ülkenin parasının sabit kur üzerinden belirlendiği paraya “rezerv para” denilmektedir. Rezerv paranın ait olduğu bu ülkeye de “rezerv ülke” denilmek ile birlikte her ülkenin parası da rezerv para olarak kabul görmez. Bir ülkenin parasının rezerv para olarak kabul edilmesi için o paranın dünya ekonomisinde kabul gören ve uluslararası sistemde işlem hacmi yüksek olan bir para birimi olmalıdır. Bu para birimlerine ABD doları, İngiliz sterlini ve AB para birimi olan Euro olarak örnek gösterilebilir (TURAN, 2004, s. 59-60).

Para kurulu sisteminde, merkez bankaları para arzı üzerinde sadece ülkeye girmiş olan döviz karşılığında artışta bulunabilirler. Para kurulu kavramının uygulandığı ülkelerde para basma yetkisine sahip olan kurum, yabancı ve ulusal para arasındaki değişimi sabit bir orana bağlaması ile birlikte bu ülkelerde parasal tabanın ebatı sermaye akışı tarafından ve çıpa ülkesinin para politikası tarafından belirlenir. Söz konusu bu sistemde otoritenin para politikası açısından öncelikli davranması, ulusal para cinsinden ifade edilen varlıkların alışverişi, ulusal ya da hükümete ödünç

vermesi ve açık piyasa işlemlerinde yönetici rol üstlenmesi söz konusu bile değildir (ERDOĞAN S. , 2005, s. 36).

Para kurulu sisteminin avantajlarının başında mali ve parasal disiplinin olması gelmektedir. Para kurulu ve para arzı otomatik bir sisteme bağlanmakla birlikte ihtiyari para politikasını uygulama durumu bertaraf edilmektedir. Ayrıca parasal disiplinin sağlanması üzerinde döviz kurunda sabitleştirme ve para arzının sadece yabancı varlıklara karşılık olarak dönüştürülmesi konusunda önemli bir rol oynamaktadır (EDWARDS, 2002).

Para kurulu dezavantajına baktığımızda, herhangi bir kriz anında bankaların ihtiyaç duyduğu likiditenin merkez bankası tarafından karşılanamaması ve bu sebeple bankacılık sisteminin zarara uğraması yer almaktadır. Böylece yaşanan likidite sıkışıklığı ile beraber sistemin çökme durumu ortaya konulmuştur (KANSU, 2006, s. 34).

i) Tam Dolarizasyon (Full ‘Dollarization’)

Bir ülke parasının sahip olması gereken hususlar vardır. Bu hususlar değişim aracı, değer saklama ve hesap birimi olma aracı olarak düşünülebilir. Ancak bazı ülkelerde bu hususların tamamını yerli para yerine yabancı para yerine getirmektedir. Bu durum ise dolarizasyon olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca bu yabancı para birimi genel olarak Amerika doları olmaktadır (ÖZKARAMETE, 1996).

Dolarizasyon kendi içerisinde tam dolarizasyon ve kısmi dolarizasyon olarak ikiye ayrılmaktadır. Tam dolarizasyona baktığımızda bir ülke eğer kendi parasını tümüyle bırakıp yabancı ülke parasını resmi para birimi olarak kullanıyorsa bu tam dolarizasyondur. Ayrıca tam dolarizasyon aynı zamanda resmi dolarizasyon olarak da adlandırılabilir. Kısmi dolarizasyon ise bir ülkenin enflasyonunda bir yükselme meydana geldiğinde yerli paranın değerini korumak adına yabancı para içeren finansal ürünleri tercih etmesidir. Kısmi dolarizasyon aynı zamanda gayri resmi dolarizasyon olarak da adlandırılabilir (SERDENGECİ, 2005).

Ülkelerin dolarizasyon uygulamasına girmelerinin birçok sebebi olabilir. Bunlar, en başta ve en etkilisi olarak ülke parasına olan güvenin azalmış olmasıdır. Ülke aynı zamanda parasının temel fonksiyonlarını zamanla kaybedebilmektedir. Ayrıca aşırı enflasyon durumlarında ülkenin parasındaki değer kaybı parasında olan değer saklama fonksiyonunu ortadan kaldırmakla birlikte sürekli olarak değerindeki değişim hesap birimi olma özelliğini zayıflatmaktadır. Bu sebeplerden dolayıdır ki

paraya olan güvende azalma ile birlikte yabancı paralar üzerinden işlem yapma durumu ve özellikle de güven duyulan para birimi üzerinden işlem yapma eğilimi oluşmaktadır. Dolarizasyonun ülke ekonomisi üzerinde olumsuz etkileri de mevcuttur. Genel olarak dolarizasyonun olumsuz etkileri, para talebi, finansal krizler, enflasyon ve para politikası üzerindedir (SARI, 2007).

Dolarizasyon sistemini uygulayan ülkelere göz atarsak, bu ülkelerin genel olarak döviz kriziyle karşı karşıya kalan ülkeler olduğu gözlemlenmektedir. Dolarizasyon sistemi uygulandığında ulusal parada kur riski oluşmamasıyla birlikte o ülkenin faiz oranları, para birimi kullanılan ülkenin faiz oranlarına yakınlaşmasıyla birlikte kredi riski devam ettiği için dolarizasyon sistemini kullanan ülkenin faiz oranları, para birimi kullanılan ülkenin faiz oranlarından daha yüksekte seyredebilmektedir. Kredi riskindeki bir artışla borç veren MB para basamazsa likidite problemlerinden kaynaklı olarak bankacılık kriziyle karşı karşıya kalabilmektedir. Böylece para birimi kullanılan ülkenin parasındaki meydana gelen dalgalanmalar sebebiyle dolarizasyona geçen ülkedeki ihracat mallarının fiyatı artabileceği için bu ülkede dış ticaret problemi de ortaya çıkabilir (ARAT, 2003, s. 17-18).

1.1.4. Döviz Kur'unu Etkileyen Faktörler

Döviz kurlarında hareketliliğe sebep olan dış kaynaklı beklenmeyen gelişmeler; yurtdışı piyasalarındaki dalgalanmalar, savaş, petrol fiyatlarındaki artış gibi unsurlar iken, kaynağı içerden olan gelişmeler ise; siyasi istikrarsızlık, yönetim biçimindeki değişiklik ve iç savaş, gibi durumlar olabilmektedir. Bu gibi gelişmeler sonucunda, bir ülke sanayisinin dışa olan bağımlılığının yüksek olduğu durumlarda döviz kurlarında meydana gelen artış sanayide kullanılan girdi fiyatlarının da yükselmesine sebep olduğu için üretim maliyetlerinde de artış kaçınılmaz bir son olacaktır. Maliyetlerde meydana gelen artışın ürünlerin fiyatlarına yansıtılması, bu durumdan etkilenen sanayi kollarının da girdi maliyetlerinde artışa sebep olacak ve bu da enflasyonist süreci hızlandıracaktır. Yurtiçinde üretilen malların fiyatlarının pahalı olması, ihracat mallarının da pahalı olmasına sebep olarak bu da ihracatı düşürecektir. İthalattaki artış devam ederken ihracatta meydana gelen yavaşlama ödemeler bilançosundaki açıkların artışına sebep olacaktır. İthalat ile ihracat arasındaki farkın açılması kurlar açısından baskı yaratacağı için döviz kuru dalgalanmalarını meydana getirecek sonrasında sırasıyla döviz kuru artışları-fiyat artışları-ödemeler bilançosu açığı ve tekrardan döviz

kuru artışı şeklinde bir döngü içerisine girecektir. Bu yansıma sürecinin giderek artan şekilde ve karşılıklı olarak devam etmesi demek ekonomik göstergelerde büyük ve saptanamayan sapsmalar yaşayarak ülke ekonomik istikrarsızlığa girecek demektir (DUYGULU, 1998, s. 109).

1.1.4.1 Politik Faktörler

Döviz kurunu etkileyen faktörlerden ilki olan politik faktörler sırasıyla seçimler, terör olayları ve beklentiler olarak aşağıdaki gibi incelenmiştir.

a) Seçimler

Seçimlerin ve onların getirmiş olduğu politik açıdan meydana gelen belirsizlikler her ülke içerisinde yaygın bir olaydır ve dolayısıyla ülke para birimi üzerinde kayda değer bir etki yaratabilmektedir. Cumhurbaşkanlığı ve Parlamento seçimleri, ülke içerisinde siyasi istikrarsızlık ortamına girileceği için ve belirsizliğin artacağını düşündükleri için yabancı yatırımcılar arasında bir panik havası yaratabilmektedir. Sonuç olarak bulunmuş oldukları ülkenin parası cinsinden yatırımlarında azalmaya giderek döviz talebinde artışa sebep olur ve bu da döviz kurunda bir dalgalanmaya yol açabilir (FREAR ve EDMONDS, 2011).

b) Terör Olayları

Terörün ekonomik açıdan maliyetlerine bakıldığında söz konusu olan ilk faktör terörün ekonomide yaratmış olduğu belirsizlik ortamıdır. Bu faktör ise ekonominin bütün alanlarında kendisini hissettirmektedir. Böylece bir ülkede terör eylemleri arttıkça yatırımlar azalmakta ve kamu harcamalarında bir artış meydana gelmektedir. Terör işlem maliyetlerinde yükseliş meydana getirir bunun sebebi ise terörle mücadeledir. Terör saldırılarının ne zaman nerede hangi şekilde olduğu konusunda belirsizlik olduğu için ülke genelinde önlem alınmak durumunda kalmaktadır. Örneklendirirsek gümrük kontrolleri arttırılır, havaalanlarında gelişmiş güvenlik önlemleri alınır ve güvenlik görevlisi sayısı arttırılır. Bu durum ise sadece maliyetleri arttırmaz ayrıca işlemlerin de yavaşlamasıyla ekonomiye yük olur. Terör saldırıları sadece ekonomik açıdan değil halk açısından da önemlidir. Halk herhangi bir saldırı tehdidiyle karşı karşıya kalmak istemez bu algıyla birlikte de tüketici davranışları etkilenerek yatırımlar ertelenir ve tüketiciler alışverişlerini geciktirebilir (ALP, 2013, s. 4-6).

c) Beklentiler

Döviz kurları üzerinde oluşan beklentiler, döviz kurlarında bir değişiklik meydana getirecektir. Örneğin Türkiye’de para arzında arttırmaya gidileceği düşünülürse bu durum ile birlikte fiyatlarda yükselme beklentisi oluşacaktır. Böylelikle ulusal paranın değerinin düşeceği düşüncesine kapılıp ulusal paradan kaçış başlayacak ve dövize olan talep artacaktır. Sonuç olarak döviz talebinde meydana gelen artış denge döviz kurunda da değişiklik yaparak ulusal para değerinde düşüş meydana getirecektir. Diğer açıdan değerlendirilir ise ulusal parada bir değer kazanımı beklentisi varsa, bireyler ulusal para cinsinden alımlar yapacak, ulusal para talebinde artış meydana gelecek ve sonuç olarak ulusal para değer kazanacaktır (ÇİÇEK, 2006, s. 29-30).

1.1.4.2 Ekonomik Faktörler

Döviz kurunu etkileyen faktörlerden ikincisi olan ekonomik faktörler sırasıyla ödemeler dengesi, sermaye hareketleri, satın alma gücü paritesi, enflasyon oranı, faiz oranları, ekonomik büyüme ve spekülasyon olarak aşağıdaki gibi incelenmiştir.

a) Ödemeler Dengesi

Döviz kurunda meydana gelen dalgalanmada rol oynayan en önemli unsurlardan biri söz konusu ülkenin ödemeler dengesidir.

Ödemeler dengesi belirli bir dönem içinde, bir ekonomideki yerli ve yabancılar arasındaki ekonomik akımlara bağlı olarak kıymetlerin, rezervlerde meydana gelen değişiklikler ve transfer ödemelerindeki değişikliklerin sistematik bir şekilde veya muhasebe kayıtlarına uygun şekilde gösterildiği kayıtlardır. Ödemeler dengesinin bir tarafında ödeme giderleri, diğer tarafında ise diğer ülkelere yapılmış olan ödemeler yer alır (ÇELİKKOL, 1999, s. 72).

Bir ülkede dış gelirler, dışa yapılan ödemelerden daha az ise döviz piyasasında söz konusu ülkenin para arzı, talebine göre daha yüksek olacak ve dolayısıyla ülke parasının değeri azalacaktır. Eğer ülke dışardan aldığından (ithalattan) daha fazla dışarıya mal satıyorsa (ihracata) dış ticarete fazlalık oluşacak ve böylelikle yabancılar o ülkenin mallarını satın alabilmek adına kendi ülkelerinin paralarını kullanarak ödeme yapacakları için söz konusu ülkenin parasına talep artacak ve yabancı piyasa içerisinde de değer kazanacaktır (İYİBOZKURT, 2001).

b) Sermaye Hareketleri

Döviz kurunu etkileyen faktörlerden biri olan sermaye hareketleri, kısa vadede döviz kurunda meydana gelen değişimin temel sebeplerinden biridir.

Son yıllarda artan sermaye hareketleri şunda dış ticaretten bile daha önemli konuma gelmiş denilebilir. Örnek verilirse bankaların her ülkede şube açması ve gelişen teknolojiyle birlikte para aktarımının da hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesiyle uluslararası sermayenin kazanç sağlayacağını düşündüğü bölgeye doğru bir harekette bulunmasıdır. Bu durumda sermayenin amacı ve vadesi önem arz etmektedir. Bir sermayenin uzun soluklu yatırım amaçlı gelmesi, istihdam ve ülke ekonomisi üzerinde pozitif bir etkisi vardır. Fakat kısa vadeli spekülasyon hareketlerle kar sağlama amacıyla yapılan sermaye hareketlerinin (portföy yatırımları ve sıcak para) beklediği kazancı sağladığı takdirde hızlı bir çıkış yaparak döviz dengesini bozmaktadır (KIZILKAYA, 2012, s. 11).

Bir ülkedeki döviz miktarını sermaye giriş çıkışları büyük ölçüde değiştirmektedir. Böylece sermaye giriş ve çıkışlarının döviz kurlarında önemli bir izlenime sahip olması ve dış ticaret ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi zayıflatmaktadır. Sonuç olarak bu durumun sonucunda döviz kurlarında kısa bir zamanda ortaya çıkan değişikliklerin esas sebebi olarak sermaye hareketleri gösterilebilmektedir (ÇAĞLAR, 2003, s. 81).

c) Satın Alma Gücü Paritesi

1922 yılında İsveçli ekonomist Gustav Cassel tarafından ortaya atılan satın alma gücü paritesi, döviz kurunun belirlenmesinde en çok kabul gören teorilerden biridir. Satın alma gücü paritesi, “dünyada benzer malların benzer fiyatlardan satılması” düşüncesini temel almaktadır. Döviz kuru, dünyada meydana gelen fiyat farklılaşmalarını ortadan kaldıracak şekilde uyumalıdır (DİNÇER, 2005).

Satın alma gücü paritesi, tek fiyat kanununun sadece bir mal üzerinde değil tüm mal piyasaları üzerinde uygulanmasını öngörür. Para birimi dönüştürme oranı olan satın alma gücü paritesi, ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılaşmasını ortadan kaldırır. Örneğin elimizdeki yüklü miktardaki bir para, parite oranıyla farklı bir para birimine çevrildiğinde sepette bulunan mal ve hizmetleri tüm ülkelerde aynı şekilde alabilmektir. Satın alma gücü paritesi (SGP- Purchasing Power Parity), ülkeler arasındaki parite

oranı farklılığını yok ederek ulusal para birimlerini birbirine dönüştürülebilmesidir (ASLAN ve KANBUR, 2007, s. 14).

SGP, bir mal ve hizmet sepetinin fiyatlandırılmasıyla ve ülkeler arasındaki fiyatlardaki farklılıkları yok eden, paraların birbirilerine dönüştürülebilme oranıdır. Bu sebeple döviz kuru ele alınarak yapılan fiyat karşılaştırmaları doğru sonuçlar vermezken SGP kullanılarak yapılan fiyat karşılaştırmaları, arındırılmış fiyat düzeyiyle güvenilir sonuçlar verir (ASLAN ve KANBUR, 2007).

Hesaplama yöntemini anlamak için, A ve B ülkelerinin tek bir mal için SGP'nin hesaplaması;

$$SGP = \frac{P i_a}{P i_b}$$

$P i_a$ = *i malının "a" ülkesindeki fiyatını*

$P i_b$ = *i malının "b" ülkesindeki fiyatını,*

göstermektedir. Bu formülde hesaplanan SGP, i malına ait olan A ülkesi parasının B ülkesi parasına göre değişimini vermektedir. SGP, sadece tek bir mal veya hizmet için değil, GSYİH'nın tüm seviyeleri için hesaplanmaktadır (TÜİK, 1999).

Satın alım gücü paritesi, bir ülkede fiyat değişikliklerini ve enflasyon oranını ele almaktadır. Bir ülkenin ekonomisinde enflasyon oranı diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daha yüksek ise, söz konusu ülkenin parası diğer ülkeler karşısında değer kaybettiği kabul edilmektedir. Tam tersi olarak eğer bir ülke ticari işlemler yaptığı ülkelerin sahip olduğundan daha yüksek bir enflasyon yaşamakta ise, ihracatı dış ülkelerde daha düşük rekabete sahip olurken ithalatı fiyat açısından daha yüksek bir rekabet gücüne sahip olabilmektedir (GÜMÜŞELİ, 1994).

d) Enflasyon Oranı

Döviz kurları, bir ülkenin ekonomisinde en mühim göstergelerden biri olan enflasyon oranlarından da etkilenmektedir. Bir ülkenin eğer enflasyon oranı yükseklerde seyrediyorsa söz konusu ülkenin parasına güven azalmakla birlikte bu da bir sonraki aşamada o ülkenin parasına olan talebi azaltmaktadır. Literatürlerdeki görüşe göre enflasyon oranı ile döviz kurunun yükselen oranı arasında kayda değer

ilişki olduğu öne sürülmektedir. Söz konusu durumun ise özellikle dalgalı kura geçiş yapılmadan geçen dönem için geçerli olduğu görüşleri mevcuttur (ABUŞOĞLU, 1990, s. 54).

Döviz kurlarında zaman zaman ortaya çıkan oynaklık ve enflasyon oranları arasındaki ilişki gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde aynı sonucu verir. Döviz kurunun, enflasyonu ardından takip ettiği, ampirik çalışmaların sonucunda ortaya koyulabilmektedir (PETER, 1996, s. 42-45).

Fiyatların döviz kurunu etkileyen en önemli unsur olduğunu, fiyatlar ve döviz kurları arasında bir nedensellik ilişkisi olduğunu savunan SGP taraftarları söz konusu etkinin fiyatlardan döviz kuruna doğru olduğunu iddia etmektedirler. SGP teorisinin diğer taraftarları ise diğerlerinin aksine etkinin döviz kurlarından fiyatlara doğru olduğunu iddia etmekle birlikte döviz kurlarının dominant bir unsur olduğunu savunmaktadırlar. Dış şoklardan kaynaklanan fiyat hareketlerinin, gerekli tedbirlerin zamanında alınmadığı takdirde döviz kurları ve fiyatlar arasında kısır bir döngüye gireceğini ve ekonominin tamamının bu durumdan etkilenebileceği düşünülmektedir. Aynı şekilde yine dışarıda olan bir enflasyon, ülkenin ticaret hadlerinde bir geçici bozulmaya neden olmaktadır. Döviz kurları eğer enflasyonda oluşan bu farkı gideremezlerse, ülkeden yapılan ihraç malların fiyatlarının artmış olması sebebiyle ve fiyatların dövizle olan ifadesi aynı şekilde kalacağı için ticaret hadlerindeki kötüleşme kalıcı olacaktır. Fiyat farklılıkları döviz kurlarına yansıtılırsa da ticaret hadlerindeki kötüleşme gerçekleşmeyecektir (AKÇACI, 2006, s. 22-23).

e) Faiz Oranları

Döviz kurları ve faiz oranı arasındaki ilişki oldukça önemlidir. Merkez Bankası, ekstrem durumlarda zaman zaman faiz oranlarıyla döviz kurlarına müdahalede bulunabilmektedir. Teorik olarak bakıldığında faiz oranları ve döviz kurları arasındaki ilişki 3 kanal ile olmaktadır. Birinci kanala bakıldığında yurtiçindeki faizlerin yüksek olması ile ulusal finansal varlıklara talep artar, sonuç olarak döviz arzı fazlaşır ve böylece ulusal paranın değeri artar. Böyle durumlarda yatırımcılar, faiz oranları paritesi temin edilene kadar ulusal yatırım araçlarına talepte bulunmaktadır. İkinci kanala bakıldığında yükselmekte olan faiz oranları, banka ve firmaların faiz yükünü arttırması sebebiyle karlarını azaltmaya gider. Böylece nakit akışı yavaşlayıp, firmaların borcu artar ve kredileri geri ödeme probleminin ortaya çıkmasıyla birlikte

geri ödenemeyen krediler bankaların bilançolarını bozarak ekonomik aktiviteyi yavaşlatır ve böylece kötümser beklentilere sebep olur. Bunların sonucunda ülke parası değeri azalır. Üçüncü kanala bakıldığında, faiz oranlarındaki yükselme, kamu maliyesindeki faiz yükünü arttırarak risk algısını ve enflasyonist beklentileri arttırır bu nedenle söz konusu ülkenin parasının değeri azalır dolayısıyla da risk primi yükselir (YURDAKUL, 2016, s. 23).

f) Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme faktörünün başka bir deyişle reel milli gelirden ortaya çıkan artışın döviz kurundaki etkisini gözlemleyebilmek adına öncelikle büyümenin kaynağına değinilmelidir. Bu noktada asıl cevap verilmesi gereken sorun gerçekleşen bu büyümenin yatırım kaynaklı mı yoksa tüketim kaynaklı mı olduğudur. Bu doğrultuda büyümenin ana nedeni iç tüketim veya bütçe açıkları ise ülkenin ithalatı artış yönlü hareket edecek ve dolayısıyla dövize olan talep de arttığı için söz konusu ülkenin parasının değeri azalacaktır (UZUNOĞLU, 1999).

Ancak ikinci durum olan büyümenin kaynağı yatırımlar ise, özellikle de ihracat ve yabancı yatırımlar ise bu durumda söz konusu ülkenin parası değer kazanacaktır. Milli gelirden, tüketime bağlı olarak herhangi bir artış ortaya çıkıyor ise söz konusu bu artış marjinal ithalat eğilimine dayalı olarak ithalatta bir artış meydana getirecektir. İthal malların talebinin artışı, döviz talebini arttıracak olup ülkenin parasında değer düşüşü meydana gelecektir. Ancak yatırımlarda meydana gelen artış sonucunda veya yatırıma bağlı bir büyüme sonucunda üretim maliyetlerinde herhangi bir azalış ortaya çıkıyorsa neticesinde yurt içerisinde üretilen malların, ithal mal fiyatlarına sabit iken fiyatının düşmesi ihraç mallara olan talebi arttırabilir (ÇAĞLAR, 2003, s. 80-81).

Bu sürecin neticesinde birtakım yeni ürünler geliştirilip yurtdışında satılmaya başlanırsa dolayısıyla ihracatın artmasına imkan sağlanmış olur. Sonuç olarak yurt içerisinde üretilen mallara olan talebin artmasıyla birlikte ülke parası değerlendirilebilir (KIZILKAYA, 2012, s. 16).

g) Spekülasyon

Spekülasyon, ekonomik bir değer için gelecek dönemlerde oluşabilecek değeri konusunda yapılan tahminlere bağlı olarak ilerleyen dönemde kar sağlama düşüncesiyle o anda yapılan ticari işlemdir. İlerdeki fiyatları tahmin etmeye çalışarak ona göre önlem alan spekülâtörler piyasa için gerekli olan likiditeyi sağlayarak piyasa

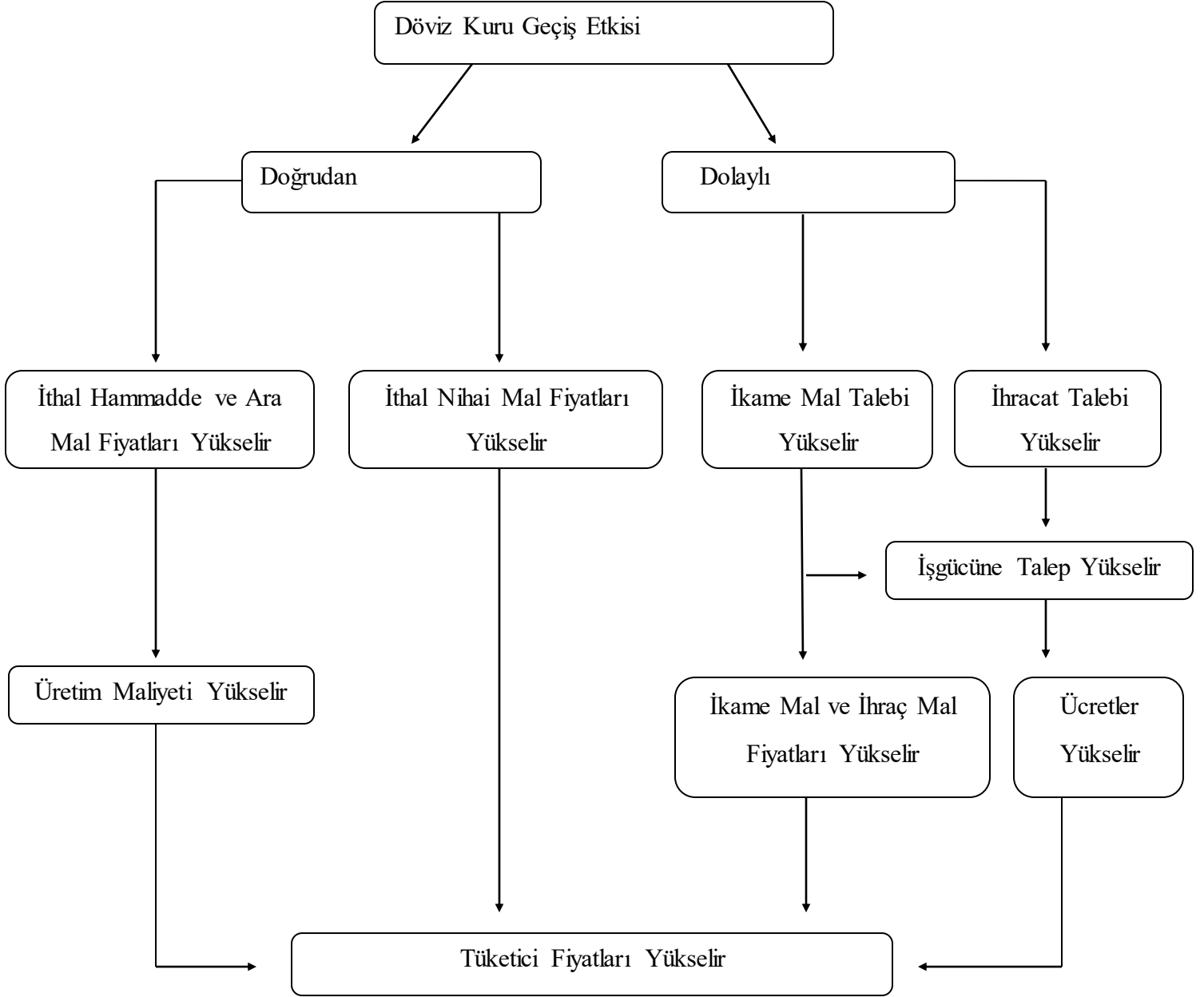
düşüşe geçtiğinde ucuzladığını düşünerek alım yapar ve tam tersi olarak piyasa yükselirken kar edeceğini düşünerek satarlar. Böylece aslında denge kurmuş olup hedgelerin yani mali işlemcilerin likit piyasayı kullanarak ona göre önlem almalarına yardımcı olurlar. Spekülatörler döviz kurlarını tahmin edebilmek için ülke ekonomisinde dış borçları, ödeme bilançosu gelişmelerini ve enflasyon oranındaki değişimleri dikkate almaktadır (KARLUK S. R., 2013).

1.1.5. Döviz Kur'unun Yansıma Etkisi

Döviz kurlarında zaman zaman yaşanan iniş çıkışların ihracat ve ithalat fiyatları üzerinde etkilere neden olmasına geçiş veya yansıma etkisi olarak adlandırılmaktadır. Genellikle kurların geçişi, döviz kurlarında meydana gelen değişimin ithal mallar kanalıyla yurtiçindeki fiyatlara hangi düzeyde ve nasıl yansıdığıdır. Dolayısıyla burada değinilmek istenen konu ilk etapta ithal nihai ve ara mal fiyatlarının etkilenmesi sonucu yurtiçi fiyatlarını etkilemesidir. Örneğin döviz kurunda meydana gelen bir artış ithal ara mal fiyatlarında da paralel olarak bir artışa sebep olmaktadır. Zincirleme olarak bu durum ise ara malların, üretimde girdi olarak kullanan sektörlerin üretim kanalında maliyetlerinde artışlara neden olmakla birlikte nihai mal maliyetlerini ve fiyatların artmasına da sebep olmaktadır. Artan enflasyon ve maliyetler, ücret artış taleplerini ve beklentiyi arttırarak geri beslemeyle enflasyon oranlarını yeniden yükselten bir sürecin ortaya çıkmasına sebep olacaktır (TURGUT ve UÇAN, 2021).

Döviz kurundan fiyatlara geçiş mekanizmasını literatürde tanımlamak için doğrudan ve dolaylı olarak 2 ayrı kanal kullanılmıştır. Bu kanalların her ikisi de açık ekonomi için aynı şekilde önem taşımaktadır. Doğrudan kanal “Tek Fiyat Kanunu” ve “Satın Alma Gücü Paritesi” kavramları ile açıklanmaktadır (MCFARLANE, 2002, s. 4).

Şekil 1: Döviz Kurundan Fiyatlara Geçişkenliğinin Aktarım Mekanizması

Kaynak: (MCFARLANE, 2002, s. 5).

Şekil 1’de görüldüğü üzere ulusal paranın değer kaybetmesiyle birlikte döviz kurundaki değişimin yurtiçi fiyatlar üzerinde etkili olmaktadır. Yerel paradaki değer düşüklüğü ithalat fiyatlarındaki artış ve ülke ihracatına olan talep artışından dolayı enflasyon artışına sebep olmaktadır. Dolayısıyla döviz kurunda meydana gelen değişimlerin enflasyon üzerinde büyük etkileri olabilmektedir. Fakat bu etkinin büyüklüğü ve hızı, piyasanın yapısına, ürünün ikame edilebilmesine, genel enflasyon şartlarına, fiyatlama politikasına, üretici-tüketici fiyat endeks sepetinde ithal malların

göreceli fiyatına, etkin kur politikası gibi birçok unsura bağlı olarak değişmektedir (HYDER ve SHAH, 2004, s. 3-4).

1.1.5.1 Gelişmiş Ülkelerdeki Yansıması

Döviz kurunun yansımasına yönelik çalışmaların çoğu gelişmiş ülke olarak Japonya ve ABD'yi ele aldığı gözlemlenmiştir. ABD'nin bu derece öneme sahip olmasının sebebi olarak rezerv para birimine sahip olması ve uluslararası değer standardına sahip olması gösterilebilir (AYDIN ve KARA, 2012, s. 29).

1990'lı yıllar itibari ile yeni para politikası aracı olarak gelişmiş ülkeler, enflasyon hedeflemesi uygulamasını başlatmışlardır ve söz konusu ülkelerde döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkinin önemsenmesi, enflasyon hedeflemesiyle uyumlu döviz kuru politikalarının uygulamasını beraberinde getirmiştir (YETİZ, 2015, s. 46).

1.1.5.2 Gelişmekte Olan Ükelere Yansıması

Gelişmekte olan ülkelere kurun yerel fiyatlar üzerindeki etkisinin yüksek olduğu kabul edilmektedir. Söz konusu ülkeler döviz kuru geçiş etkisini, ara mallara bağlı ve ithal edilen malların TÜFE ve ÜFE sepeti içerisindeki payın fazla olması belirlemektedir. Yerel ve yabancı mallar arasında ikamenin sınırlı olması sonucu kurda meydana gelen değişmelerin doğrudan ve hızla yerel fiyatlara yansımasını sağlamaktadır (KARA, ve diğerleri, 2005).

Döviz kuru geçiş etkisinin derecesini belirleyen bir başka faktör olarak dışa açıklık gösterilmektedir. Yerel fiyatların kur üzerindeki değişmelere olan duyarlılığını belirleyen faktör olarak da dışa açıklık söz konusudur. Çünkü dışa açık olan ekonomiler kurdan daha fazla etkilenebilmektedir. Örnek verilecek olursa döviz kuru geçiş etkisinin yüksek olduğu (GSYİH'nın %80'inin üzerinde) Çek Cumhuriyeti, Tayland ve Macaristan gibi ülkeler G3 ülkelerinden (GSYİH'nın %40'ı) daha fazla dışa açıktır (HO ve MCCAULEY, 2003, s. 4-5).

1.2. Döviz Kuru Oynaklığı

Oynaklık kavramı, fiyatlarda zaman zaman meydana gelen hareketlenmeler olarak tanımlanmaktadır (SEKMEN ve RAVANOĞLU, 2020, s. 835).

Oynaklık, belirli bir zaman içinde bilhassa döviz, tahvil ve sermaye piyasalarında fiyatlarda meydana gelen hareketlenmenin ölçüsü olarak da tanımlanabilmektedir (ALBAYRAK, 2012, s. 58).

1973 yılında Bretton Woods'un (ayarlanabilir sabit kur sistemi) yıkılması ile iktisat alanında oynaklık (volatilité) kavramı literatüre girmektedir. Bretton Woods sisteminin sonrasında gelişmiş ülkeler paralarını serbest dalgalanmaya bırakmışlar ve böylece yatırımcıların yaşanan kur belirsizliği zemininde portföy yönetimini yürütmelerini daha da zorlaştırmıştır (ERTUĞRUL, 2010, s. 8).

Bretton Woods sistemi sonrasında dünya ticaretinde kayda değer yere sahip olan ülkelerin dalgalı kur sistemine geçmesi, küresel ekonomide yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Dalgalı kur sistemine geçilmesinin ardından bazı ekonomistler bu sisteme geçilmesini uygun görürken, bazı ekonomistler bu sisteme geçilmesinin dünya ticaretinde olumsuz etkilerine sahip olacağını düşünmeleri ile birlikte bir tartışma ortamı oluşmuştur. Dalgalı kur sistemine geçilmesini istemeyen ekonomistlere göre, döviz kurlarındaki dalgalanmaya bağlı olarak oynaklıkta meydana gelen artış, risk alamayan ihracatçıların çıktı miktarını azaltacaktır. Sonuç olarak döviz kuru oynaklığı, döviz kurunda oluşan beklenmedik hareketlerden kaynaklı risk olarak ifade edilebilir (MCKENZIE, 1999, s. 71).

Döviz kuru oynaklığı hakkında birçok tanımlama mevcuttur. Başka bir tanıma göre;

Döviz kuru oynaklığı, döviz kurlarının belli ortalama göre, çok yüksek bir artış ya da azalışların ortaya çıkması olarak tanımlanabilir. Bir ekonomide gerçekleşen yüksek döviz kuru oynaklığı, kur riskini arttırarak bu sebeple oynaklığın yükseklerde seyrettiği ekonomilerde uluslararası ticaret yapmak ve yatırım kararı almak daha da zor hale gelmektedir. Bu nedenle döviz kuru oynaklığının tahminde bulunulması MB için para politikası hükümlerini alma açısından hayati önem taşıyarak birlikte yabancı yatırımcılar açısından ise, uluslararası yatırımların taşıdığı riski en aza indirmek için kullanılmaktadır. Ayrıca uluslararası ticaret yapan kuruluşların, ihracat ve ithalat kararları hakkında da önemli bir rol oynamaktadır (SOYTAŞ ve ÜNAL, 2010, s. 122).

1.2.1. Döviz Kuru Oynaklığının Nedenleri

Döviz kuru bir para biriminin diğerine göre fiyatı olduğu için herhangi bir para biriminin para arzını veya talebini etkileyen herhangi bir faktör de döviz kurunu etkiler. Bu faktörleri açıklamak için mevcut piyasa temelleri ve piyasa beklentisi olarak iki sınıflandırma söz konusudur. Eğer piyasa beklentileri ve piyasa temelleri değişirse, her iki para birimine olan talep ve arz değişecek ve bu durum da her iki para birimi arasındaki döviz kurunu etkileyecektir (ENGEL ve HAKKİO, 1993, s. 48-49).

Piyasa temelleri aynı zamanda para arzı ve gerçek gelir gibi faktörleri de içerir. Her iki ülkedeki para arzındaki meydana gelen bir değişiklik döviz kurunu etkileyecektir. Örneğin ABD para arzının Alman para arzına göre artması doların fiyatının düşmesine sebep olacak. Kısaca dolar Alman markı karşısında değer kaybedecektir. Reel gelirden meydana gelen bir değişiklikte ise döviz kuru yine etkilenecektir. Örneğin ABD’de reel gelir yükseldiğinde tüketiciler yurtiçi ve yurtdışında üretilen malları daha fazla satın alabileceklerdir. Eğer tüketiciler daha fazla Alman malı satın alırsa artan marka talebi ile markanın dolara göre değerini arttıracak ve böylece doların değer kaybetmesine neden olacaktır (ENGEL ve HAKKİO, 1993, s. 49).

Sanayileşme oranı yüksek olan ülkeler döviz kurunda meydana gelen oynaklıktan etkilenmemektedir. Tam tersi olarak gelişmekte olan ülkeler döviz kuru oynaklığından etkilenmektedir. Söz konusu gelişmekte olan ülkelerin döviz kuru oynaklığından etkilenme sebepleri 6 madde ile sıralanabilir. Birincisi, gelişmekte olan ülkelerin ticari hadleri daha büyük şoklara tabiidir. İkincisi, gelişmekte olan ülkeler konjonktür karşıtı maliye ve para politikalarını yürütebilme konusundaki sınırlılığından dolayı GSYH’deki büyümesinde oynaklığın artış gösterdiğini görebiliriz. Üçüncüsü, gelişmekte olan ülkelerin nominal şoklar yaşaması kaçınılmazdır çünkü gelişmekte olan ülkeler güvenilir olmayan parasal kurumlara ve zayıf mali pozisyona sahiptirler. Dördüncüsü, gelişmekte olan ülkeler döviz krizine yol açan sermaye akışlarında ani durmalara maruz kalabilmektedir. Oynaklıkta meydana gelen farklılıklar, gelişmekte olan ülkelerin sanayi ülkeleri kadar açık olmamasından kaynaklanmaktadır. Son olarak oynaklıktaki farklılıklar, farklı döviz kuru düzenlemeleri ve özellikle güvenilir olmayan unsurların benimsenmesidir (HAUSMANN, PANİZZA, ve RİGOBON, 2004, s. 6-7).

1.2.2. Döviz Kuru Oynaklığının Sonuçları

Ampirik ve teorik olarak yapılan çalışmalarda döviz kurunda meydana gelen oynaklığının ekonomi üzerindeki etkisi tartışma konusudur. Teorik olarak Obstfeld ve Rogoff (1988) 'e göre döviz kuru oynaklığı, firma ve hane halklarını doğrudan veya dolaylı yoldan olumsuz yönde etkilemektedir. Doğrudan yolla döviz kuru dalgalanmaları, insanların memnunun olmamaları varsayımına dayanarak insanların tüketimlerinde ve boş zamanlarında sorun teşkil eder. Dolaylı kanal varsayımına göre ise firmalar, gelecekte meydana gelecek olan döviz kuru dalgalanması riskinden korunmak için risk primi adı altında daha yüksek fiyatlar belirler (GIANNELLIS ve PAPADOPOULOS, 2011, s. 2).

Bir ülke ekonomisinde, en önemli fiyat birimlerden biri olan döviz kurunda yaşanacak herhangi bir dalgalanmanın birçok ekonomik gösterge üzerinde de etkisi vardır. Döviz kuru oynaklığı sonucunda ortaya çıkan belirsiz bir oram ve artan risk nedeniyle ortaya çıkan etkiler genellikle olumsuz yöndedir. Yaşanan bu dalgalanmaların yatırım, üretim, dış ticaret ve büyüme gibi makroekonomik faktörler üzerinde de olumsuz sonuçlar oluşturduğu bilinmektedir. Bundan dolayıdır ki döviz kurunda oluşacak olan dalgalanmanın önceden tahmin edilebilmesi ve modellenmesi, yatırımcılar ve merkezi otoriteler açısından önemlidir (ÖZDEMİR M. O., 2014, s. 16).

Döviz kuru oynaklığında oluşan belirsizliği önlemek adına bütçe açıklarının dengeli şekilde sürdürülmesi ve maliye politikalarının kararlı olması şarttır. Ülkelerin MB'larının, para politikalarını uygulama aşamasında parasal olarak büyümenin yurtiçindeki fiyat seviyesiyle aynı dengede kalmasını sağlayacak para politikası yöntemleri geliştirmelidir. Literatürdeki çalışmalar gözlemlendiğinde para politikasının, döviz kuru oynaklığını önlediği konusunda kesin sonuçlara ulaşamamıştır (KANTAR, 2017, s. 86).

1.2.2.1 Yatırımlar Üzerine Etkisi

İktisat politikalarının tümünün ana hedefi ekonomik büyüme sağlamak ve refahı arttırmaktır. Bu duruma ulaşmanın en önemli yolu da fiziksel sermaye ve insan yatırımından geçer. Yatırım konusu ile ilgili bir çok çalışma yapılmış olup ampirik ve kuramsal olarak önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaların biri ise kur belirsizliğinin yatırım üzerinde önemidir. Yapılan araştırmalar sonucunda dalgalı kur

sistemini ve sabit kur sistemini savunan ekonomistler ortaya çıkmıştır. Bir tarafta dalgalı kur sisteminde, kur oynaklığının yükseklerde seyrettiği vurgulanırken diğer tarafta sabit kur sisteminin kur belirsizliğini azaltarak yatırım ve sürdürülebilir büyümeyi arttırdığını vurgulamışlardır (ÖZÇİÇEK, 2007, s. 74).

Yatırımcılar, yatırım kararı alma aşamasında risk ortamı ve piyasada oluşan belirsizliklerini değerlendirmektedir. Döviz kurunda meydana gelen anlık değişimler sebep olduğu belirsizlik ortamı nedeniyle, yatırımcılar karşılaşılabilecekleri risk maliyetini göz önünde bulundurarak yatırım yapmaktan kaçınabilirler. Yabancı yatırıma ihtiyaç duyan ülkeler, kırılmalı bir finansal sisteme sahip olmakla birlikte döviz kurunda yaşanan hareketliliğin yatırımlar açısından negatif bir etkiye neden olduğunu öne sürmüştür. Bir ülkede üretilen mal için ithal girdi malına ihtiyaç var ise doğal olarak maliyetler açısından döviz kurunun hayati bir önemi olacaktır. Döviz kurunda yukarı bir hareket ile maliyetler artacak, artan maliyetle birlikte satış fiyatı artacak ve dolayısıyla talebin azalmasına sebep olacaktır. Sonuç olarak ithal girdi malına ihtiyaç duyan ülkeler kurun dalgalanmasını kontrollü olarak da olsa serbest bırakılmasının yatırımları azaltıcı etkiye sebep olacağını belirtmektedir (KANDİLOV ve LEBLEBİCİOĞLU, 2011, s. 1).

1.2.2.2 Büyüme Üzerine Etkisi

Döviz kuru oynaklığı ve rejimlerinin büyüme üzerindeki etkisine bakıldığında birbirine zıt iki görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilkinde göre döviz kurundaki oynaklığın büyüme için zararlı olabileceği ve bu oynaklığın olumsuzluklarını parasal birliklerin ortadan kaldırabileceği ileri sürmektedir. Diğer görüşe göre, sabit kur sistemlerinin ticaret hadleri üzerinde yaşanabilecek şokları güçlendireceği ve diğer unsurlar sabit tutulduğu takdirde esnek kur sistemi altında ülkelerin daha hızlı bir şekilde büyüyebileceğini ileri sürmektedir (BAGELLA, BECCHETTİ, ve HASAN, 2006, s. 1150).

Başka bir deyişle ekonomik büyüme, pek çok makroekonomik ve mikro ekonomik unsurlarla etkileşimdedir. Bir ülkede döviz kuru oynaklığında meydana gelen artış ile üretim, yatırım, sermaye hareketleri, enflasyon, faiz oranları ve dış ticaret üzerinde bir takım negatif sonuçlar doğurduğu için ekonomik büyüme de negatif yönde etkilenmektedir. Finansal sistemi dayanıklı olan gelişmiş ülkelerde döviz kuru volatilitesi dikkate alınmayıp önemsiz etkilere sahipken, finansal sistemin zayıf

olduğu gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde ekonomik şoklara karşın daha kırılğan bir yapıya sahiptir. Bu durum da döviz kuru oynaklığının büyümeye engel olan en büyük unsur haline getirir (AGHİON, BACCHETTA, RANCIERE, ve ROGOFF, 2006, s. 511).

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan döviz kuru dalgalanmaları, azalmış olan yatırımlar üretimin azalmasına sebep olarak ekonomik büyüme de azalacaktır. Başka bir deyişle kurda yaşanan artış yönlü dalgalanmalar dolayısıyla para politikası faktörlerinden faiz artışa götürülerek, tutumluluğun artması ve tüketimde azalmaya gidilmesine sebep olmaktadır. Sonuç olarak bu durum talep yönlü büyüme politikalarına engel olmaktadır (ÖZDEMİR M. O., 2014, s. 17).

1.2.2.3 Dış Ticaret Üzerine Etkisi

Dalgalı kur rejimlerinin uygulama alanı bulmasından bu yana döviz kuru hareketlerinin sıklığı, düzensizliği ve oynak bir hal alması meydana gelen değışimlerin neden ve etkileri konusundaki duyulan ilgiyi arttırmıştır. Bu durumun önemini arttıran ilgi, döviz kuru oynaklığındaki artışın uluslararası işlemlerde risk ve belirsizliği arttıracığı ve dolayısıyla ticaret ve yatırım akışlarını olumsuz bir şekilde etkileyebileceğı görülmektedir (GOTUR, 1985, s. 475).

Döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmalar çeşitli yollarla uluslararası ticareti etkileyebilir. Dalgalanmalar uluslararası ticaretin maliyetlerini ve belirsizliklerini arttırarak ekonomi birimlerinin uluslararası işlemlerini doğrudan azaltmaya neden olabilir. Dolaylı yoldan ise üretici ve tüccarların riske maruz kalmamaları için çıktı ve yatırımların yapısını değıştirmeye teşvik edebilir. Uzun vadede etkisine bakıldığında dalgalanmaların ortaya çıkan etkisi ekonomi birimlerinin izlediğı politikaların yanı sıra hükümetler kötü etkilere karşın koymak için karşıya kaldığı politika takaslarını değıştirerek veya üzerindeki baskıyı arttırarak hükümetlerin politika oluşumunu da etkileyebilir (IMF, 1984, s. 3).

Ülkelerin döviz kuruna kararlılık kazandırıp ihracatçılar için oluşabilecek riskleri en aza indirmek adına önlemler almalıdır. Böylelikle ödemeler dengesi bilançosunda meydana gelebilecek aksilikler önüne geçebilir. Ayrıca oluşan kararlılık ortamıyla ülkeye sermaye girişi sağlanarak yatırım seviyesi de arttırılabilir (ÖZDEMİR M. O., 2014, s. 18).

1.3. Döviz Kur'unun Belirlenmesi

Döviz kurlarının belirlenmesi konusunda hangi döviz kuru sisteminin daha avantajlı olduğu ve nasıl belirlendiği konular önemlidir. Döviz kurlarını belirleyen ana unsurlar 1970'li yılların başlarında dış ticaret akımları olurken geleneksel döviz kuruna göre, cari yılda dış ticarete ortaya çıkan değişimler dolayısıyla döviz kurları üzerinde de etkilidir. Bretton Woods sisteminin 1973 yılında sona ermesiyle çoğu sanayi ülkesi paralarını dalgalanmaya bırakmıştır. Söz konusu bu dalgalanmalar sistemin uygulanabilirliği konusunda olumsuz hale gelmiş olup ülkeler sabit kur sisteminden ayrılmış ve esnek kur sistemine geçiş yapmışlardır (MCKINNON, 1994, s. 7-8).

Döviz kuru belirlenmesi açıklayan yaklaşımlar aşağıda incelenmiştir.

1.3.1. Geleneksel Yaklaşımlar

Geleneksel döviz kuru yaklaşımlarının en önemli yaklaşımları, dış ticaret akımları yaklaşımı ve satın alma gücü paritesi yaklaşımı olup döviz kurunun oluşumunu açıklamak için geleneksel yaklaşımlar, sabit kur sisteminin uygulanması ile birlikte uluslararası sermaye hareketlerinde hareketlenmenin olmadığı dönemde, daha fazla ticaret hareketleri üzerinde yoğunlaşarak döviz kurlarına açıklık getirmeye odaklanılmıştır. Döviz kurları sürekli olarak değişmediği için ve sermaye akımları kısıtlı olduğu için, geleneksel yaklaşımda döviz kurlarının kısa dönem belirleyicilerinden uzun dönem belirleyicileri dikkat alınmaktadır. Böylece dış ticaret akımı teoreminde döviz kurları, cari işlemler bilanço durumuna bağlı olarak açıklanmakta ve satın alma gücü paritesi yaklaşımı ise döviz kurunda meydana gelen dalgalanmaların ülkeler arasında oluşan fiyat farklılığını giderecek şekilde meydana geldiği ifade edilmeye çalışılmaktadır (ÖZTÜRK ve BAYRAKTAR, 2010, s. 159).

1.3.1.1 Dış Ticaret Akımları Yaklaşımı

Dış ticaret akımları kavramına bakıldığında, ekonomik anlamda karar kişiler, diğer ülkelerle mal ve hizmet ticareti yapabilmek adına döviz isterler. Dövizin talep edilmesinin nedeni ise yurtdışından satın alınan mal ve hizmetlerin finansmanı için olup döviz arzı ise, yurtdışına satılmış olan mal ve hizmetler sonucu alınan gelir sonucunda belirlenmektedir. Döviz kurları bir ülkede dış ticarete, yani uluslararası rekabet gücünde hayati öneme sahip olan en önemli makroekonomik değişken olabilmektedir. Döviz piyasası, ülkelerin diğer ülkelerle iletişim kurmalarını sağlar ve

uluslararası mal ve hizmet akımları döviz kurlarının belirlenmesinde etkilidir (ÖZTÜRK ve BAYRAKTAR, 2010, s. 160).

Dış ticaret dengesi, yerli paranın değerinin belirlenmesinde ve dış ticaret dengesi açısından önemli bir faktördür. Bir ülkede ihracat ithalattan yüksek ise ulusal paranın dış ülkelerdeki değeri yükselir. Tam tersi durum söz konusu olduğunda yerli paranın değeri düşecektir. Dış ticaret akımı yaklaşımına göre, ithalat ve ihracat üzerinde etkiye sahip olan sebepler, söz konusu ülke parasının dışardaki değerini de belirlemektedir. Bir ülkenin büyüme hızı yüksek ise o ülkenin parası döviz piyasasında değer kaybeder, eğer büyüme hızı daha yavaş ise o ülkenin parası değer kazanır (SEYİDOĞLU, 2015, s. 454-455).

1.3.1.2 Satın Alma Gücü Paritesi Yaklaşımı

Daha önce de değinildiği üzere Satın alma gücü paritesi (SGP), ülkeler arasında fiyat konusunda değişikliğin olmadığını varsayarak dünyadaki aynı malların aynı fiyatlardan satılma prensibini temel alır. SGP aslında tek fiyat kanununa dayanır. Söz konusu yaklaşıma göre, tek fiyat yasası örneğin bir malın değerinin aynı para birimi cinsinden ifade edildiği takdirde diğer tüm ülkelerde eşit olacaktır. Özetle SGP yaklaşımı tek fiyat kanununun döviz piyasası analizine çevrilmiş hali olup SGP yaklaşımını nispi ve mutlak olmak üzere iki başlık altında inceleyebiliriz (AKÇAY ve ERATAŞ, 2015, s. 83).

a) Mutlak Satın Alma Gücü Paritesi

Satın alma gücü paritesinin sert şekli olan mutlak satın alma gücü paritesi, tüm mallar için yalnızca tek fiyatın geçerli olduğunu kabullenir ve bu kavram ilk olarak T.Gustov Cassel tarafından 1918 yılında literatüre sunulmuştur. Mutlak satın alma gücü paritesi kuramı, tek fiyat kanununun döviz piyasasına uygulanması niteliğindedir. Söz konusu bu yaklaşım, bir mal sepetinin aynı parayla ifade edildiği takdirde nereye gidilirse gidilsin dünyanın her yerinde eşdeğerde olması gerektiğini savunur. Başka bir deyişle, bir birim yerli paranın cari döviz kurlarından olan bir birime dönüştürüldüğü takdirde dünyanın her yerinde aynı satın alma gücüne sahip olması demektir. Tek fiyat kuramında sadece tek bir malın fiyatı dikkate alınırken, satın alma gücü paritesi kavramında bir ülkede üretilmiş olan tüm mal ve hizmet fiyatlarının ortalama fiyat düzeyi baz alınır (SÖDERSTEN ve REED, 1994, s. 582).

Mutlak SGP kuramına göre ayrıca, reel döviz kurları uzun dönemde sabit olup kısa dönemde ise satın alma gücü paritesinden ortaya çıkan sapmalar toplam talebe yön verme konusunda önemli bir noktadadır. Ancak yurtiçi ve yurtdışı fiyatlar genel düzeyi arasında kayda değer ayırım olmadığı kabul edilmektedir (TATOĞLU, 2009, s. 313).

Mutlak SGP teorisi aşağıdaki gibidir:

$$p_t = p_t^* / e_t$$

Verilen denklemde:

p_t : Yurtiçi Fiyatlarını

p_t^* : Yurtdışı Fiyatlarını

e_t : Nominal Döviz Kurunu

anlamına gelmektedir. Örneğin; ABD'de'1 doların satın aldığı mallar için Türkiye'de 5 TL gerekiyor ise bu doların TL kurunu ifade edecektir. Mutlak SGP kuramına göre, reel döviz kuru logaritması sıfır olmalı, ülkelerin fiyat endeksleri benzer mal içermeyeceği için fiyat benzerlikleri anlamını yitirmekle birlikte mutlak SGP de gücünü yitirebilmektedir. İç ve dış fiyat düzeyleriyle döviz kurunun belirlendiğini savunan mutlak SGP, gerçekliği vermez (ÜNSAL E. , 2005, s. 546).

b) Nispi Satın Alma Gücü Paritesi

Nispi satın alma gücü paritesi yaklaşımına göre sadece kur ve fiyatlarda oluşan büyüklük değil, bunların göreceli olarak değişimleri ele alınmasıdır. Nispi satın alma gücü paritesi anlık olarak döviz kurunun ne olacağı konusunda ilgili değil, ilk olarak alınan belirli bir yıldan hareketle, kurlarda meydana gelen değişimleri açıklamayı amaçlamaktadır. Nispi satın alma gücü paritesi, kurlarda ortaya çıkan değişimin örneğin iki ülkenin enflasyonlarının farklarına eşit olacağını ve enflasyon oranı diğer ülkeye göre yüksekte seyreden ülkenin parasının enflasyonda oluşan miktar kadar değer kaybedeceği anlamına gelmektedir (SEYİDOĞLU, 2003, s. 382-383).

Mutlak SGP teorisi, kotalar, standartlar gibi ticaret engelleri, gümrük tarifeleri, işlem maliyetleri ve fiyat endekslerini oluşturan sepetlerdeki malların heterojen olmaları durumlarında geçerli olamamaktadır. Böyle durumlarda ise nispi SGP teorisi geçerli olmaktadır. Yapılan bazı çalışmalarda mutlak SGP'nin geçerli olduğu düşüncesi olsa bile bahsedilen sebeplerden kaynaklı olarak eleştiri alabilmektedir. Yapılan ampirik çalışmalara ek olarak mutlak SGP'nin gerçek hayatı tam anlamıyla

yansıtmaması sebebiyle mutlak SGP teorisi yerine nispi SGP teorisi analiz edilmektedir (AKÇAY ve ERATAŞ, 2015, s. 84).

1.3.2. Yeni Yaklaşımlar

Esnek kura geçilmesinin sonucunda kurlarda ortaya çıkan dalgalanmaları açıklama konusunda geleneksel yaklaşımları açıklamada yetersiz kaldığı için yeni yaklaşımlar gündeme gelmiştir (TEKGÖZ, 2020, s. 11).

1.3.2.1 Mundell-Fleming Yaklaşımı

Robert Mundell (1963) ve J. Marcus Fleming (1962) tarafından geliştirilen bu teori, tam sermaye hareketliliği varsayımıyla döviz kurları analiz edilmeye çalışılmaktadır. Teoride Keynesyen gelir harcama teoremine, yerel sermaye hareketleri de dahil edilir. Küreselleşmenin sonucu olarak günümüzdeki dış ekonomi ilişkilerinde cari işlemler hareketlerine kıyasla, sermaye hareketleri kayda değer bir gelişme göstermektedir. Söz konusu yaklaşım yardımıyla döviz kurlarının belirlenmesi için sermaye hareketlerine olanak tanımayan geleneksel döviz kuramlarının eksiliklerinin giderilmesi amaçlanmıştır. Geleneksel kuramlarda ödemeler bilançosundaki mal ve hizmet hareketlilikleri dikkate alınmakta olup sermaye hareketleri göz önüne alınmamaktadır. Bu yaklaşım IS-LM 'e ödemeler dengesi (BP) dahil edilmiş olup açık ekonomiye uyarlanan kısa dönem dengesi akımı niteliğindedir (TUNCA, 2005, s. 349-357).

Bu yaklaşım birçok varsayıma dayanmakta olup bu varsayımlar aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

- Döviz kuru değişimi nominal değil reeldir. Değişim beklentisi sıfırdır. Ayrıca döviz kurları esnektir.
- Para politikası döviz kurunu etkilemez fakat milli geliri içsel olarak etkiler; fiyatlar sabit olup maliye politikasının etkin olmadığı kabul edilir.
- Ekonomi eksik istihdamın olduğu ortamda dengede ve sermaye hareketliliği tamdır.
- Fiyatların sabit olmasıyla birlikte, piyasa ajanları yabancı ve ulusal tahvil ile yabancı ve ulusal paraya sahiptir. Tahviller birbiri yerine geçerken para ikamesi yoktur.

- Mal piyasaları tamamen temizlenmiş olup, para talebi belirli bir gelir seviyesindeki para arzına ve dünya faiz oranlarındaki para arzına eşittir (ERTÜRK, 1994, s. 107-108).

1.3.2.2 Parasalcı Yaklaşım

Parasalcı yaklaşım Robert Mundell, Jacop A. Frenkel ve Harry Johnson tarafından 1970'li yıllarda geliştirilmiştir. Jacop A. Frenkel, parasalcı yaklaşımın esnek kur sistemine yerleşmesinde ve sistemin o zamanlarda terkedilen sabit kur sistemine üstünlüğünü korunmasında hayati bir rol oynamıştır. Parasalcı yaklaşıma göre, kurlar başka ülkelerin para birimlerinin yerli para birimi türünden değeri olarak kabul edilir. Döviz kurunun oluşumunda rol oynayan en önemli faktör, para piyasasındaki denge olmakta ve döviz kurundaki değişim cari işlemlere değil, resmi rezerv bilançosuna bağlı bulunabilmektedir. Döviz kurları üzerinde etkili olan faktörleri, sermaye piyasalarındaki serbestlik, döviz sahiplerinin geleceğe yönelik beklentileri ve sermayenin tam hareketliliği olarak sıralayabiliriz. Bu yaklaşıma göre ise, ücret ve fiyatlar tam esnek olup böylelikle ekonomi tam istihdamdadır. Ayrıca uluslararası tek fiyat piyasası geçerli olup yapılmış olan işlem maliyetlerinin de olmadığı kabullenilmektedir (BILSON, 1978, s. 51).

1979 yılında yaptığı çalışma ile Frenkel parasalcı yaklaşımın, istatistiksel olarak nasıl tahmin edileceği konusunu ortaya atmıştır. Model ile ilgili dört varsayım vardır. İlk varsayım, modeldeki para arzı ve reel gelir dışsaldır. İkinci varsayım sermaye ve mallarda tam serbestlik vardır. Üçüncü varsayım, ülkedeki varlıklarla yabancı varlıklar birbirilerine ikame edilebilir ve mal fiyatlarında katılık söz konusudur. Dördüncü varsayıma göre ise, bir ülkedeki para sadece ilgili ülkenin sakinleri tarafınca talep edilebilir (ÖRUÇ, 2016, s. 104).

1.3.2.3 Portföy Dengesi Yaklaşımı

1952 yılında Harry Markowitz tarafından analiz edilen Portföy Teorisi, sistematik risk ve getiri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve 1958 yılında da James Tobin'in tehlikenin olmadığı menkul kıymetlerin Markowitz'in çalışmasına eklenmesi ile daha geniş bir teorik kapsam kazanmış ve Portföy Tercihleri Yaklaşımına yol gösterici olmuştur. Ayrıca parasalcı yaklaşımın finansal varlıklar arasındaki tam ikameyi öngörme hipotezini reddederek finansal varlıklar ile ilgili risk farklılıklarını önemsemektedir. Böylelikle bireysel portföylerin en uygun şekilde dağılımı, çeşitli yatırım

seçeneklerinin göreceli olarak getiriler ve riskin bir unsuru olmaktadır. Söz konusu teoreme göre, kuru belirleyen unsurlar, finansal ve parasal varlıkların arz ve talebi üzerinde etkisi olan işlemlerdir (PLIHON, 1994, s. 63).

Portföy yaklaşımıyla ilgili uygulamalı çalışmaların sayısı, karar vericilerin portföylerini oluşturan finansal araçlara yönelik olarak veri bulmada yaşanan güçlük sebebiyle oldukça sınırlıdır. Portföy yaklaşımı yapısını modelleyen çalışmalarda genellikle ulusal ve yabancı para talebi, para arzı, cari işlemler fazlası (açığı), ülkeler arası enflasyon oranı ve faiz oranı farkı gibi değişkenlere yer verilmiştir. Para arzı ve talebi, cari işlemler açığı ve yurtdışı faiz oranı değişkenlerindeki artış denge döviz kurunu arttırırken; yurtiçi faiz oranı lehine gelişmelere yol açar ve cari işlemler fazlası kurun değerini azaltmaktadır. Yerli para arzında ortaya çıkan artış, yurtiçi faiz oranlarını düşürerek ve yabancı para türünden finansal varlık talebini arttırır. Yürürlükte olan işlemler açığının artışı, yerleşik olarak bulunan vatandaşların portföylerinde yabancı para cinsinden finansal varlıkları arttıracığı için yerli para değer kaybeder. Yurtiçi faiz oranında meydana gelen artış ise, karar birimlerinin mal varlığında yerli para cinsinden varlıkların miktarını ve buna bağlı olarak yerli para talebini arttırır. Sonuç olarak paranın değeri artarken döviz kuru değer kaybeder. Yurtdışı faiz oranı artışı ise bu durumu lehine çevirerek döviz kurunun değerinin artmasına neden olur (ATIŞ ve UTKULU, 2011, s. 67-68).

1.3.2.4 Para İkamesi Yaklaşımı

Para ikamesi kavramı, bir ülkede yaşamını sürdüren sakinlerin yerli para yerine yabancı parayı tutma tercihleri durumu anlamına gelmektedir. Para ikamesi yaklaşımına bakıldığında ise, uluslararası boyutta kambiyo işlemlerinin başrol oynadığı ve ekonomik olarak ön plana çıkan kişilerin, aralarında en uygun şekilde bir birleşim oluşturacak tarzda farklı para birimlerinden nakit birikimi bulundurmamayı önemsediklerini ileri sürmektedir. Böylelikle para talebi, küresel anlamda hareketlenme anlamına gelmekle birlikte döviz olan talebin yurtdışı faiz oranlarının bir önemi olduğu vurgulanmaktadır. Paraların birbirileri arasında değiştirilebilirliği arttıkça, kurlar da daha belirsiz olmakta ve bu da ekonomi politikalarının yön verilmesi konusunda daha belirleyici olmaktadır. Söz konusu dövizlerin ikame edilebilirliği düşüncesiyle bu yaklaşım şu sonuçlara ulaşmaktadır; ülkeler parasal politikalarında

karşılıklı olarak bağımlı olmakla birlikte uluslararası parasal işbirliği önemlidir (CENGİZ Ç. , 2018, s. 10-11).

Para ikamesi yaklaşımı, gelişmiş ülkelerdeki düşük enflasyon ve istikrarlı bir para için geçerli değilken, az gelişmiş ülkelerdeki yüksek enflasyon oranları ve göreceli olarak kararsız para piyasasının olması dolayısıyla döviz kuru hareketlerini açıklama konusunda oldukça etkilidir. Gelişmiş ülkelerde para ikamesi, sermaye hareketlerini de bünyesine alması ve simetrik bir durum olmasına karşın gelişmekte olan ülkelerde para ikamesi, enflasyon ile devalüasyon beklentilerine bağlı olarak simetrik olmayan bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Enflasyonu yüksek olan yerlerde ise para ikamesi özellikle servetin gerçek değerini koruma konusunda ve likit kaynaklara sahip olmak konusunda hayati bir önem taşımaktadır (ÖZTÜRK ve BAYRAKTAR, 2010, s. 175).

1.3.2.5 Faiz Haddi Paritesi Yaklaşımı

Bretton Woods'un 1973 yılında yıkılmasından sonra esnek döviz kuru sisteminde vadeli sermaye hareketleri hızlı bir şekilde yükseliş göstererek önem kazanmaya başlamıştır. Döviz kurlarında meydana gelen hareketliliğin mal fiyatlarındaki hareketlilikten daha yüksekte seyretmesiyle satın alma gücü paritesi (SGP) hükmünü yitirmeye başlamıştır. Ayrıca kısa zamanlı sermaye hareketleri de faiz haddi paritesi yaklaşımını ortaya atmıştır. Faiz haddi paritesi (FHP) yaklaşımı faiz haddi ile döviz kuru arasındaki bağlantıyı finansal piyasalar yolu ile açıklamıştır (KILINÇARSLAN, 2016, s. 10).

Faiz haddi paritesi yaklaşımına göre aynı riske sahip iki finansal varlığın aynı getiriye sahip olmasıdır. Bu durumun tersi olarak aynı risk özelliğine sahip iki varlık aynı getiriye sahip değilse, ekonomistlerin iki varlığın getirisi eşit olana kadar arbitraj yapmaları kaçınılmaz olacaktır. Ayrıca söz konusu yaklaşıma göre, döviz kurlarında dengenin sağlanması adına ülkelerarası faiz oralarındaki farklılıkların kurlar ile vadeli teslim (forward) ve anlık teslim (spot) kurları arasındaki farka eşit olması gerekmektedir. Büyük bir risk ile karşı karşıya kalınmadığı durumda yurtiçi ve yurtdışı faiz oralarının farklılık göstermesi ülkeler arasında parasal bir hareketlilik ortaya çıkarmaktadır. Arbitraj nasıl ki uluslararası mal fiyatlarının eşit olmasına sebep olsaydı, aynı şekilde borç olarak verilen fonların sağlamış olduğu karların yani faiz oranlarının da uluslararası piyasada eşit olması gerekmektedir. Yatırımcılar ellerindeki parayı belli bir riski olan faiz oraları yüksek piyasalara yatırır ve bununla birlikte borç

almak isteyenler ise faiz oranının düşük seyrettiği piyasalardan borç almak istemektedirler. Ülkelerarası faiz farklılıkları faiz arbitrajını meydana getirmekte ve spot ile forward kurları arasındaki ilişkiyi de belirlemektedir. Bu yaklaşımın savunduğu kurama göre düşük faizi olan ülkenin parası yüksek faizli ülkenin parası karşısındaki fark kadar kazanç sağlamaktadır. Bu durumun tersi olarak faizi yükseklerde seyreden ülkenin parası da faiz farkı kadar vadeli iskonto ortaya çıkarmaktadır (ÖZTÜRK ve BAYRAKTAR, 2010).

1.4. İşsizlik Kavramı

İşsizlik, Uluslararası İşgücü Örgütü'ne (ILO) göre referans alınan dönemde belli bir yaş grubundaki insanların çalışmak için uygun olması ve iş aradığı halde iş bulamayıp işsiz konumunda bulunanları ifade etmektedir. Bu tanıma göre bir bireyi işsiz olarak sınıflandırabilmek için; belli bir referans döneminde çalışmak için uygunluğunun olması, iş arıyor olması ve işsiz olması olarak üç özelliğin bir arada bulunması gerekmektedir (EĞİLMEZ, 2016, s. 114).

Sanayi Devrimi, insanlık tarihinin yaşam eğrisini farklı bir noktaya çekerek ve bireylerin yaşamlarını kökten bir değişimine neden olarak işsizlik kavramının daha belirgin bir şekilde var olması ve incelenmesine neden olmuştur. Bu durum ile birlikte işsizlikle ilgili araştırma ve çözümleri daha niteliksel bir boyut kazanmıştır (ASLAN ve ASLAN, 2017, s. 104).

İşsizlik ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında, bireylerin ekonomik yetersizlikleri sebebiyle toplumsal rolünün olumsuz bir şekilde etkilenmesi ve toplum içerisindeki yerini kaybetmeleri olarak ortaya konulabilmektedir. Ekonomik anlamda dara düşen bireyler, temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılama konusunda zorlanmaları dolayısıyla psikolojik bozukluklar sergilemekle birlikte toplumsal saygınlığı ve siyasal gücü de sarsılabilmektedir (KURTULMUŞ, 1998, s. 160).

İşsizlik sorunu genel anlamda hem toplumsal hem de ekonomik boyutlarda çok yönlü bir problem olarak görülmekte ve işsizlik sorununun farklı açılardan soruşturmalar yapılması aslında bu sorunun önem ve boyutunu göstermektedir. İşsizlik sorunu bir ülkenin ekonomik açıdan hem bugününü hem de geleceğini ilgilendirmesi sebebiyle ayrıca hayati bir önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkeler için, kalkınma ve büyüme açısından dezavantajlı bir durumda olmasıyla birlikte işsizliğin yükseklerde seyretmesi potansiyel üretim düzeyinin altında üretim yapılması nedeniyle kaynak

yetersizliği olan ekonomilerde üretim açısından değerli bir üretim faktörü olan emeğin tembel olmasına sebep olmaktadır. Böylece işsizlik sorunu gelişmekte olan ekonomiler açısından ana ve büyük bir problem olarak ortaya çıkılmaktadır (AYHAN, 2019, s. 236).

İşsizlik, yalnızca gelişmekte olan ya da az gelişmiş ölkeler için değil aynı zamanda gelişmiş ölkeler için de önemli bir problemdir. İşsizlik oranının düşük olduğu ölkeler gelişmiş olarak değerlendirilirken, işsizliğin yüksek olduğu ölkeler her açıdan başarısız olarak değerlendirilir. Bir ölkenin en önemli sermayesi olan beşeri sermayenin üretime katılamaması ve zayıf durumda kalması anlamına gelen işsizlik olgusu, ekonomik açıdan ölk ekonomisi için üretmeden tüketen bir topluluk ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ise ekonomik anlamda olumsuzluklara sebep olmaktadır (GÜNEY ve BALKAYA, 2019, s. 82).

1.4.1. İşsizliğin Nedenleri

Genel anlamda bakıldığında işsizliğe sebep olan birçok etmen vardır.

Günümüzde işsizlik, toplumun içerisinde yaşanan değişimler, siyasi görüşten dolayı yaşanan siyasi riskler ve belirsizlikler sebebiyle üretimin durması ve işsizliğin yükselmesine neden olmuştur (ÇATIR, 2019, s. 324).

İşsizliğe neden olan etmenleri açıklayan birçok yaklaşım vardır. Bunlar; yatırımların yeryüzüne dağılımı, üretim ve yatırım düzeyi, teknolojik gelişmeler, küreselleşme eğilimleri, kamu istihdam kurumlarının yetersizlikleri, nüfusun artışı gibi makro faktörlerin yanı sıra niteliksizlik, iş dünyasının isteklerine cevaplayamayan eğitim sistemleri, yükselen girdi fiyatları unsurları, işsizliğin nitelik ile niceliğini açıklamaya yönelik öne çıkan çevresel faktörler olarak sıralanabilir (DURUEL ve KARA, 2010, s. 358).

İşsizliğin yükselmesinde ekonomik faktörler dışında bir takım unsurlar da yer almaktadır. Üretimde yaygınlaşan makineleşme sonucu işgücü verimliliğinin yükselmesi yeni istihdam kapasitesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca artan nüfusun yapısı ve son dönemlerde öne çıkan Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasasında etkinliğini arttırması işsizliği yükselten başka bir faktördür. Türkiye'nin işgücü piyasasındaki yapısal sorunları da işsizliğin yükselmesine sebep olabilmektedir (KAYHAN, 2019, s. 237).

Türkiye'deki işsizliğin sebepleri genel olarak yapısal ve konjonktürel nedenlerin rol oynadığı görölmektedir. Son dönemlerde yaşanan özellikle krizler ve ekonomideki

belirsizlikler işsizliğin artışına neden olmuştur. 2001 krizinin bankacılık sektörünü vurduğu için çok sayıda beyaz yakalı yani eğitilmiş kişilerin işsiz kalmasına sebep olmuştur (ESER ve TERZİ, 2008, s. 231).

Türkiye'nin işsizlik probleminin temeline bakıldığında, tarım toplumu niteliğinin devam ediyor olması ve artmakta olan genç nüfusa istihdamın sağlanamaması gibi sebepler öne çıkmaktadır. Bu durum ise, Türkiye'de işsizliğin yapısal karakter taşıdığını doğrulamaktadır (BOZDAĞLIOĞLU, 2008, s. 46).

Genel anlamda da ülkesel bazda da işsizliğin en önemli nedenlerinden biri toplumun ürettiğinden fazlasını tüketmesidir. Bir toplumun ekonomik gelişmeyle tüketim kalıpları değişmekte olup talebin artışıyla üretim artışı da sağlanamamaktadır. Diğer bir deyişle enflasyon olgusu üretimin yavaşlamasıyla birlikte işsizliğin de yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca işgücü piyasasının yeteri kadar esnek olmaması ve nüfusun artışı da sebepler arasında sayılabilmektedir (İYİDİKER, 1987, s. 13).

Dünyada uzun süreli işsizliklerin sebeplerine bakıldığında işsizliğin bireylerin kişisel özellikleri, makro etkenler ve bireylerin demografik özellikleriyle de ilgili olduğu görülmektedir. Kişinin önceki kariyeri, cinsiyeti, yaşı ve eğitim düzeyi önemli sebeplerdendir. Özellikle eğitimi düşük seviyelerde olan gençler iş bulabilme konusunda yaşamış oldukları başarısızlıklardan dolayı uzun dönemli işsizlikleri açısından kariyerleri olumsuz etkilenmektedir (ASLAN ve ASLAN, 2017, s. 112).

İşsizliğin nedenleri için gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkeler olarak ayırım yapılırsa; gelişmiş ülkelerde işsizliğin nedeni talep azlığından dolayı olurken, gelişmekte olan ülkelerde yeterince istihdamın olmamasından dolayı meydana gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin iktisadi açıdan tarım sektöründen sanayi sektörüne geçişlerde işsizliğin yükseldiği gözlemlenmiştir. Bunun sebebi ise tarım sektöründen çıkan işgücünün gelişmekte olan sanayi sektöründe yeterli derecede iş alanının bulunmamasıdır. Aynı şekilde kırdan kente doğru gerçekleşen göçlerin artışı kent hayatındaki istihdamda zorlukların yaşanmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra devletin uygulamış olduğu yanlış istihdam politikaları da işsizliğin en önemli nedenleri arasında yer almaktadır (KARAMAN, 2015).

1.4.2. İşsizlik Çeşitleri

İşsizlik, işgücünün farklı şekillerde istihdama katılamamasından dolayı ortaya çıkan insan gücü kaybı olarak değerlendirilebilmektedir (EKİN, 2003, s. 2).

Bireylerin istihdama katılamamaları ve istihdamda kalamama sebepleri farklılık gösterebilmekle birlikte işsizlik olgusunun her şekli işsizlik türü olarak karşımıza çıkabilmektedir. Piyasadaki işsizlerin sayısı zaman zaman dalgalı bir seyir izlemektedir. İşsizlik; açık işsizlik ve gizli işsizlik olarak 2 çeşide ayrılmaktadır (YILDIZ K. , 2014, s. 2-3).

1.4.2.1 Açık İşsizlik

Açık işsizlik kavramı, bir bireyin çalışma gücü ve isteği olduğu halde, istediği ücret ve çalışma şartlarında iş bulamayan kitle anlamına gelmektedir (ZAIM, 1997, s. 170).

Başka bir bakış açısına göre, normal bir çalışma şartı altında işgücüne belirlenen ücret miktarında çalışma arzusuna ve gücüne sahip olmasına rağmen iş bulamama durumu olarak tanımlanabilmektedir (YAVUZ, 2010).

Bir bireyin kendi isteği doğrultusunda çalışma koşulları ve verilen ücreti kabul etmemesi durumunda iradi işsizlik kavramı ortaya çıkmaktadır. Fakat bireyin beklediği ücret altında ücret teklifini kabul etmesine rağmen hala işsiz kalması durumu gayri iradi işsizlik kavramını ortaya çıkarmaktadır (TOKOL ve ALPER, 2015).

Açık işsizlik kendi içerisinde yapısal, friksiyonel, teknolojik, konjonktürel, mevsimsel ve doğal işsizlik olarak ayrılmaktadır.

a) Yapısal İşsizlik

Dünya piyasaları hızlı bir şekilde değişmektedir, bazı küçük açık ekonomiler bu değişime yeterince hızlı uyum sağlayamamaktadır. Eğer bu firmalar gerekli dönüşümü gerçekleştiremezler ise bu ekonomilerdeki firmalar denizaşırı ülkelere karşı rekabet edemez duruma gelecek ve piyasada pazar paylarını kaybedeceklerdir. Bu süreçte meydana gelen işsizlik türü yapısal işsizlik olup işgücü piyasasında dengesizlik meydana getirir (HART, 1990, s. 213).

Emek talep ve arz bileşiminde meydana gelen farklılıklardan kaynaklanan yapısal işsizlik başka anlamda “kare vida-yuvarlak delik” ‘dir. İş açısından gerekli olan yeteneklerle iş arayan kişilerde olan yetenekler arasındaki farktan kaynaklanmaktadır.

Yapısal işsizliğin ortaya çıkmasındaki ikinci unsur ise işin olduğu yer ile iş arayanlar arasındaki coğrafi farklılıktır (MCCONNELL, BRUE, ve MACPHERSON, 2016).

b) Teknolojik İşsizlik

Teknolojik işsizlik, makinelerin kullanılması ve yeni tekniklerin kullanılması yani insan gücünün yerini makinelerin almasıdır. Bu yeni teknolojinin piyasaya girişi yaptığı ekonomilerde üretimde artış meydana geldiğinde diğer kesimde çalışan emek sahipleri işsiz duruma gelir ve söz konusu kesimden diğer kesimlere emek göçü başlar. Bundan dolayı teknolojik işsizliğe yapısal işsizlik de denilmektedir. Teknolojik anlamda gelişme kısa vadede istihdamı azaltıcı uzun vadedeyse istihdam arttırıcıdır. Ayrıca uzun dönemde başka bir çalışma kolları ortaya çıkmakta ve böylece oluşan işgücünü tekrardan kullanım imkanı sağlanmaktadır (KANCA, 2012, s. 3).

Başka bir bakış açısına göre, teknolojik işsizlik emeğin yoğun olduğu üretimden sermayenin yoğunlukta olduğu üretime geçilmesiyle birlikte emek talebinde meydana gelen azalmayla birlikte ortaya çıkan ve bundan kaynaklı bazı mesleklerin ortadan kalkmasıyla oluşan işsizlik türüdür (MAHİROĞULLARI ve KORKMAZ, 2008, s. 46).

Teknolojinin bir ülkenin ekonomik olarak büyümesinde olumlu bir katkısı olmuştur. Örnek verilirse ABD’de yaklaşık 50 yıl öncesine kadar bilgi teknoloji alanında çok az kişi çalışmakta iken bugün istihdam edilen kişi sayısı yaklaşık olarak üç milyondan fazladır. Teknolojik yenilik sonucunda ABD’de üretim son yirmi yılda iki katna çıkarak kişi başı gelir %26 oranlarına yükselmiştir (KİMZAN, 2020, s. 7).

Teknolojik gelişmeyle birlikte uzun dönemde mallar daha az kaynak ve ucuza üretimi sağlandığı için maliyette oluşan düşüş fiyatlara yansiyarak tüketicilerin reel gelirlerini arttıracak, ekonomi genelinde mal ve hizmetlere talepte artış olacak dolayısıyla da istihdam alanı genişleyecektir (BİÇERLİ M. K., 2007, s. 451).

c) Geçici (Friksiyonel) İşsizlik

İşgücüne yeni katılan veya çeşitli sebepler dolayısıyla hâlihazırdaki işlerini bırakıp başka iş arayanlara geçici (arızı) friksiyonel işsiz denir. Her ekonomide iş değişikliği mutlaka olmakla birlikte toplam işgücü talebi, toplam iş gücü arzıyla aynı olmasına rağmen burada friksiyonel işsizlik söz konusudur. Arızı işsizler onlara

önerilen bu yeni işi daha önceden çalıştıkları iş ve aldıkları ücreti dikkate alarak beğenmezler. Friksiyonel işsizlik türü iş ve yer değiştirme gibi nedenlere bağlı olduğu için kısmen istemli, kısmen de istemsizdir. Bundan dolayı friksiyonel işsizleri iradi işsizler grubuna dâhil etmek mümkün olabilmektedir. Fakat bu grupta bulunan işsizler zamanla kendi yeteneklerine uygun olarak başka bir iş bulabilirler. Ayrıca bir ülkede iş ve işçi bulma kurumları ne kadar iyi örgütlendiyse ve ne kadar etkin çalışıyorsa söz konusu o ülkede arazi işsizlik o kadar düşecektir. Tüm bunlara rağmen her ülkede neredeyse %2 ile %4 oranları arasında friksiyonel işsiz olması normal karşılanmaktadır (YILDIZ N. Ç., 2017, s. 309).

d) Konjonktürel (Dönemsel) İşsizlik

Piyasalarda zaman zaman ekonomik etkilerde dalgalanmalar meydana gelir bu dalgalanma sonucu bunalım ve duraklama zamanlarında ortaya çıkan işsizliğe konjonktürel işsizlik denir (KANCA, 2012, s. 3).

Dalgalanmanın olduğu zamanlarda ilk etapta ekonomi hareketlenerek ekonomik faaliyetler artış gösterir bu durum da dolayısıyla krize sebep olur, ekonomik faaliyetler azalır ve bu çöküş ekonomik faaliyetler bitene kadar devam eder. Ekonomik faaliyetlerdeki bu dalgalanmalar işgücünde artışa neden olurken işsizlik de meydana gelebilir. Bu durum da konjonktürel işsizlik olarak nitelendirilir (TEKELİ, 2012).

Ekonominin canlandığı dönemlerde talep artışına paralel olarak milli gelir ve istihdam artmakta fakat belli bir süre sonra üretimdeki artış sonucunda mal ve hizmet arzı, talebi aşmaya başlayacak ve bunun sonucu olarak talep yetersizliği sebebiyle canlılık yerini durgunluğa bırakmaya başlayacaktır. Bu durum sonucunda stoklar artarak üretim gerileyecek ve işgücü talebi azaldığı için işsizlik artacaktır. Bu işsizlik türü gayri iradi işsizlik türüne girmektedir ve krizin yoğunluğuna göre de birkaç yıl sürmektedir (YILDIZ N. Ç., 2017, s. 310).

e) Mevsimsel İşsizlik

İnşaat, tarım ve turizm gibi sektörlerde, üretimin seviyesi ve üretim seviyesine dayalı olarak işsizlik mevsimsel anlamda dalgalı bir durum sergiler. Bu sektörlerde üretim mevsimsel olarak artar, izleyen dönemlerde ise işçiler işlerini kaybetmek durumunda kalırlar ve üretim düzeyi sonraki zamanda artış gösterene kadar işsiz kalmak durumundadırlar. Bu işsizlik türü de “mevsimsel işsizlik” olarak isimlendirilir (ÜNSAL E. , 1999, s. 54).

f) Doğal İşsizlik

Doğal işsizlik, yapısal ve friksiyonel işsizliğin toplamı olarak da düşünülebilmektedir. Konjonktürel nedenlerle işsiz kalan kesim hariç tutulmak üzere, doğal işsizlik alanına hâlihazırdaki işinden memnuniyetsizliklerinden dolayı yeni iş arayanlar, önerilen ücret, bölge gibi farklı sebeplerle işi kabullenmeyip işsiz kalanlar, mevsimlik istihdam sebebiyle işsiz kalanlar ve sosyal dışlanma (cinsiyet ayrımı, yaşlılık, eski hükümlü ya da engelli gibi) nedeniyle iş bulması kısıtlı olanlar bu alana girmektedir (AYDIN N. , 2012, s. 122).

1.4.2.2 Gizli İşsizlik

Bir ekonomide etkinlik alanında bir kısım emek ögesinin ortadan çekilmesi ile birlikte üretim miktarında herhangi bir değişme meydana gelmiyor ise gizli işsizlik vardır. Emek faktörü çalışıyor gibi görünse de reelde elde edilmesi gereken verimlilik sınırının altında çalışmaktadır. Örneğin gizli işsizliğin sebebi, emek faktörü artışına uygun şekilde üretim kapasite alanı ile organizasyonun yetersizliği olabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde nüfusta meydana gelen yükselme eğer sermaye artışından yüksekte ise bu ülkelerde gizli işsizlik devamlılık kazanır (KANCA, 2012, s. 4).

1.4.3. İşsizlik ve Gelir Düzeyi

Bir ülkenin gelişmişlik seviyesini ve refahını göstermek için gelir düzeyi önemli bir kriterdir. Gelir düzeyi ve işsizlik arasındaki ilişki, gelir düzeyinin artışıyla meydana gelen büyüme sonrası istihdam alanının artışı noktasında ortaya çıkmaktadır. Ekonomide istihdam, toplam çıktı oranları, işgücüne katılım oranları ve işgücü verimliliği arasındaki bağlantılar incelenen dönemin uzun veya kısa olması gibi etkenler etkisiyle gelir düzeyi ve işsizlik ilişkisi değişkenlik göstermektedir. Çünkü kısa dönemde gelir düzeyinde meydana gelen artış iş bulmayı kolaylaştırırken, uzun dönemde hızlı bir ekonomik büyümeye ve gelir düzeyindeki artışa neden olan bilgi artışı, endüstriyel yeniliklerin meydana çıkışını sağlamasının yanı sıra otomasyonu da arttırmasıyla birlikte bazı işlerin ortadan kalkmasına ve ortaya çıkardığı yıkımla mevcut yeteneklerin etkisini kaybetmesine neden olur. Burada kitle üretimi ve daha da fazla istihdam sağlayan sanayi sektöründeki yapısal değişimler önem arz etmektedir.

Emeğin yoğunlukta olduğu sektörlerde gelişim istihdamda artışa sebep olarak işsizliği azaltma eğilimine götürürken sermayenin yoğun olduğu sektörlerdeki gelişim istihdamı arttıramamaktadır (GÜNEY ve BALKAYA, 2019, s. 83).

1.4.4. İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki

Büyüme, bir ülkede kişilerin reel gelirlerinin sürekli ve devamlı olarak artışı olmasıyla birlikte büyümenin sürekli ve devamlı olarak olduğu bir ülkede işsizlik probleminin olmaması gerekmektedir. Ancak işsizlik problemi kendi başına çok amaçlı bir problem olduğu için tek başına çözülememektedir. Bundan dolayıdır ki iktisat politikası modellerinde işsizlik problemi yalnız başına analiz edilememekte ve çözülememektedir. İstihdam ancak ve ancak ekonomik büyüme hızıyla yükseltilmektedir. Ancak bu düşünce büyümenin durumuna göre doğruluk kazanabilmektedir. Başka bir deyişle büyümenin iç pazara mı yoksa dış pazara mı yönelik olduğu, nasıl oluştuğu, emeğin mi yoğun olduğu yoksa sermayenin mi yoğun olduğu bir büyüme gibi konular büyüme ve işsizlik arasındaki husumetin yönünü ve kuvvetini belirlemektedir (YILMAZ, 2005, s. 64-65).

Ekonomik büyüme artarken istihdam da artış göstermektedir konusu, son dönemlerde tam tersi olarak ortaya çıkmaktadır. Yani ekonomik büyüme artarken istihdam azalış göstermektedir. İktisatçıların son zamanlarda üzerinde çalıştığı bu konu istihdamsız büyüme olarak adlandırılmaktadır. Ekonomik büyümenin ortaya çıktığı zamanlarda istihdamda bir artış meydana getirmediği bu dönem genel anlamda işsizlik oranlarında artış meydana getirmektedir (YAZICI, 2018, s. 39).

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK VE DÖVİZ KURUNUN DÖNEMSEL GELİŞİMİ

2.1. Döviz Kuru Politikaları

Hükümetler, uluslararası ödemelerini belirli nizam içerisinde yapmak amacıyla dış ödeme dengesi üzerinde etki yaratabilmek için döviz kuruyla ilgili önlemler almaktadır ve bu önlemler döviz kuru politikaları kapsamına girmektedir. Söz konusu tedbirleri ülkeler çoğunlukla yalnız başına almak yerine, uluslararası para sisteminin yönlendirmesiyle uygulamaktadırlar (KARLUK S. R., 2007, s. 549).

Döviz kuru politikası, şekil ve amaç açısından birbirinden farklı olması sebebiyle birçok değişkenle bağlantılıdır onun aslını bir ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik şartlar ya da genel bir ifadeyle ekonominin yapısı oluşturur. Bu sebeple gelişmişlik derecesi; izlenecek olan politikayı ve döviz kurunun temeli olacak kriterleri belirleyen önemli bir faktördür. Kuru tespit ederken gelişmekte ve gelişmiş olan ülkeler arasındaki en önemli fark amaç konusunda ortaya çıkar. Gelişmiş ülke için amaç piyasa şartları tarafından düzenlenen döviz kurunun hangi ölçüde orta vadede kararlı olup olmadığıyken, gelişmekte olan ülkeler için amaç; orta vadede devam ettirilebilir olması, seviyesinin korunabilmesi, istikrarlı ve gerçekçi bir kur olup olmadığıdır (ABUŞOĞLU, 1990, s. 51-53).

Hükümetlerin, tam esnek kur sistemlerinde döviz kurlarına müdahale etmesi ya da döviz kuru için herhangi bir politika izlenmezken sabit kur sisteminde, kurlar merkez bankası yani devlet tarafından belirlenmektedir (ÇELİK, 2008, s. 598).

Döviz kuru politikaları araç olarak ve amaç olarak iki başlığa ayrılmaktadır. Araç olarak döviz kuru politikaları, devalüasyon ve revalüasyon olarak iki başlığa ayrılır ve amaç olarak döviz kuru politikalarını ise gerçekçi, eksik ve aşırı değerlendirilmiş döviz kuru politikaları olarak üç başlık altında incelemek mümkündür.

2.1.1. Araç Olarak Döviz Kuru Politikaları

Hükümetlerin dış ödeme dengesini sağlayabilmek için kullandıkları en önemli yol döviz kuru politikalarıdır. Bu politikalar devalüasyon ve revalüasyon aracılığı ile uygulanabilmektedir. Döviz kuru politikası araçları, döviz kuru politikalarının

uygulanma şekli olarak kabul edilmektedir. Böylece devalüasyon ve revalüasyon döviz kuru politikası araçları olarak uygulanmaktadır (DÜNDAR, 2010, s. 44).

2.1.1.1 Devalüasyon

Geleneksel tanıma göre, sabit kur rejimlerinde hükümetin kararıyla resmi kurun artırılması veya yerel paranın dış değerinin azaltılması olayına devalüasyon (devaluation) denir. Devalüasyon terimi sabit veya kararlı kur sistemlerinde hükümetin kararıyla döviz kurlarında düzenlenen ayarlamalar için kullanılır. Dolayısıyla serbest dalgalanan kur piyasalarının işleyişi yani kur yükselmesi (yerel paranın değer kaybetmesi – depreciation) için devalüasyon teriminin kullanılması doğru bulunmamaktadır (SEYİDOĞLU, 2003, s. 475).

Devalüasyon, genel anlamda ödemeler bilançosunun açık verdiği ülkelerde açıkları kapatma amacıyla yapılır. Çünkü devalüasyon ithal girdi fiyatlarını yükseltip ihracat çıktı fiyatlarını düşürür. Dolayısıyla yıllık olarak ithal girdilerin toplam hacmi azalır, ihracat çıktıların ise yıllık toplam hacmi yükselir. Böylelikle devalüasyon yapılan ülkelerde döviz girdisi ve döviz tasarrufu sağlanırken, ödemeler dengesi açıklarının da kapatılma imkanı doğmuş olur. Devalüasyonla yapılmış olan bu iyileştirici uygulamaların yanı sıra, devalüasyonun ithal girdi fiyatlarının yükselmesi sebebiyle ülkede maliyet enflasyonunun yükselme tehlikeleri ortaya çıkmaya başlar. Böylece devalüasyon uygulamaları sonrası iç fiyatların sabit tutulması zorunluluğu oluşur. Ayrıca ihracat malların stoklarının bulunması ve ihracat mal arzını arttırabilme imkanının olması gerekir (ÇELEBİ, 2001, s. 56).

2.1.1.2 Revalüasyon

Yerel paranın yabancı para karşısında kıymetinin arttırılması veya döviz kurlarının düşürülmesi olayına revalüasyon denilmektedir. Revalüasyon, devalüasyonun tersi bir durumdur. Kelime anlamıyla revalüasyon, devalüasyonun tersi olarak değerlendirilmesine rağmen teorik olarak bu kavramlar birbirinin tersi olarak değerlendirilmemeli ve bunun nedeni ise arz ve talebin fiyat artışlarına göstermiş olduğu tepki, fiyat düşüşüne gösterdiği tepkiyle aynı değildir. Piyasa koşullarının işleyişiyle birlikte kurda meydana gelen bir düşmeye karşılık olarak yerel paranın değer artışına “appreciation” adı verilmektedir. Bunu revalüasyon ile karıştırmamak gerekir çünkü revalüasyon sabit kurda karşılaşılan bir durumdur. Yerel paranın durup dururken değer kazanması sabit kur sistemlerinde mümkün değildir. Bunu yapabilmek

için karar vericinin döviz kurunu aşağı çekmesi gerekir ki bu duruma da revalüasyon denir (YAMAN, 2012, s. 16-17).

Revalüasyon yabancı fiyatları düşürerek ithalatı arttırmakta, ülke içi fiyatları yükselterek ihracatı düşürmektir. Diğer bir ifadeyle revalüasyon, ihraç mal fiyatlarını yabancı para olarak yükseltirken, ithal mal fiyatlarını da ulusal para cinsinden ucuzlatmaktadır. Bu durum ise ülkenin ödemeler bilançosu fazlalığında azalmaya neden olmaktadır. Böylece revalüasyon ülkeye sermaye girişini, ihracat hacmini, yani iç talep ve likidite seviyesini azaltmakta böylelikle söz konusu ülkede fiyat, istihdam ve ücret seviyesi düşmektedir. IMF, ödemeler bilançosu fazla veren ülkelerin uluslararası ödemelerindeki dengesizlikten sorumlu olacaklarını ve gerektiğinde ülkelerden paralarını revalüe etmelerini istemektedir. Ancak ülkeler fazlalıklara engel olmak adına revalüasyon istemezler. Revalüasyon, ülkelerin dünya pazarındaki rekabetini olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple genel olarak uygulama alanında devalüasyona daha çok rastlanmakta ama revalüasyona rastlanmamaktadır (KARLUK S. R., 2013, s. 416).

2.1.2. Amaç Olarak Döviz Kuru Politikaları

Çalışmanın bu bölümünde amaç olarak döviz kuru politikaları; gerçekçi, eksik değerlendirilmiş ve aşırı değerlendirilmiş döviz kuru politikaları olarak incelenecektir.

2.1.2.1 Gerçekçi Döviz Kuru Politikası

Gerçekçi döviz kuru politikaları, döviz kurlarının hükümet veya MB tarafından belirlendiği sistemlerde sürekli olarak düzenlemeler yapılarak, enflasyonun ve ulusal paranın aşırı değerlendirilmesine engel olmaya yönelik olarak yapılan uygulamalardır (SEYİDOĞLU, 2002, s. 216).

Başka bir bakış açısına göre, örneğin bir ülkenin ekonomik ilişkisinin olduğu ülkeler ile arasındaki enflasyon farkının belirlenerek, zaman içerisinde bu farkın kurlara yansıtılarak yerel paranın değerinde değişiklik yaratmayan kur politikasıdır (YAMAN, 2012, s. 17).

Gerçekçi kur politikasının iki ana fonksiyonu vardır. Birincisi; iç ve dış ekonomik şartlar altında uyum sağlaması olup böylelikle iç ve dış fiyatlar arasındaki ilişkiyi yalnız başına oluşturmaktadır. Diğer işlevse döviz üreten sektör ile döviz tüketen sektörlerle aynı şekilde davranılmasını sağlamaktır. Diğer bir ifadeyle kurların

gelir bölüşümü üzerinde etki yaratması söz konusu değildir (KARLUK R. , 1998, s. 328).

2.1.2.2 Eksik Değerlenmiş Döviz Kuru Politikası

Eksik değerlenmiş döviz kuru politikası, ülkeler arasında döviz kurlarının enflasyon oranı farkından daha az yükselmesi, yani döviz kurlarının olması gereken değer altında kalması olarak açıklanabilmektedir. Bu politika, yerel paranın reel satın alım gücünü arttırmasıyla birlikte o ülke için yabancı ülkelere ait olan mal ve hizmetlerin ucuzlaması sonucunu ortaya çıkarır (BAL, 1993, s. 34).

Bu durumun sonucu olarak ihraç malları daha pahalı geldiği için ekonominin dış rekabet gücü azalarak ihracat üzerindeki bu durum diğer önlemlerle (vergi indirimi, özendirme vb.) giderilemediği sürece, ihracatın azalış göstermesi ve talebin fiyat esnekliğine bağlı olarak da dış pazarlarını kaybedilmesi durumuyla karşı karşıya kalacaktır (UYSAL, 1997, s. 113).

2.1.2.3 Aşırı Değerlenmiş Döviz Kuru Politikası

Aşırı değerlenmiş döviz kuru politikası, döviz kurlarının iki ülkenin enflasyonuna göre gerekli olan seviyenin altında sınırlanmasıdır. Döviz kurları değerinin, denge değeri altında oluşması, yerel paranın değerinin olması gereken değerden yüksekte tutulması anlamına gelmektedir. Böylece ulusal para daha fazla değerlenmiş olur (YAMAN, 2012, s. 18).

Aşırı değerlenmiş döviz kuru politikası bir sonraki dönemde yabancı para birimiyle sözü geçen ithalat fiyatlarının artış göstermesi bu politikanın ithalat üstündeki pozitif etkilerini azaltacaktır. İhracat fiyatlarının artış göstermesi ise ihracattaki olumsuz etkileri azaltacaktır. Dolayısıyla bu değerlenmeyle birlikte ihracat bakımından kaybedilmiş olan fiyat üstünlüğünün tamamı veya bir bölümü tekrardan kazanılabilmektedir. İthalat bakımından bakıldığında sağlanmış olan fiyat üstünlüğünün bir kısmı veya tamamı tekrardan kaybedilebilmektedir (ZENGİN, 2000, s. 29).

Enflasyonun zarar verdiği döviz kurları, kamusal ve parasal otoriteler tarafından kurlara yansıtılmayarak cari kurların normal değerinin altındaki bir değerde olmasına sebep olmaktadır. Sabit kur sistemi ve esnek kur sisteminde kur politikasının uzun bir dönem boyunca devam ettirilmesi pek mümkün görünmemektedir. Bunun en büyük sebebi ise kurları normalinin altında tutmak için yapılması gereken döviz

müdahaleleridir. Döviz rezervleri ile ilgili olan bu müdahaleler zaman geçtikçe rezervlerde azalmaya neden olacaktır. Bu olay spekülâtorler tarafınca, yerli paranın aşırı değerlendirilmesini benimseyen kur politikasının daha fazla devam ettirilemeyeceği şeklinde düşünülür. Bu durum da ekonomide güven ortamına zarar verecek ve spekülâtif ataklara yol açar. Buna karşı direnemeyen kamusal ve parasal otorite politikadan devalüasyon ile vazgeçecektir (YILDIRIM, 2019, s. 58-59).

2.2. Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Politikaları

Dünya ekonomisi tablosundaki ilerlemelere paralel olarak Türkiye ekonomisinde de politikaları ve döviz kuru rejiminde zaman içerisinde farklı yaptırımlar uygulanmıştır. Zaman zaman kontrollü kur rejimleri uygulanır iken, kısmi zamanlarda da serbest rejimler uygulanmıştır (ERDOĞAN S. Y., 2008, s. 111).

Türkiye’deki döviz kuru politikaları 1980 öncesi dönem ve 1980 sonrası dönem olarak iki ayrı ana başlık altında incelenmiştir.

2.2.1. 1980 Öncesi Dönemde Uygulanan Kur Politikaları

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren yürütülen politika uygulamaları ve kur rejimleri ana hatlarıyla incelendiği zaman, uzun süredir devam eden politikanın sabit kur rejimleri olduğu görülmektedir. Ayrıca 1946 yılında Türkiye’nin Bretton Woods sistemine katılmasıyla birlikte Türkiye yasal bir konum kazanmıştır (BULUT, 2005, s. 221).

1980 öncesi dönem genel anlamda gözlemlendiğinde önem kazanan unsur; uygulanan istikrar tedbirler kapsamında ve ödemeler bilançosu problemleriyle karşılaştığında en hayati aracın devalüasyonu oluşturmalarıdır. 1929 yılında meydana gelen kriz sonrasında Türkiye’de, özellikle daha önceki zamanlarda esas olarak alınan liberal ekonomik görüş yavaşça bırakılmıştır (ARAT, 2003, s. 36).

1930 yılında döviz piyasalarının direkt olarak denetlenmesi amacıyla Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu (TPKK) uygulamaya konulmuş olup ancak bu dönemde MB’nin olmaması sebebiyle alınan o önlemler ne yazık ki başarılı olamamıştır. Bundan dolayı 11.06.1930 tarihinde ülke para politikasını devam ettirme düşüncesi ile T.C. Merkez Bankası (TCMB) kurulmuştur. Sonrasında 1933’te uygulamaya konulan Ödünç Para Verme İşleri Kanunu’yla serbest faiz uygulamasının kaldırılmasıyla birlikte TL’nin konvertibilitesi de son bulmuştur. Dolayısıyla söz

konusu dönem sonrasında Türkiye yıllarca, döviz kuru rejimi olarak sabit döviz kuru politikasını kullanmıştır (ERSÖZ, 2006, s. 33).

Türkiye’de uygulanan döviz kuru rejimlerine bakıldığında 1950’ye kadar İngiliz Sterline sabitlenmiş olur 1953’e doğru ise Amerikan dolarına sabitlenmiştir. 1930’da 1 sterlin=10,30 TL olarak sabitlenmiştir. Sabit kur uygulamaları zaman zaman ödemeler bilançosu dengesinde açıklara ve TL’nin fazlaca değer kazanmasına sebep olan bu durumun önlenmesi amacıyla devalüasyona başvurulmasına neden olmuştur. 1946 yılında ilk devalüasyon yapılmış ve 1 Dolar=1,30 TL’yken 2,80 TL olarak belirlenmiştir. Bu devalüasyonun yapılma amacı 2. Dünya savaşının ardından yükselen enflasyonun önüne geçerek pahalı hale gelen yerli malların fiyatlarının dünya mallarının fiyatlarına dengelemektir. İhracatta meydana gelen artış ve bunun getirisi olan döviz ile daha fazla ithalat yapılmak istenmiş fakat bu politika, ihraç malların arzı ve ithal mal talebinin esnek olmaması sebebiyle başarısız olmuştur (YAŞA, 1980, s. 90-91).

II. Dünya Savaşı’ndan sonra dünyada yeni bir ekonomik dönem başlamıştır. 1946’dan sonra sarsılan parasal dengeyi tekrardan yenilemek adına Bretton Woods Antlaşması imzalanmıştır. Bunun sonrasında Uluslararası Para Fonu (IMF) kurulmuş ve sarsılan bu dengeleri düzenlemek adına savaştan sonra milletlerarası para meselelerini düzenleme işi IMF’ye verilmiştir. 1946’da Türkiye, IMF sistemi ve Dünya Bankası’na katılmış ve söz konusu dönemden sonra istikrarlı uygulamalarla Uluslararası Para Fonu’nun takibinde ve ayarlanabilir sabit döviz kuru politikası kullanılmaya başlanmıştır (ERSÖZ, 2006, s. 34).

1950 yılından sonra OECD’nin tavsiyesi üzerine %60 liberasyon uygulanmaya çalışılmış fakat 1953 yılında bu liberasyon durdurulmuştur. İç ve dış dengenin sağlanması amacıyla 1958 yılında Dolar’ın fiyatı 2,80’den 9,00 TL’ye çıkartılmış ve eylemsel bir devalüasyon yapılmıştır. TL’nin aşırı değerli olmasından kaynaklı ihracat üzerindeki olumsuz etkileri gidermek adına vergi iadesi sistemi getirilerek işçi ve turist dövizlerine prim ödenmeye başlanmıştır. 1970 yılında da Dolar’ın karşılığı 9,00’dan 15 TL’ye çıkarılarak yeni bir devalüasyon gerçekleşmiştir. Böylece ilk defa 1973 yılında savaş dönemi dışında ödemeler dengesi fazlalık vermiştir (KARLUK S. R., 2013, s. 552-556).

İlk istikrar programının uygulandığı 4 Ağustos 1958’den 24 Ocak 1980’e değin Türkiye, bu süreç içerisinde 13 senesini sabit kur 9 senesini de dalgalı kur sistemini

yaşamıştır.1971 yılında Bretton Woods sistemi fiilen sona ermiş ve 1973 yılında da resmi olarak sona ermiştir. Sabit kur sisteminde 35 sene geçiren Türkiye o yıllarda içerisinde 1958-1970 dönemleri olarak iki istikrar programı tecrübesi yaşamıştır. Sabit kur sisteminin 1970 yılında bitmesinin ardından 1971-1980 yılları arasında 2 istikrar uygulaması daha yaşamıştır (BULUT, 2005, s. 223).

1974 yılında kur sistemi konusunda yeni bir uygulamaya geçilmesiyle birlikte devalüasyonlara devam edilmiştir. 1974 yılında IMF'nin hazırladığı yöntem ile ülkeler milli paralarıyla diğerlerinin kendi paraları arasındaki kurlarda yani alış ya da satış kuru arasında en fazla %2'lik fark olması gerekliliği istenmiştir (ARAT, 2003, s. 38).

Sonuç olarak 1980 yılına kadar serbestleşme ve istikrar programıyla ticaret rejiminde bir reform başlatılarak Türk parasının değeri düşürüldü ve ihracata yönelik önyargıyı azaltma adına tedbirler alındı. İhracatı desteklemek amacıyla kredi sübvansiyonları ve vergi kredileri sistemi kurulmuştur.1980 yılına kadar 3 büyük devalüasyon yapılmış ve Türk parasının değeri dolar karşısında düşürülerek ithalat düşürülmeye ihracat ise arttırılmaya çalışılmıştır (KAYAR, 2019, s. 12).

Kur ayarlamalarının sürekli yapılmasının sonucu olarak uzun zamanda Türk Lira'nın fazlaca değer kazanmasına neden olmuştur. Bu değerlendirme sonucunda 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri alınmış, bu tedbirler sonrasında MB günlük kur sistemine geçilmiştir (AKBAŞ, 2019, s. 49).

2.2.2. 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Kur Politikaları

1979 yılında yapılmış olan devalüasyonlar ile ekonominin geneline ve ödemeler dengesi ile ilgili sorunların çözümlenememesi 1980'deki "24 Ocak Kararları" olarak bilinen bir istikrar uygulamasına geçilmesiyle son bulmuştur. Söz konusu programın içeriği; kamu maliyesi ve sıkı para politikasına ilişkin uygulanan tedbirlerle enflasyondaki talep baskısının düşürülmesinin yanı sıra, reel ve esnek döviz kuru politikasıyla ihracata yönelten diğer önlemleri öngörmekteydi. Alınan karar ile TL'nin dolar karşısında %33'lük oranda devalüe edilmiş ve bunu da periyodik olarak az miktarlardaki düzenlemeler izlemiştir (ÖZÇAM, 2004, s. 9).

1980 Ocak ayında alınan istikrar tedbirleriyle birlikte TL, dolara karşı takribi %50 bandında devalüe edilmiştir. Bunun sonucunda 1 dolar 47,10'dan 70 TL'ye çıkartılmıştır. Sonuç olarak 1981'in Mayıs'a kadar bir buçuk yılda 11 mini devalüasyon yaşanmıştır. 1981 Mayıs itibariyle de Türkiye'yi ihracattaki güçlendirmek

ve kazanılan bu gücü korumak amacıyla döviz kurları 24 saatlik olarak Merkez Bankası tarafından belirlenmiştir (ERTEKİN, 2001, s. 187-188).

Günlük döviz kuru uygulamasını Merkez Bankası 29 Aralık 1983'de bitirmiş olup sadece Türk Lira'sının Amerikan doları türünden asıl kurunu belirleyerek açıklamaya başlamıştır. MB tarafınca günlük olarak açıklanan gerçek kur etrafındaki dalgalanma payının, zamların da gözlemlenerek 30 günlük devalüasyon bandında durması ilkesi benimsenmiştir (TABAN, 2004, s. 136).

Merkez Bankası'na 13 Temmuz 1984 yılında asıl kurun günlük olarak belirleme hakkı verilmiştir. Bankalara gerçek kurun efektiflere %8 altı ve üstü, dövizler içinse %6 altı ve üstü geçmeme kaydıyla döviz ve efektif alış satış kurunu serbest bir şekilde belirleme hakkı verilmiş, böylelikle kurların oluşumu konusunda döviz arz ve talebinin daha fazla etkide bulunması sağlanmak istenmiştir. Sonraki yıl limitler kaldırılarak yetkiler genişletilmiştir. Ayrıca Merkez Bankası tarafından belirlenen denge kurundan fazla uzaklaşılması fakat kur maksadının da zamanla açılması ve ayarlamaların yetersiz kalması sebebiyle, bankaların döviz rezervlerinde spekülasyon amaçlı dövizde birikimler oluşmuştur. Sonuç olarak 1986 yılı başlarında bankaların döviz karşılıklarının belli bir miktarını MB'nda tutma zorunluluğu getirilmiştir (KOÇAK, 2006, s. 27).

Temmuz 1985 tarihinde esas kur uygulamasına son verilerek, kurların bankalar tarafından belirlenme esasına getirilmiş fakat bankacılık sisteminde önemli aksaklıkların meydana gelmesi sonucu uygulamaya son verilmiştir. Mart 1986 yılında bankaların kendi kurlarını belirleyebilme serbestliği azaltılmış, esneklik limiti de $\pm$ %1 şeklinde sınırlanmıştır. Ancak söz konusu programdan da Ekim ayı itibariyle bırakılmış ve bankaların satış kurlarının MB satış kurunu geçemeyeceği, alış kurunun da serbest bir şekilde belirlenmesi kararlaştırılmıştır (HEPAKTAN, ÇINAR, ve DÜNDAR, 2011, s. 64).

1986'da Interbank piyasası kurulmuştur. MB de açık piyasa uygulamasına geçmiştir. Özel bankaların döviz tevdiat hesabını oluşturmalarına onay verilerek dövizde işlem yapma hakkı verilmiştir. Söz konusu haklar, ekonomi piyasalarında bankaların belirleyici kuruluş olmasını sağlamış olup dönemin diğer bir özelliği ise serbestleşmedir. Finans piyasaları etkinliğinin söz konusu serbestleşme süreci sonucunda çıkacağı konusunda genel anlamda kabulleniş vardır (ALBAYRAK, 2012, s. 67-68).

1987 senesinin sonuna doğru ivedi enflasyon, Türk Lirası'ndan vazgeçişleri arttırarak Türk Lirası'nın değer kaybının resmi döviz fiyatına vaktinde yansıtılmamasından dolayı döviz talebindeki yüksek artışa ve ülkeye döviz girişinin gecikmesini sağlamıştır. Faiz ödemeleri ve dış borcun değerlendirildiği bu zamanda daha yoğun hale gelen spekülasyonlar, döviz sıkışıklığının daha da artmasına neden olmuş ve yeni önlemler gerektirmiştir. Böylece 1988 Şubat istikrar talepleri, tez zamanda döviz getirisini hızlandırarak ithalatı yavaşlatmıştır. Ayrıca döviz spekülasyonu ile Türk Lira'sından kaçışı önlemek için kurallar getirmiştir. Tüm bunların sonucu olarak MB'ye görevlerini yerine getirmeyi amaçlayan ihracatçıların kurları yükseltmesi ve resmi olmayan piyasaya yönelmesi şeklinde meydana gelmiştir. Sonrasında Türk Lira'nın piyasadan vazgeçmesi üzerine MB kurlarının artmasıyla birlikte 2 piyasa arasındaki kur aralığı belirgin şekilde kapanmıştır (GÜMÜŞELİ, 1994, s. 97).

1988 yılının Ağustos ayında MB kapsamında efektif ve döviz piyasalarının açılması sonucunda, ülkemizde dövizin arz-talep şartları altında serbest bir şekilde belirlenmesiyle kayda değer bir durum gerçekleşmiştir. 1988 yılı sonrasında kur politikası bakımından en önemli gelişme, Türk Lira 'sının çevrilebilir olmasıdır. TPKK üzerine 32 Sayılı Karar 1989 yılının Ağustos ayında yürürlüğe girmesiyle birlikte döviz kuru rejimine büyük anlamda serbestlik getirilmiştir. Böylelikle TL'nin konvertibiliteye yönelmesi için ihtiyaç duyulan resmi sınırlar geniş anlamda sağlanmış ve kambiyo kontrolleri düşürülmüştür (ERDOĞAN S. Y., 2008, s. 129).

32 Sayılı Karar'la birlikte sermaye hareketinin serbestleştirilmesinin ardından 89 ve 90 senelerinde kısa vadeli nakit girişi hızlanmış ve Türk Lirası gerçek anlamda kıymetlenmiştir. 91 yılında yaşanan Körfez Kriziyle de (kısa vadeli sermaye çıkışı) Türk Lirası gerçek anlamda kıymetini yitirmiştir (ARAT, 2003, s. 40).

1989'daki kuraklık, 1990'daki Körfez Krizi, 1991'deki erken seçimler ayrıca Güneydoğu Anadolu'daki terör olayları sebebiyle ekonomideki sarsıntılar artara ekonomi yönetimini çıkmaza sokmuştur (AYHAN, 2016, s. 111).

MB'nin, faizi arttırmayı, döviz kurları üstünde oluşan zorlamayı kaldırmayı ve artan likiditeyi çekmeyi amaçlamış fakat başarısız olmuştur. 1994 Ocak'ında Türk Lirası, Doların karşısında % 13,6 seviyesinde devaüle edilmiş ve 5 Nisan Kararları ile de bazı finansal önlemler uygulamaya girmiştir. Bu önlemler kapsamında, MB 5 Nisan 1994 tarihi itibarıyla ticari ve resmi olmayan ticari uygulamalarda efektif ve döviz alım-satımıyla aylık olarak belirlenecektir. Bu uygulama ise bankalar, özel finans

kurumları, döviz kurlarının yetkili müesseseleri ve (Posta ve Telgraf Teşkilatı) PTT tarafından piyasa kuralları kapsamında uygulanacaktır (KARAKAŞ, 2015, s. 38).

Türkiye ekonomisi 1994 yılının başlarında sürüklendiği bunalım sonucunda istikrar önlemi alacak duruma gelerek ve hükümet dengelerini yeniden kurmak düşüncesiyle 5 Nisan 1994 yılında yeni kararlılık önlemlerini duyurmuştur. 5 Nisan kararlarının amacı; döviz getiren ve ihracat artırıcı uygulamalar teşvik edilmiştir. Bu amaçla kamu farkını düşürmek, dış açığı azaltmak, ekonomiyi dengede tutmak ve yapısal reformları gerçekleştirmek hedeflenmiştir (ARDIÇ, 2004, s. 154).

1995 yılında TCMB enflasyonu düşürmek adına kur üzerinde nominal çapa kullanmaya devam etmiştir. Yılın son çeyreğinde yapılacak seçim sebebiyle kurlar yukarı yönlü hareketlenmeye başlamış ve TCMB da piyasaya döviz satarak söz konusu duruma müdahale etmiştir fakat bu müdahalenin yetersiz kaldığının görülmesi TCMB'nin para politikalarında değişiklikler yapmasına sebep olmuştur. Böylece TCMB ileriye yönelik kurları açıklama kararını uygulamaya başlamıştır. 1996 yılında ise TCMB döviz kurlarını gözeterek kurlar üzerinde istikrar sağlamayı hedeflemiştir. 1997 yılında da TCMB, kurları kontrol altına alarak piyasalarda istikrarı sağlamıştır (BİNAY ve KUNTER, 1998, s. 26).

TCMB, 1997 yılında dalgalanmaları en aza indirecek bir kur politikası ve enflasyonla örtüşen kur politikası gütmüş ve 1998 yılında kur politikasını enflasyona endeksli yürütmüştür. Uluslararası Para Fonuyla yapılan Stand-By Anlaşması'na göre 1 dolar ve 1,5 Alman markı şeklinde ifade edilen kur sepetindeki meydana gelen artış 1998 yılında gerçekleşen enflasyon oranıyla örtüşmüştür. Yılın sonunda TL'nin dolar karşısında oluşan nominal değer kaybı %52,7 olurken, markta bu oran %63,9 olarak meydana gelirken kur sepetindeki senelik yükselen oran ise %58,6 olmuştur. Enflasyona paralel olarak kur politikasını hedefleyen TCMB için 1998 senesindeki kurun küçük aralık içinde volatilitesi ve uygulanan politikanın piyasalarca kabul edildiğine işaretir (ÖZDEMİR M. O., 2014, s. 22).

1999 senesindeki krizle savaştan Uluslararası Para Fonu destekli "Döviz Kuruna Dayalı Enflasyonla Mücadele Programı" adında 2000 ve 2002 yıllarını içine alan istikrar programı uygulamaya konmuştur. Bu amaçla fazla kamu açığına bağlı olarak yüksek enflasyonun düşürülmesi amaçlanmıştır (ŞİMŞEK, 2007, s. 54).

2000 yılında kur enflasyon ışığında sabitlenmiş fakat enflasyonda meydana gelen düşüş hedeflenin gerisinde kalmıştır. Böylece Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE)

bazlı reel kur endeksi, 2000 yılının sonunda 147,6 bandına ulaşmıştır. Böylelikle TL, 1995 yılına göre %47,6 oranında aşırı bir değer kazanır iken, 1999 yılında da %20 civarında değer kazanmıştır. 2001'in Şubatında dalgalanmaya bırakılan TL, diğer paralar karşısında sert bir şekilde değer kaybetmiş ve Nisan ayında da artmış olan belirsizlik sonucunda TL'deki değer kaybı daha da hızlanmıştır. TÜFE bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (REDK) endeksi, 101,2 değerine gerilemiştir. "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" (GEGP) ve IMF'den gelen ek kaynak yardımı ile REDK değeri Mayıs ayında 114,8 değerine yükselmişse de tekrar gerileme eğiliminde olmuş ve Ekim ayında 96,5 seviyesine gerilemiştir (TÜSİAD, 2001, s. 115).

2000 yılının programıyla birlikte başlayan çeşitli sorunlar Kasım 2001 Krizine neden olmuştur. Bu krizin etkileri de geçici bir takım tedbirler alarak geçirilmiş fakat devam eden süreçlerde sorunların daha farklı boyutlara ulaşmasıyla birlikte siyasi düzenin bozulması sabit kurun 22 Şubat 2001 yılında serbest dalgalanmaya geçişine zemin hazırlamış ve böylece 2000 yılı programı krizden dolayı terk edilmiştir (KANSU, 2006, s. 197).

Ülkemizde serbest volatilité kur rejimine, planlı bir şekilde geçilmemesi ayrıca dövize gerçekleşen saldırı sonrası bunun gerçekleşmesi yüzünden sancılı bir dönemden geçilmiştir. Türkiye gibi ülkelerde, finansal piyasaların az gelişmiş olması fon gereksinimini kısa vadeli olma kaydıyla milli paradan veya dövizden borç almak durumunda kalmışlardır. Bunun sonucundaysa; Türkiye'deki bankaların ve şirketlerin yüksek orandaki kur tehlikesiyle 2001 krizine yaşanmasına sürüklenmiştir. Ayrıca yıllardır devam eden yüksek enflasyon Türkiye'yi fazla miktarda para değişiminde bulunması, 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan artış sebebiyle, sabit kur rejimine karşın döviz tevdiat hesaplarının artması bankacılığın sorumluluk aldığı kur tehlikesini arttıran bir diğer unsurdur (ARAT, 2003, s. 48).

2002 yılında Merkez Bankası, 2001 yılında yürürlüğe giren dalgalı kur rejimini uygulamıştır. MB'nın döviz kuruyla ilgili amaç ve şartın olmadığı söz konusu rejim kapsamında kur seviyesi, piyasalardaki arz ve talebe göre düzenlenmiştir. MB piyasaya yalnızca kısa zamanlı aşırı volatilité durumunda piyasaya karışılabilceğini belirtmiştir. Ayrıca yapılan bu müdahalenin kuru uzun vadede değerini değiştirmeyeceğini de açıklamıştır. 2001 yılının sonuna doğru güçlenmeye başlayan TL, 2002 yılının ilk çeyreğinde de bu eğilimde devam ederek kurda oluşan dalgalanmalar son dönemlere doğru azalmaya başlamıştır. Yılın ortasına gelindiğinde

ise o dönemde yaşanan siyasi belirsizlikler sebebiyle kurlarda artışlar ve hareketlenmeler başlamıştır. TCMB, 11 Temmuz'a kadar yaşanan bu dalgalanmaların fazla olduğunu düşünmüş ve piyasalara müdahalede bulunmuştur ve bu müdahalenin amacı ise döviz kurunu herhangi bir noktaya getirmek veya sabitlemek değil dalgalanmaların azaltılmasıdır (TCMB, 2003, s. 102-104).

Kurların ekonomi şartları tarafından belirlendiği dalgalı kur rejimi 2003' te de sürmüştür. 3 Ocak 2003 tarihinde yapılan duyuruda kur politikasının genel sınırlar çizilmiştir. MB'nin kur yönünü veya kur düzeyini düzenleme hedefli döviz alım ve satımı yapılmayacağı duyurulmuştur. Söz konusu yılda yapılan tüm uygulamalar bu kurala göre gerçekleştirilmiştir. Irak'ta çıkması muhtemel olan savaş piyasada tedirginliği arttırmıştır. Kuzey Irak'a asker gönderilmesine ilişkin tezkere kararının TBMM'den geçmesi durumunda buna bağlı olarak ABD tarafından verilmesi beklenen krediye yoğunlaşmış ve böylece yurtiçinde TL'nin değer kaybetmesini önlemiştir. Takip eden ay, Irak harekâtı sırasında Meclis'ten geçmeyen tezkere sonucu döviz kuru hızla yükselmiş ve ABD'nin müdahale belirsizliklerinden dolayı artmaya devam etmiştir. Savaşın başlamasıyla birlikte kurlar en yüksek seviyelere çıkmış ve TCMB'nin 20-24 Mart tarihindeki basın duyurularıyla piyasa yumuşamış ve kurlar gerilemiştir. Savaş sırasında piyasaya müdahale etmeden esnek kur rejiminin uygulanmaya devam edilmesi TCMB'na olan güveni arttırmıştır. Savaşın sona ereceği beklentisi ve ABD ile ilişkilerin yumuşamasıyla birlikte artan kredi beklentileri kurların gerilemesine neden olmuştur. TCMB kurlarda görülen aşağı yönlü dalgalanmaları engellemek adına piyasadan döviz alım ihaleleri yapmış ve ihaleler sonucu maksimum fiyat koşullu ihalelerin yetersiz kaldığı görülmüş ve maksimum fiyat uygulamasına son vermiştir (TCMB, 2004, s. 97-99).

Diğer yıllarda olduğu gibi 2004'te de dalgalı kur rejimi sürmüştür. Kurlar piyasa koşullarına göre oluşmuştur. MB, şimdiye kadar olduğu gibi 2004'te de kısıtlı olma şartıyla, kurlarda yüksek bir dalgalanma yaşandığında alış-satışa müdahalede bulunabilecektir. Eğer ters dolarizasyon ve ödemeler dengesindeki gelişmeler uygun görülürse, MB döviz hazinesini arttırmaya izin verilecektir. Söz konusu arttırma şekli saydam bir şekilde yapılacaktır. Bu durum ise piyasa katılımcılarıyla iletişim kurularak planlanan duyuruyla birlikte döviz alım ihaleleriyle gerçekleşecektir. Ters bir durum meydana geldiğindeyse, vadenin bitimi beklemeden, kısa ya da uzun vadeli olarak

kamuoyuna bildirmek şartıyla kaydıyla döviz alım ihalelerine ara verebilecektir (TCMB, 2004, s. 13).

2005'te de geçen tüm yıllarda olduğu gibi dalgalı kur rejimi sürdürülerek, kurların piyasa koşulları seviyesinde olmasına dikkat edilmiştir. 2005'te ters para ikamesinin sürmesi ve likidite koşullarının olumlu seyretmesi sebebiyle döviz arzında ortaya çıkan artış kurların aşırı derecede oynak olmasına neden olmuştur. Ayrıca MB kur piyasasına toplamda 6 kez direkt alımda bulunmuş ve 14,6 milyar Amerikan dolar alımı gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda MB, döviz ihalelerine devam etmiş 2005'te tekraradan 7,4 milyar Amerikan doları almıştır. Böylelikle 2005'te MB toplam 22 milyar Amerikan doları almıştır. Önceden yapılan bildirimlerde açıklandığı gibi MB efektif ve döviz piyasalarındaki aracı uygulamalardan kademeli bir şekilde ayrılmıştır. 26 Aralık 2005'te aracılık uygulamaları tamamıyla sonlandırılmıştır (KIZILKAYA, 2012, s. 88).

2006'da TCMB dalgalı kur rejimini sürdürmüştür. MB'nın bu senede döviz kur amacı yoktur; fakat MB dövizde aşırı volatilité gördüğünde piyasalara direkt uygulama yapabilmektedir. Bu doğrultuda MB sene içerisinde hem döviz alımı hem de satım yaparak toplamda 4 kez direkt müdahale etmiştir. Döviz satışlarında artışların gözlemlenmesi üzerine 2006 Şubat'ında oluşması beklenen oynaklığı önleme adına 5,4 milyar Amerikan doları almıştır. Haziran 2006'da likidite daralmasına bağlı olarak oluşabilecek oynaklığı engellemek adına 1,3 milyar Amerikan doları satmıştır. Rezerv biriktirme amaçlı döviz alım ihalelerinde günlük olarak Ocak 2006'dan sonra 20 milyon dolar alacağını ayrıca %200 oranında seçenek vererek en fazla 60 milyon dolar olarak açıklamış ve olağanüstü farklılaşmalar olmadıkça değişikliğe gidilmeyeceği duyurmuştur. Döviz piyasasındaki volatilité ve azalış gözlemlenmesinin üstüne 16 Mayıs 2006 tarihi itibarıyla 24 saatlik döviz alımı ihaleleri kısa süreliğine durmuştur. Fakat MB almış olduğu önlemler sonucu piyasanın görece istikrara kavuşmasının ardından döviz alım ihalelerine Kasım 2006 tarihinde yeniden devam etmiştir. Sonuç olarak 2006'da müdahale ve ihale yoluyla toplamda 9,7 milyar dolar alımı yapılmıştır. Satımı yapılan toplam tutar ise 3,1 milyar ABD doları olmuştur (TCMB, 2007, s. 40-41).

2007 senesine gelindiğinde MB dalgalı döviz kur rejimine devam etmiştir. 2007 yılı döviz alım ihale koşulları "2007 Yılında Para ve Kur Politikası" başlığıyla 13 Aralık 2006 tarihinde duyurulmuştur. Bu duyuruda; 24 saatlik alım sınırı 15 milyon

dolar ve %200 oranında seçeneğiyle (30 milyon dolar) olma kaydıyla maksimum 45 milyon dolar olarak sınırlandırılmıştır. Türkiye'ye yönelik sermaye getirisinin güçleneceği ve döviz arzının talebe göre artacağı düşünülmüştür. Bu düşünceye göre rezerv birikimini arttırmak için 2007 Temmuz'dan sonra 24 saatlik alış ihale miktarı 40 milyon dolara yükseltilmiş ve ihalelerde kullanılan opsiyon da 80 milyon dolara yükseltilmiştir. Ayrıca bu hüküm basın bildiriyle kamuoyuna duyurulmuştur. Nitekim devam eden dönemlerde gelişmiş ülke konut ve kredi piyasalarındaki negatif yönlü gelişmeler ile birlikte oynaklığın arttığı gözlemlenmiş ve bu sebeple 15 Ağustos 2007 tarihi itibarıyla 24 saatlik alım ihaleleri 15 milyon doları ihale ayrıca bunun seçeneği ise 30 milyon dolara (maksimum 45 milyon dolara) düşürülmüştür. Bu tutar yine bir takım nedenler ile değişerek 9 Ekim 2007 tarihi itibarıyla günlük alım ihale tutarı maksimum 90 milyon dolara yükseltilmiştir. Sonuç olarak 2007'de dövize hem alım hem satım hem de müdahalede bulunulmamıştır. İhale yöntemiyle ham 9,9 milyar ABD doları alınmış ve Aralık sonu itibarıyla MB, ham döviz rezervi 73,3 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır (TCMB, 2008, s. 41-42).

2008 yılında da dalgalı döviz kur rejimi, volatilité müdahalesi ve döviz biriktirme hedefli döviz alım ihalelerini kapsayan politika uygulanmıştır. 2008 yılı döviz alım ihale koşulları "2008 Yılında Para ve Kur Politikası" konulu duyuruyla 18 Aralık 2007 yılında ilan edilmiştir. Bu duyuruya göre günlük tutar 30 milyon doları ihale ve seçenek olarak 60 milyon dolar olmak kaydıyla maksimum 90 milyon dolar olarak sınırlanmıştır. İhalede belirlenen bu tutar gelişmiş ülkelerde durgunluk yaşanabileceği düşüncesiyle ve piyasalarda volatilitenin artması sebebiyle Mart 2008'de yarı seviyesine indirilmiştir. Küresel ekonomi piyasalarındaki problemler nedeniyle 16 Ekim 2008 tarihinde Türk bankalarının döviz akışını arttırmak için alınan tedbirler kapsamında döviz alım ihaleleri durdurulmuştur. Yani 2008'de döviz alım-satım ihaleleri sayesinde 7,5 milyar ABD doları alınmıştır. Sonuç olarak 2008 Aralık sonu itibarıyla brüt döviz rezervi yaklaşık 71 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir (TCMB, 2009, s. 47).

2009 yılında T.C. Merkez Bankası, döviz piyasasındaki arz-talep şartlarına göre belirlenen dalgalı döviz kuru uygulamasını sürdürmüştür. Eğer dövizde aşırı bir volatilité olursa T.C. Merkez Bankası, piyasaya alım-satım yoluyla direkt müdahale edebilmektedir. Söz konusu bu müdahaleler oynaklığın sebeplerine bakılarak her iki yöndeki aşırı oynaklığı önleme adına yapılmaktadır. Haziran 2006 tarihinde küresel

likidite krizi sırasında yapılan doğrudan satım müdahalesi sonrası TCMB döviz piyasasına doğrudan müdahale etmemiştir. TCMB, Ekim 2008’de alım ihalelerine mola vermesinin ardından global kriz koşullarında bankaların döviz likidite durumlarını güçlendirmek için alınan tedbirler kapsamında Ağustos 2009’da yeniden başlamıştır. İhalelerdeki günlük tutar 30 milyon doları ihale ve 30 milyon doları seçenekli hakkıyla birlikte maksimum 60 milyon dolar olarak açıklanmıştır. Bir takım gelişmeler sonucu 10 Mart 2009 ve 3 Nisan 2009 aralığında 24 saatlik 50 milyon dolar olarak döviz satım ihaleleri yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan bu ihaleler sonucunda toplam 18 ihalede 900 milyon dolar satılmıştır. Sonuç olarak 2009’da döviz alım ve satım ihaleleri sayesinde 3,4 milyar dolar alınmıştır. Ayrıca ham döviz rezervi ise Aralık 2009 sonu itibariyle 69,6 milyar dolar seviyesinde olmuştur (TCMB, 2010, s. 42).

2010’da T.C Merkez Bankası, enflasyon hedefiyle dalgalı döviz kuru politikasını sürdürmüştür. Türkiye’ye rezerv birikiminin hızlandırılması ve sermaye girişlerinin daha istikrarlı şekilde güçlenmesi için 24 saatlik döviz alım miktarı yükseltilmiştir. Ekim 2010’dan sonra döviz rezervlerini arttırmak için yurdumuza yönelik sermaye girdisinden maksimum düzeyde yararlanmak ve politikaların değişkenlik karşısında daha rahat olması için döviz alımı ihalesinde metot değiştirilmiştir. Uygulanan yeni metodun birikim konusunda döviz arzının, talebine oranla artış gösterdiği zamanlarda yeterince esneklik sağladığı düşünülmüştür. Ocak 2011’den sonra yapılacak ihalelerde bankaların seçenek hakkının olmayacağı karar bağlanmıştır. Böylece günlük ihale tutarı 50 milyon dolara seviyesine çıkartılmış ve opsiyon uygulamasının sona ermesiyle döviz alımında oluşabilecek keskin düşüşler önlenmiştir. Sonuç olarak 2010’da toplamda 14,9 milyar dolar alınmıştır. Ham döviz rezerviyse 2010 yılı sonunda 79,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (TCMB, 2011, s. 44-45).

2011 yılında TCMB, dalgalı döviz kuru rejimini sürdürmüştür. 2011’de ülkemize sermaye girişinin artmasıyla alım ihalelerinin planlanması sürdürülmüştür. Planlı döviz alımlarıyla ihaleler kısa zamanlı sermaye akışının imkânı olduğu kadar T.C. Merkez Bankası rezervlerini artırım amaçlanmıştır. 2011’de Avrupa’da ortaya çıkan kamu borçları sürdürülebilirliği ve dünya çapında büyüme konusunda belirsizliğin ortaya çıkması ülkemizin de içerisinde olduğu gelişen ülkelere uygulanan sermaye akışının düşüşüne neden olmuştur. Bu gelişmeler düşünüldüğünde, 2011

yılının Mayıs ve Haziran aylarında günlük döviz ihalelerinin alımını düşürmüş ve 25 Temmuz 2011 tarihi itibarıyla ara verilmiştir. Temmuzdaki volatilitenin piyasaya döviz likiditesini sağlamak için TCMB Ağustos 2011 tarihi itibarıyla ihtiyaç duyulduğu zamanlarda döviz satımı ihaleleri planlanmıştır. 18 Ekim 2011-30 Aralık 2011 tarihlerinde kurlarda oluşan sağlıksız fiyatlar dolayısıyla satım konusunda piyasaya direkt olarak müdahale etmiştir. 2011'deki döviz alım ihaleleri sayesinde toplam 6,45 milyar dolar alım gerçekleşmiştir. Doğrudan müdahaleler ve döviz satım ihaleleriyle 11,74 milyar dolar satım yapılmıştır. 2011 sonu itibarıyla ham döviz rezervi 78,33 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (TCMB, 2012, s. 49-51).

2012'de T.C. Merkez Bankası, hem dalgalı döviz kuru politikası uygulamış olup hem de enflasyon hedeflemesinde bulunmuştur. Ocak 2012'de biten ihalelerle birlikte 2011'de toplam: 11.210 milyon dolar, 2012'de ise toplam 1.200 milyon dolar satış gerçekleşmiştir. 2,3 ve 4 Ocak 2012 tarihlerinde piyasaya toplam 1.006 milyon dolar likidite sağlanmıştır. Bundan sonra döviz satımına herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. 6 Ocak 2012'deki satılacak miktarın 50 milyon Amerikan doları şeklinde olacağı belirlenmiş ve gününce satım ihaleleri oluşmuştur. Söz konusu zaman diliminde döviz satım ihalelerinde toplamda 250 milyon Amerikan doları satılmıştır. Ayrıca 2012 son bulana kadar gününce satım ihalesi oluşmamıştır. Ocak 2012'de satılabilecek maksimum günlük tutar 500 milyon Amerikan doları şeklinde kısıtlanmıştır (TCMB, 2013, s. 39).

2013'te diğer dönemlerdeki gibi T.C Merkez Bankası, dalgalı döviz kuru politikası uygulamıştır. Uygulanan bu kur rejimi MB'nin reel ya da nominal kur hedefi bulunmamaktadır. Fakat finansal kararlılığa yönelik olarak tehlikeleri sınırlandırmak için TL'nin fazlaca kıymetlenmesine ya da fazla değer kaybı yaşamasına tepkisiz kalamamaktadır. Mayıs'tan itibaren gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü gibi ülkemizin de döviz piyasasındaki oynaklığın dönem dönem yükseldiği gözlemlenmiştir. Volatilitenin fiyat konusundaki kararlılığı ve finansal kararlılıktaki etkilerini yoketmek hedefiyle açık piyasa politikalarının da uygulandığı Ek Parasal Sıkılaştırma (EPS) uygulanmıştır. 11 Haziran 2013 tarihi itibarıyla gerekli görüldüğü takdirde her bir ihalede satımı yapılacak olan günün içi tutar, 50 milyon ABD doları olarak satım ihalelerine başlanmıştır. 2013 Haziran'ından sonra gününce ihalelerde satılacak tutar her bir ihale için; T.C. Merkez Bankası'nca belirlenerek duyurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca verilen tekliflerin ihale tutarına kadarki bölümünün birebir

karşılanması hükmü verilmiştir. Haziran 2013'te satım ihalelerinin günde yalnızca bir defa olacağı duyurulmuştur. Böylece Haziran 2013'den sonra döviz satım ihalelerinde satılacak tutarın minimum 150 milyon dolar şeklinde olacağı kararlaştırılmıştır. Temmuz 2013'ten sonraysa EPS'nin gerçekleştiği günlerde satım ihalesi düzenlemesine bitmiştir. Aralık 2013 tarihinden sonra düzenli fonlamanın yapıldığı zamanlardaki dövizin satım miktarının minimum 50 milyon dolar olacağı şeklinde güncellenmiştir. Aralık 2013'ten 2014 Ocak'ına kadar minimum 6 milyar dolar satımı yapılacağı açıklanmıştır (TCMB, 2014, s. 37).

2014'te, dalgalı döviz kuru politikası yine süregelmiştir. 2014 Ocak'ta kurlarda meydana gelen dengesiz fiyat sebebiyle piyasaya satım olarak direkt müdahalede bulunulmuştur. Cari işlemlerde oluşan pozitif yönlü hareket Nisan 2014'ten sonra günlük döviz satımı miktarının minimum 50 milyondan 40 milyon Amerikan dolarına düşürülmüştür. Mayıs 2014 tarihi itibarıyla günlük ihale satım miktarıysa minimum 40 milyondan 20 milyon Amerikan dolarına indirilmiştir. Ayrıca Temmuz 2014 tarihi sonrasında da 10 milyon ABD dolarına indirilmiştir. 29 Eylül 2014 tarihinden sonra döviz kurlarında meydana gelen oynaklıktan kaynaklı günlük satım ihale tutarı 10 milyondan 40 milyon Amerikan dolarına yükseltilmiştir. Ödemeler dengesinde beklenen pozitif yönlü ilerlemeler incelendiğinde ihale satım miktarı Aralık 2014'den sonra 40 milyondan minimum 20 milyon Amerikan dolarına indirilmiştir. Fakat döviz kurlarındaki oynaklıktan kaynaklı günlük döviz ihale miktarı 2014 Aralık tarihi itibarıyla 20 milyondan en az 40 milyon ABD dolarına yükseltilmiştir (TCMB, 2015, s. 37).

2015 yılında da diğer yıllarda olduğu gibi dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam edilmiştir. 1 Şubat 2015 tarihi itibarıyla Euro cinsi döviz hesap bakiyelerine %0,20 oranında komisyon uygulanmaya başlanmıştır. Euro bölgesinde gözlemlenen gelişmeler dolayısıyla 1 Temmuz 2015 tarihinden itibaren komisyon oranı yıllık %0,05'e indirilmiş, 27 Temmuz 2015 tarihinden sonra da % 0 şeklinde belirlenmiştir. Şubat 2015'den sonra döviz piyasasındaki durumlar göz önüne alındığında satım ihale miktarı 24 saatlik olarak düzenlenmiştir. Oynaklığın yüksek olması sebebiyle gereken zamanlarda döviz satım miktarının bir gün geçmişten duyurulan minimum tutarın %50 üstüne kadar arttırılabilmesi kararlaştırılmıştır. Nisan 2015'de ise oynaklığın yüksek olması sebebiyle bir gün önceden duyurulan minimum miktarın 30 milyon Amerikan doları üzerine kadar, 2015 Ağustos tarihi itibarıyla de 70

milyon dolar üstüne kadar arttırılması kararlaştırılmıştır. T.C. Merkez Bankasının efektif ve döviz piyasalarında işlem yapma sınırları, döviz likiditesinin desteklenmesi amacıyla, Eylül 2015 tarihi itibarıyla takribi % 130 oranında arttırılarak 50 milyar Amerikan dolarına yükseltilmiştir (TCMB, 2016, s. 39).

2016'daki dalgalı döviz kuru politikası uygulaması sürdürülmüş olup 2016 yılı Ocak-Nisan aylarında ihale yoluyla toplamda 3,4 milyar Amerikan doları satılmıştır. 2016 Nisan'dan sonrasında da ihalelerde döviz satılamamıştır. 26 Aralık tarihine kadar teminat döviz depo alım faiz oranları konusunda birçok oran düzenlenmiş son olarak 26 Aralık 2016 tarihinde de ABD doları için %0,65'ten %0,75'e yükseltilmiş olup Euro için %0,03'ten %0'a düşürülmüştür. Aynı tarihte TCMB gözetiminde dolar cinsinden tutulan mecburi karşılıklara, rezerv seçeneklerine ve serbest hesaplara uygulaması muhtemel olan faiz oranı Amerikan doları açısından yıllık % 0,49'dan % 0,75'e yükseltilmiştir (TCMB, 2017, s. 41).

2017'de dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam edilmiştir. 2017'de ihale yoluyla ya da direkt döviz alımı ya da satımı yapılmamış olup 2017 Ocak'ta TL depoları karşılığı döviz depo ihaleleri uygulamaya konulmuştur. Bu ihalelerle toplam maksimum 6,25 milyar doları miktarda geçici döviz akışkanlığı düzenlenmiştir. 2017 Kasım'da uzlaşmalı vadeli döviz satım ihalelerine başlayan Türk lirası, 1, 3 ve 6 ay mühletlerle 2017'de taşınan maksimum konum 3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. TCMB gözetiminde Amerikan doları türünden tutulan mecburi karşılıklara, rezerv opsiyonlarına ve serbest hesaplara milletlerarası piyasalardaki tavsiye edilen faiz oranlarındaki ilerlemeler dikkate alınarak uygulanacak olan faiz oranı 21 Mart 2017 tarihinde %0,75'ten % 1'e, 2017 Haziran'da ise % 1,25'e ve 2017 Aralık'ta da % 1,50'ye çıkartılmıştır (TCMB, 2018, s. 24).

2018 yılında doğrudan veya ihale yöntemiyle döviz alım ve satım işlemleri yapılmamıştır. 2017 yılının başlamış olan Türk Lirası Depo Karşılığı Döviz Depo İhalelerine ve TL Uzlaşmalı Vadeli Döviz Satım İhalelerine 2018 yılında da devam edilmiştir. Güvence döviz depo alımı faiz oranları Amerikan doları açısından 2018 Eylül'de % 1,50'den % 2'ye, 2018 Aralık'ta da % 2,25'e çıkartılmıştır. Bankaların döviz likidite yönetimi ve TL yönetimindeki etkinliğini arttırmak hedefiyle Kasım 2018 tarihinde Döviz Karşılığı Türk Lirası Swap Piyasası işlemleri uygulanması oluşmuştur. TCMB gözetimindeki ABD doları cinsinden piyasalara uygulanacak olan

faiz oranı da 23 Ekim 2018 tarihinde %1,50'den %2'ye yükseltilmiştir (TCMB, 2019, s. 24).

2019'da TCMB, dalgalı döviz kuru politikasının uygulanmasına devam etmiş ve 2019 yılında doğrudan veya ihale yoluyla alım-satım metoduyla döviz alımı ya da satımı işlemi yapılamamıştır. 2019'un il zamanlarında bankalara toplam maksimum 2,5 milyar Amerikan doları miktarında geçici döviz akışı temin edilmiştir. Ayrıca 2019'da toplam 5,75 milyar Amerikan doları miktarında altı ihale düzenlenmiş olup ihalelerdeki faiz oranları piyasadakiyle uyumlu bir şekilde oluşmuştur. TCMB gözetiminde ABD doları cinsinden tutulan rezerv opsiyonlarına, zorunlu karşılıklara ve serbest hesaplara, uygulanacak olan faiz oranı 5 Ağustos 2019 tarihinde %2'den %1'e ve 19 Eylül tarihinde de %0'a indirilmiştir. 17 Ağustos 2018 tarihinde Katar Merkez Bankası ve TCMB Para Takası (swap) Anlaşması 2019 Kasım'da değiştirilmiştir. Bu değişim ise; antlaşma miktarı 3 milyar Amerikan dolarına karşın TL ve Katar riyalinden, 5 milyar Amerikan doları karşılığı TL ve Katar riyaline çıkartılmıştır (TCMB, 2020, s. 24).

2.3. İşsizlik İle İlgili Uygulanan Politikalar

Bir ülkede işsizliği önlemek için öncelikle o ülkedeki ekonomide işsizliğin neden kaynaklandığı ve hangi tür işsizlik görüldüğü belirlenmelidir. İşsizliğin önlenmesi için de hangi politikaya başvurulacağı da başarıya ulaşabilmesi konusunda önemli bir husustur. İşsizliğin oluşmasına sebep olan nedenler incelendiğinde genel olarak o ülkenin iktisadi yapısı, sosyal ve politik açıdan içerisinde bulunduğu durum etkilidir. Gelişmiş ekonomilerde geçici işsizlik türüne rastlanırken gelişmemiş ekonomilerde yapısal işsizlik türüne rastlanmaktadır. Bu noktada yöneticiler işsizlik ile baş edebilmek adına bazı politikalar üretmiştir. Bu politikalar genel olarak aktif ve pasif istihdam politikaları olurken bunlarla birlikte para, maliye ve gelir politikaları da işsizlik ile mücadele kapsamında başvuru konularındadır (ÖKSÜZLER S. H., 2019, s. 45).

İşsizlikle mücadele konusunda makro düzey olarak; teknolojiye ilerlemeler ve finansal gelişmeler vb. değişkenler istihdam sürecini etkiler. Mikro seviyede ise; nitelik, eğitim, cinsiyet, yaş vb. özellikler de istihdam sürecini etkilemektedir. Makro düzeyde işsizlik ile ilgili politikaların başarılı, kararlı ve aynı zamanda yüksek finansal gelişmenin sağlanmasına bağlıdır. Mikro seviyede işsizlik politikalarının ilerlemesi,

ülkemizde işsizliğin avantajlı ve dezavantajlı taraflarının pozitif çözümlenmesine dayalıdır (BOZDAĞLIOĞLU, 2008, s. 59).

Ekonominin konjonktürel anlamda daraldığı zamanlarda işsizlikle mücadele konusunda ülkeler genişletici maliye ve para politikaları kullanmaktadır. Böylelikle piyasada ekonomik faaliyetlere canlılık katılması, yatırımlarda artışı, dolayısıyla üretim artışı ve işgücündeki istekliliğin artmasını amaçlamaktadır. Böylelikle konjonktürel anlamda işsizlik yaptırımlarının düşürülmesi beklenir. Arızı işsizlikte, çalışan işgücü politikalarıyla işsizliğin seviyesi düşürülebilir. İş kurumu vb. kuruluşlar hem işlevsel hem de daha aktif çalışarak işsizliğin düşürülmesine katkıda bulunabilir (SUNGUR, 2019, s. 14).

İşsizlik ile mücadele konusunda makroekonomik politikalar başlığı altında; para, maliye ve gelir politikaları incelenecek, mikro ekonomik politikalar başlığı altında ise aktif ve pasif istihdam politikalar konuları değinilecektir.

2.3.1. Makro Ekonomik Politikalar

Makroekonomik politikalar başlığı altında para politikası, maliye politikası ve gelirler politikası ele alınmıştır.

2.3.1.1 Para Politikası

Genel olarak her ülkenin Merkez Bankası aracılığı ile hedeflenen ekonomi politikalarını gerçekleştirmek için yaptığı para arzı düzenlemelerine, para politikası adı verilmektedir. Bu politikalar ekonomide parayla ilgili önlem ve yapılan düzenlemeler olup daraltıcı ve genişletici para politikaları olarak 2 yol ile uygulanabilmektedir. Parasal hacmi arttırmayı hedefleyen politikalar genişletici para politikaları olurken, parasal hacmi azaltmayı hedefleyen politikalar ise daraltıcı para politikalarıdır (ÇOBAN, 2009, s. 376).

Para politika amaçları, araçlar ile kullanılır ise istenen hedefler aşağıdaki gibidir;

- Tam istihdamın sağlanması,
- Ekonomik büyüme hızının yükseltilmesi,
- Fiyat kararlılığının gerçekleştirilmesi,
- Döviz kur kararlılığının gerçekleştirilmesi,
- Faiz seviyesindeki kararlılığının gerçekleştirilmesi,

- Mali sistem istikrarının sağlanması,

para politikasının nihai hedefleridir.

Fakat bu hedefler arasında bir trade-off (bir amaca ulaşmak için diğer şeylerden vazgeçmek) söz konusu olup merkez bankası bu nihai amaçlardan sadece birini seçmek zorundadır. Şuanda uygulanan para politikasının ana hedefi olarak “fiyat kararlılığının sağlanması” hedeflenmektedir (BEKİROĞLU, 2010, s. 63).

Para politikasının nihai hedeflerinin belirlenmesi sonucunda bu hedeflere ulaşabilmek için kullanılacak en uygun araçların seçilmesi gerekmektedir. Para politikasının genel unsurları olarak reeskont kredileri, mecburi karşılık oranları ve açık piyasa işlemleri sıralanabilmektedir. Açık piyasa uygulamaları; MB'nin dolaşımda bulunan para tutarını düşürüp çoğaltma amacıyla hazine bono ve tahvilleri alım-satım şeklinde uygulamalarıdır. Açık piyasa uygulamalarının getirileri: kontrol edilebilir olması, etkinin tam anlamıyla ölçülmesi, para tabanı üzerinde ufak ayarlamalara izin vermesi, hızlı olması ve tersine çevrilebilir olması olarak sıralanabilmektedir (YALTA, 2020, s. 89-90).

Reeskont kredileri; bankalar tarafından indirim yapılmış bir senedin MB tarafınca indirim yapılmasıdır. Bankalar zorlandığında durumlarda sermayesindeki ticari senetlerin vadesi dolmadan MB'ye kırdırtarak rezervlerini arttırması amaçlanır. Başka deyişle MB'den borç alır ve MB'nin bankaya verdiği kredilerin karşılığı olarak aldığı faiz, reeskont oranı olarak tanımlanır. Reeskont oranının getirileri son karar vericiler ve banka hücumu tedbiri olurken dezavantajı maliyet etkisi olmaktadır. Mecburi karşılık oranı; banka mevzuatlarının bazı bölümlerini MB'deki rezerv hesaplarında tutmalarıdır. Bu durumun kazanımı; eğer MB zorunlu mecburi karşılık seviyesinde değişikliğe giderse bütün bankalar bundan eşit etkilenecektir. Bu durumun olumsuzlukları ise; değişken bir araç olmamasıdır, ufak bir değişiklik dahi para arzını büyük oranda değiştirebilir, bu seviye devamlı olarak değişirse bir tutarsızlık oluşur. Sermayesi olmayan bankalar portföylerindeki değerli evrakları satışa sunmak mecburiyetinde kalır (YALTA, 2020, s. 90-92).

2.3.1.2 Maliye Politikası

Devletlerin ekonomik istikrarı sağlamak ve hedeflerini gerçekleştirmek düşüncesiyle kamu harcamaları, ekonomiye borçlanma ve vergiler aracılığıyla müdahale etmelerine maliye politikası denilmektedir. Maliye politikasının hayati aracı

olan borçlanma, kamu harcamaları, bütçe ve kamu gelirleri olarak gösterilebilmektedir. Kamusal harcamaların kifayetsiz olduğu durumlarda hükümetler karşılık olmadan para basar veya borçlanma yaparak ekonomik kaynak sağlarlar (SUNGUR, 2019, s. 15).

Maliye politikası 1929 Dünya Buhranı ile iktisat politikalarına giriş yapmıştır. Talep eksikliği kaynaklı krizle meydana gelmiştir. Ayrıca işsizliği düşürme amaçlı doğru talep yönetiminin lüzumlu olması gerekmiştir. Bu durum için ise maliye politikasının en hayati araçtır. Halk yani seçmenler daha fazla kamu harcaması yapacağını vaat eden ve vergi oranlarını düşürme vaadinde bulunan partiyi başlarına getirmiştir. Söz konusu bu zamanda sosyal güvenlik harcamalarının artmasıyla birlikte işsizlere işsizlik yardımında bulunulmuştur. 1970'e kadar maliye politikası önemini korumuş fakat söz konusu yılda meydana gelen stagflasyon olgusuyla birlikte Keynesyen İktisat Politikalarının buna açıklama getirememesiyle maliye politikası göreceli olarak önemsizleşmiştir. Fakat 80, 90 ve 2000 yıllarında gelişmekte olan bazı ülkelerde meydana gelen reel ekonomik krizler ve finansal krizler, kamu ekonomisinin, parasal açıdan baskınlık ve kayıt dışı ekonominin öneminin üzerine tekrardan ekonomi politikası münakaşalarında öne çıkmıştır (BEKİROĞLU, 2010, s. 66).

Maliye politikası günümüzde, kamu borçlarının devam edilirliğine odaklanırken işsizlik probleminin çözümü ise piyasa eline bırakılmıştır. Fakat esnek emekçi piyasalar aracılığıyla işsizlik yine artmaktadır. Bundan dolayı maliye politikası ve tam istihdam arasındaki ilişki tekrardan kurulmalı ve hükümetin işsizliğe muhakkak çare bulması şarttır (GÖKER ve DANE, 2013, s. 117).

2.3.1.3 Gelirler Politikası

Gelirler politikası, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, gelişmiş Batı Avrupa'da değişen ekonomik şartlar sonucu olarak meydana gelmiş ve artan devlet müdahalelerine bir örnektir. O güne kadar yaşanan deneyimler sonucu iktisat politikasının hedeflerini gerçekleştirme konusunda hükümetler ve merkez bankalarının para ve maliye politika araçlarının müdahale konusunda yeterli olmadığını ortaya koymuştur. 1970'li yıllarda ortaya çıkan enflasyon ve işsizlik problemi aynı anda ortaya çıkmış ve yeni politika araçlarının geliştirilmek zorunda kalınmıştır. Bu noktada gelirler politikası önem kazanmıştır. Ekonomik değişkenlerde meydana gelen yeni gelişmeler karşısında nispi fiyat kararlılığı içerisinde ekonomik kararlılığı sağlamak,

tam istihdamı gerçekleştirmek ve daha uygun ödeme dengesine çıkma zorunluluğu sebebiyle devletler gelir politikasını yürürlüğe koymuşlardır (UÇKAN, 1999, s. 16-17).

Gelirler politikası, fiyat-ücret standardı veya fiyat-ücret kontrolleri şeklinde de ifade edilebilir. Söz konusu politikalar parasal tedbirlerdense ücret, rant, kar, faiz gibi bütün mal ve hizmet ücretini etkiler. Gelir politikası, üretimin kaynak gelirlerini doğrudan etkileyen politikalar şeklinde ifade edilmektedir. Bu doğrutuda nominal fiyat ve gelir artışlarına direkt müdahale vasıtasıyla kontrol altında tutabilmek adına kullanılır. Başka bir deyişle fiyatlarda devamlılığın sağlanması için ücretin direkt olarak piyasanın kontrolüne bırakılmaksızın kontrol altına alınması gerekmektedir (UÇKAN, 2017, s. 50).

2.3.2. Mikro Ekonomik Politikalar

Mikro ekonomik politikalar, aktif ve pasif istihdam politikaları şeklinde incelenecektir.

2.3.2.1 Aktif İstihdam Politikaları

Aktif istihdam politikaları bir kişinin, işgücü piyasasında hızlı ve kolayca iş bulmasını amaçlayan ve işgücünün dengede olmasını sağlayan yeni iş alanları kurmayı amaçlayan uzun süreli politikalarlardır. Bireylerin işsizlik problemiyle karşılaşmaması için işsizliği önlemeye yönelik uygulamalardır (UZUNCA, 2019, s. 11).

İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)'ye göre aktif istihdam politikaları, emek piyasalarını daha aktif bir şekilde desteklemeyi ve işçilerin iş ile ilgili niteliklerini geliştirmek amacıyla önlemler alması olarak tanımlanmaktadır (BİÇERLİ M. K., 2004, s. 46).

Geniş anlamda aktif istihdam politikaları; işsizliği azaltmak, istihdamı arttırmak ve korumak amacı ile meslek ve iş danışmanlığının sunulduğu, kariyer yönetim hizmetinin sağlandığı, meslek sınıflandırması ve iş analizlerinin yapıldığı, iş arama stratejilerinin geliştirildiği ve istihdamla ilişkilendirilmiş çeşitli meslek eğitimlerinin uygulandığı programlardır. Aktif istihdam politikaları tüm işsiz kalmış bireylerden ziyade işsizlikten en çok etkilenen bireylere, emek piyasasında barınma şansı düşük olan bireylere, yaşlılara, kadınlara, göçmenlere, engellere vb. toplumsal dezavantajı bulunan gruplara yönelik olmasıdır (UŞEN, 2007, s. 66-67).

Aktif istihdam politikalarının esas hedefi bireylerin işsizliğin süresini kısaltmak ve bireylerin daha kolayca iş bulmasını sağlamaktır. Ülkemizde uygulanan en önemli aktif istihdam politikaları olarak; mesleki açıdan eğitim ve iş bulma gibi politikalarıdır. Bunlar: MEB, KOSGEP, İŞKUR gibi kurslardır. Yerel yönetimlerin de açmış oldukları kurslarla bu kuruluşlara desteğini arttırmaktadır. İŞKUR iş bulma konusunda vatandaşa destek vermektedir. Aktif istihdam politikaları açısından hükümet, istihdamı ve yatırımı yükseltmek amacıyla yasalar çıkarmıştır (GÜNEY A. , 2009, s. 155).

OECD'ye göre işsizlik ile mücadele kapsamında istihdam politikaları aşağıdaki gibidir;

- Kamunun danışmanlık ve eşleştirme hizmetleri
- Mesleki eğitim çalışmaları
- Özel sektöre yönelik ücret ve istihdam yardımı, kendi işini kuranlara yönelik yardım ve doğrudan kamu sektörüne istihdam
- Gençler için politikalar
- Yetersizliği olan bireylere yönelik politikalar olarak sıralanabilmektedir (BEKİROĞLU, 2010, s. 71).

2.3.2.2 Pasif İstihdam Politikaları

Pasif istihdam politika kavramı, işsiz kişilere iş alanı oluşturmak ve işsizliğin seviyesini düşürmek ayrıca işsizliğin zararlarını yok etmeyi amaçlamıştır. İşsizliğin dezavantajlarını yok etmeyi hedeflemiş, işsizlere maddi güvence sağlamak için bazı önlemler almıştır. Bunlar; işsizlik sigortası ve işsizlik yardımı olarak ortaya çıkabilmektedir. Yoğunluk olarak gelişmiş ülkelerde uygulanan pasif istihdam politikaları, işsizlikten dolayı ortaya çıkan satın alma gücünün düşmesinden ve toplam talep yetersizliğinden dolayı meydana gelen işsizliği önlemeye yönelik politikalardan oluşmaktadır (GÜNEY A. , 2009, s. 154).

Pasif istihdam politikaları kısa vadede işsizlik ile mücadelede çözümler üretmekle birlikte, işsizliğin sebep olduğu toplumsal problemlerin giderilmesi konusunda işsiz bireylerin asgari düzeyde geçimini sağlayacak şekilde olmasını hedeflemektedir (KÜPELİ, 2021, s. 33).

İşsiz kalan bireylerin satın alma gücünü belli bir seviyede tutmayı gelir desteği vererek amaçlayan pasif istihdam politikasının istihdam seviyesini arttırma ya da yeni iş kolları yaratma gibi bir amacı yoktur. Bu politikalar, işsizlik sigortası ödeneği ve

işsizlik yardımı olarak iki ana uygulama olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kıdem tazminatı, işsizlik sigortası ödeneği erken emeklilik ve çalışma sürelerinin azaltılması gibi uygulamalara da başvurulabilmektedir. Pasif istihdam politikalarının amacı hiçbir zaman işsizlik seviyesini düşürme gibi bir politika olmamakla birlikte sadece ortaya çıkabilecek sorunları yok etmeyi amaçlamıştır. Bu uygulamalar ise gelişmiş ekonomilerde daha sık bir şekilde kullanılmaktadır (ÖKSÜZLER S. H., 2019, s. 49).

Aktif ve pasif istihdam politikaları birlikte değerlendirildiğinde; pasif istihdam politikaları dolaylı bir şekilde işsizlikle mücadele araçları mevcut iken, aktif istihdam politikalarının doğrudan işsizliği azaltmayı amaçlayan politika araçlarının olduğu ifade edilmektedir. Bu doğrultuda aktif istihdam politikalarının kişilerin sadece iş bulmaları konusunda fayda sağlamayıp aynı zamanda eğitim aracılığıyla mesleki becerilerinin geliştirilerek yeni nitelikler kazandırılmasında hayati bir rol oynadığı belirtilebilmektedir (AKSÜMER, 2019, s. 99).

2.4. Türkiye’de İşgücü Piyasası ve Uygulanan Politikalar

2.4.1. Türkiye’de İşgücü Piyasası

Türkiye, büyük ölçüde hızlı bir şekilde yükselen nüfusa iş alanı oluşturamamaktan kaynaklı işsizlik sorunuyla karşı karşıyadır. Ülkemizde işsizliğin sebebi olarak ekonomik kalkınma sürecindeki artan nüfus ve şehirleşmenin beslemiş olduğu işgücü arz-talep arasındaki tutarsızlıktan kaynaklı olduğu gösterilebilmektedir. (BİLGİN, 2003, s. 138).

Ülkemizde işsizlik, tarımdan, sanayi-hizmetler sektörüne geçişten kaynaklanır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde de aynı şekildedir. Gelişme olgusu “Üç Sektör Kanunu”na göre tarımda çalışan bireylerin öncelikle sanayi sektörüne geçip ardından da ilerlemeye uygun olarak hizmet sektörüne geçişi şeklinde olmalıdır. Türkiye’de de Gelişmekte olan ülkelerde de ilerleme böyle olmadığından tarım sektöründe olanlar direkt hizmetlere geçtiklerinden tarım sektörü daralmaya girer. Ayrıca hizmetler sektörünün talep ettiği özellikler bulunmaması da tarım sektörünü daraltan bir diğer faktördür. Bu durum da, bazı yapısal sorunları ve işsizliği doğurur. Örnek verilirse; 2000-2009 Ocak dönemlerinde tarım sektöründe istihdam oranı %36dan %22’ ye düşerken hizmetlerde bu oranda artış olmamıştır (GÜNEY A. , 2009, s. 140-141).

1980 öncesi dönemde yaşanan düşüşte ekonominin kendi dinamikleri rol oynarken, 1980 sonrası dönemde uygulanmış olan iktisat politikaları ve bu politikaların kamu yatırımlarına karşı negatif yaklaşımları ve özelleştirme çabaları önemli bir rol oynamıştır (İNMEZ, 2006, s. 117).

1980 öncesi ve sonrası uygulanan politikalar aşağıda incelenecektir.

2.4.2. 1980 Dönemi Öncesinde Türkiye’de Uygulanan İşgücü Politikaları

İstihdam politikaları ülkemizde, planlı dönem öncesi ve planlı dönemde uygulanan istihdam politikaları olarak incelenebilir. Planlı dönem öncesi olarak, ekonominin kuruluş dönemi ve II. Dünya Savaşı dönemi özellikle ücretli istihdamın kısıtlı, işgücünün kayda değer kısmının tarımda çalıştığı, pazarlık hakkının ve örgütlenme hakkının kullanılmadığı zamanda uygulamaya konulan istihdam politikalarıdır. Ayrıca ekonomik büyümeye de öncelik verildiği belirtilmektedir. Planlı dönem öncesinde iş gücü alanındaki politikalar konusunda ilk adımlar Cumhuriyet ilan edilmeden önce başlamıştır. Olumsuz ekonomik koşullar dolayısıyla 17 Şubat ve 4 Mart 1923 tarihlerinde İzmir’de İktisat Kongresi düzenlenmiştir. Söz konusu kongre yeni devletin iktisat politikalarını oluşturmak amacıyla toplanmıştır. Kongreye çiftçiler, işçiler, sanayicileri ve iş adamlarını temsilen 1135 kişi çağırılmıştır (KASAPOĞLU ve MURAT, 2018, s. 265).

Bu kongre sonrasında 1923-1929 tarihlerinde iktisat politikalarının geniş anlamda belirlenmiştir. Alınan kararlar şu yöndedir: girişimciliği arttırmak, çalışma özgürlüğünü desteklemek, tekelleşmeye izin verilmemesi ve (ekonomik ilerlemeyi sağlayacak yasalara uymak şartıyla) yabancı girişimciyi destekleyen, liberalist kararlardır (YÜCETÜRK, 2014, s. 256).

1960 yılı itibariyle Türkiye’de, siyasi ve ekonomik dönüşümler dolayısıyla istihdam bakımından önemli bir dönemdir. Ekonomik ilerlemeler ile birlikte sosyo-kültürel ve ekonomik gelişimi arttırmak için, yürütülen politikalar kamu desteğini sağlamak amacıyla planlı döneme geçişi sağlamıştır. Bu kapsamda “I. Beş Yıllık Kalkınma Planı” 1963’te uygulamaya konulmuştur (UZUNCA, 2019, s. 45).

Başka bir ifadeyle ülkemizde işsizliğe engel olmak için alınan önlemler “planlı dönem”de başlar. Türkiye’de günümüze dek işsizlik problemiyle mücadelede başarı sağlamış istihdam politikasından bahsedilemez. Ülkemizdeki işgücü politikaları, 1980

öncesi ve sonrası istihdam politikaları şeklinde 2 dönem olarak incelenmektedir (GÜNDOĞAN, BİÇERLİ, LORDOĞLU, ve ÖZKAPLAN, 2013, s. 175).

(Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi 1963-1967), I. Kalkınma Planı'nda istihdam alanında 4 amaç;

- 1) İşsizlik problemini çözmek,
- 2) İşçilerin mesleki eğitimlerini arttırmak,
- 3) Bireylerin kabiliyetine uygun alanda çalışması ve sağlam bir sosyal hareketliliğin sağlanması,
- 4) İşçi nüfusunun çeşitli mesleki gruplarına bölünmesindeki dengesizliklerin kaldırılması ayrıca daha dengeli dağılım sağlamaktır (BEKİROĞLU, 2010, s. 179).

Nüfusun hızla artışından kaynaklı Türkiye'de işgücü arzı da bir o kadar artış göstermektedir. İşgücü arzı ve oluşan istihdam arasındaki farklılık, tarım alanındaki işlerin gerekenden daha fazla bireyce yapılmasıyla birlikte (gizli işsizlik), tarım dışındaki işsiz kalma (açık işsizlik) olarak meydana gelmektedir (DPT, 1963, s. 454).

Tablo 1: Birinci Kalkınma Planı Döneminde Hedeflenen İstihdam ve İşsizlik Miktarları 1962-1967

	(Milyon Kişi)					
	1962	1963	1964	1965	1966	1967
15-64 yaş grubu çalışan nüfus oranı	15,7	16,1	16,5	16,9	17,5	18,0
İşgücü arz oranı	14,2	14,4	14,7	15,0	15,8	17,7
Oluşturulacak istihdam	12,7	13,1	13,5	13,9	14,4	14,8
İşsizlik oranı	1,5	1,3	1,2	1,1	0,9	0,9

Kaynak: (DPT, 1963, s. 454).

Tablo 1'de Birinci Kalkınma Planı Dönemi'nde (BBYKP) hedeflenen işgücü ve işsizlik oranları gösterilmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde sektörlere göre istihdam dağılımının incelenmesi sonucu maksimum istihdam gerektiren sektör, tarımdır. Ayrıca hizmetler ve sanayi sektörlerinde de istihdam istenilen düzeyde değildir (BEKİROĞLU, 2010, s. 182).

Tablo 2: Üç Ana Sektör İtibariyle Çalışan Nüfusun (15 ve Daha Yukarı Yaşta) Yüzde Dağılımı ve Artışlar (1961-1967)

Sektörler	I. Beş Yıllık Planda Öngörülen			II. Beş Yıllık Planda Gerçekleşen		
	1962	1967	1962-1967 Dönemi %	1962	1967	1962-1967 Dönemi %
Tarım	77,4	71,1	7,1	77,7	72,3	2,2
Sanayi	9,8	11,9	41,6	10,9	13,8	38,6
Hizmetler	12,8	17,0	54,6	11,4	13,9	33,2
Toplam	100,0	100,0	11,7	100,0	100,0	9,1

Kaynak: (DPT, 1968, s. 130).

Bu plan dönemi sonucunda hedeflendiği gibi tarım sektöründe kırsalda tarım harici işgücü yaratılmak istenmiş ancak gerekli teşvikler sağlanamadığından işsizlik seviyesinde planlandığı gibi azalış gerçekleşmemiş ve istihdam fazlalığı da düşürülemediği. Bu dönemde tarımda işgücü artmış ve hizmetler sektöründe de işgücü yükseltilemediği için amaçlanan oran gerçekleşmemiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile istenilen oranlar gerçekleşmediği için hedeflere ulaşılamamıştır (UZUNCA, 2019, s. 46).

(İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (İBYKP) 1968-1972) II. Kalkınma Planı, istihdamın artırılması konusunda 5 hedef belirlenmiştir. Bunlar;

- 1) İşgücü seviyesinin artırılması ve işsizliğin düşürülmesi amacı doğrultusunda istihdam yetkisi fazlaca olan sektörlerle yönelerek yanı sıra maliyeti arttırmaksızın istihdam yoğunluğu fazla, sermaye tasarruf edici ve istihdam oluşturucu projelerle tüm sektörlerle öncelik verilecektir,
- 2) Tarım sektöründe kullanılmayan istihdamdan yararlanabilmek için işgücü kullanımını gerekli kılan tarım teknolojisi ve ürün şekillerinde farklılık yapılması planlanmış ve ek gelir olarak el zanaatlerinin geliştirilmesinin tarımda hâlihazırda kullanılmayan istihdamın daha etkili olarak ekonomiye kazandırılması amaçlanmıştır,
- 3) Özendirme tedbirleriyle, tarım da ve tarım dışındaki alanlarda kullanılmayan kapasitenin olduğu alanlarda özendirme tedbirleriyle istihdam imkânlarının oluşturulması kollaracaktır,

- 4) İşgücü alanı problemi baskısını azaltmak amacıyla yurtdışına işgücünün gitmesinin etkili olacağı düşünülmüştür,
- 5) Yukarıda bahsi geçen işgücü alanı oluşturma uygulamalarının yürütülmesi konusunda ilk olarak işsizlik probleminin yoğunlaştığı bölgelerden bahsedilecektir (DPT, 1968, s. 134).

1961'li yıllarda ülke dışına çıkan işçi sayısı 1476 kişi olurken, ilerleyen yıllarda bu rakam artmış ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma döneminin içerisindeki 1969-1970 yıllarında bu sayı 100.000'i geçmiştir. Bu doğrultuda amaç; yurtdışına çıkanlara pozitif yaşam ve çalışma şartlarının oluşturulması, yeni imkânların yaratılması hedeflenmiştir. Ancak işgücünün yurtdışına yönlendirilmesi sürekli bir plan olarak yürütülmeyecek ve yurdun kalkınması noktasında gerekli olan nitelikli işgücünün ülkede kalması için önlemler alınacaktır. Ayrıca hükümetin ülke dışındaki işçilere ilgilenilmesi sağlanarak çalışanların gereksinimleriyle ilgilenilecektir (DPT, 1968, s. 135).

Türkiye yurt dışına giden işçiler tarafından istihdam konusundaki baskılardan uzaklaşmak, yüksek tutarda döviz getirisine çıkmak ve maliyete katlanmaksızın işçilerin eğitimini yükseltme imkânı olmuştur. Ülke dışına işçi gönderimi tam anlamıyla diğer ülkelerin taleplerinden kaynaklanmıştır. 1967'de Almanya'daki yaşanan otomotiv sektöründeki kriz nedeniyle ayrıca 1973'teki petrol krizi nedeniyle bu yıllarda ülke dışı işçi talebi konusunda düşüşler yaşanmıştır. Alınmış olan önlemlere karşın işsizlik sorunu azalmamış tersine artmıştır. Zamanla hükümetin politikaları değişime uğramıştır. Örnek vermek gerekirse, Kamu İktisadi Teşebbüs (KİT)'lerde ki işgücü politikalarından vazgeçilmiştir. İşsizlik sorununun giderilmemesi nedenleri de şunlardır; insan gücü planlamasının ülke gerçeklerine cevap verecek nitelikte gerçekleştirilememesi, uygulamaya konan politikalarda süreklilik ve istikrarın sağlanamaması, işçinin isteğini karşılayabilecek durumun sanayi ve hizmet sektörü tarafından sağlanamaması şeklinde sıralanabilmektedir (TÜZÜNKAN, 2015, s. 101).

(Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP) 1973-1977) yıllarını kapsayan istihdam probleminin çözümü konusunda sanayileşmede ilerlemeye bağlanmıştır. Söz konusu dönemde işsizliğin içinden çıkılmaz hale gelmesi ve yapısalından kaynaklı işsizlik uzun zamanlı politikalar ile çözümlenmesi gerekli bir sorun olarak belirlenmiştir. Programdaki sanayileşmeye ancak 90'larda ulaşılacağı öngörülmüştür. Bundan dolayı söz konusu işsizlik problemine kısa süreli çözümler

geliştirilememiştir. Böylece istihdam sorunu ülkemizde kökleşmeye başlamıştır (SUNGUR, 2019, s. 80).

Kısa süreli amaçlar için milletlerarası rekabete konu olmayan sektörler: inşaat ve hizmettir. Bu sektörlerde planlanan hedeflerin zaman açısından sekteye uğramaması kaydıyla emeğin yoğun olduğu alanlarda ileri teknolojinin kullanılması öngörülmüştür. Ayrıca istihdamın sermaye yoğun teknolojinin kullanılarak yükseltilmesi benimsenmiştir. İvedilikle gelişen ekonomiyle birlikte yeni istihdam alanlarının yaratılarak bu problemin çözülebileceği düşünülmüştür. 1973'te %13,3 seviyesindeki işsizlik 1977'de %13,5 olmuştur (BEKİROĞLU, 2010, s. 186-187).

1974'deki Dünya Petrol Krizi'yle, 1978'deki Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında yurtdışından alınan petrol fiyatlarının ve sanayi ürünlerinin fiyatları artmıştır. Meydana gelen bu dezavantajlar ülkemizi etkilemiştir. Böylece Türkiye'nin turizm getirisi azalmış, dış ticaret açığı yükselmiştir. Meydana gelen enflasyon sonucunda satın alma gücü azalmıştır. Sonuç olarak Türkiye 24 Ocak 1980 Kararlarını almak durumunda kalmıştır (SUNGUR, 2019, s. 80).

ÜBYKP'nının tedbirlerine ek olarak istihdam ile ilgili meydana gelen ilerlemeleri yakinen izlemeye izin vererek işgücünün nitelik ve niceliği hakkında güvenilir bilgiler derleyen bir sistem oluşturulacaktır (DPT, 1972, s. 664).

(Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP) 1979-1983) yıllarını kapsayan hedeflerine bakılırsa;

- 1978'de %67'lerde seyreden işgücüne katılma oranının, 1950 sonrasında günümüze azalma eğilimi göstererek 1983'de %63'lere düşeceği varsayılmıştır. 1978'de 16,4 milyon sivil işgücü arzı, 1983'de 17,5 milyona yükselecektir,
- Yine bu dönemde toplam sivil işgücü talebi 14,8 milyondan 16,5 milyona çıkacaktır. Böylelikle tarım sektöründeki gizli işsiz sayısı 1978'de 1,6 milyondan 1983'te 1,1 milyon kişiye inecektir,
- 1978 yılında 720 bin kişi olan tarım sektöründeki gizli işsiz sayısı, köy-kent uygulamasıyla birlikte 1983 yılında 620 bine ineceği düşünülmektedir. Böylelikle tarım ve tarım dışındaki işsizlik 1978'de 2,3 milyondan 1983'te 1,7 milyona düşecek,
- 1978 yılında işgücü fazlası oranı %13,9 iken, 1983 yılında %9,7 olması hedeflenmiştir (DPT, 1979, s. 250-252).

İstihdam ilk defa bu planda esas problem sorun olarak incelenmiştir. Bunun sonucu olarak işgücünün devamlı olarak eğitilmesi vurgulanmıştır. Bölgeler arasında erişkin insan gücü dengesizliğini azaltmaya yönelik yasal düzenlemeler yapılacaktır. Özellikle yükseköğretim mezunlarının mecburi çalışması için yasalar hazırlanacağı açıklanmıştır. Ayrıca kamuda meydana gelen kadro şişkinliklerinin önleneceği ileri sürülmüş fakat dönem sonunda bu konular ile ilgili gelişmenin olmadığı gözlemlenmiştir. Nitelikli olmayan ve orta nitelikteki gruptan işçi alan sanayi ve hizmet uygulamalarındaki yatırımların bu türde iş gücü arzının yoğunlukta olduğu yerlerde özendirileceği açıklanmıştır. Ancak Dördüncü Plan hedefleri arasında olan bu madde gerçekleştirilemeden BİYKP amaçları arasında da bulunduğu gözlemlenmiştir (TÜZÜNKAN, 2015, s. 104).

1980 yılının sonuna doğru ülkede GSMH içerisinde sektörlerin payına bakılırsa sanayi %22,4, tarım %21,6 ve hizmetler sektörü %56 paya sahip olmuştur. Bu planın yapıldığı dönemde meydana gelen tasarruf, yatırım ve işsizlik istikrarlılığının bozulması KİT'lerin etkin olmaması ve yükselen cari açık 12 Eylül 1980'de meydana gelen askeri darbe ve petrolün fiyatlarının dünyanın her yerinde artması gibi nedenler söz konusu dönemde amaçlanan rakamlara varılamamasına sebep olmuştur (SUNGUR, 2019, s. 81).

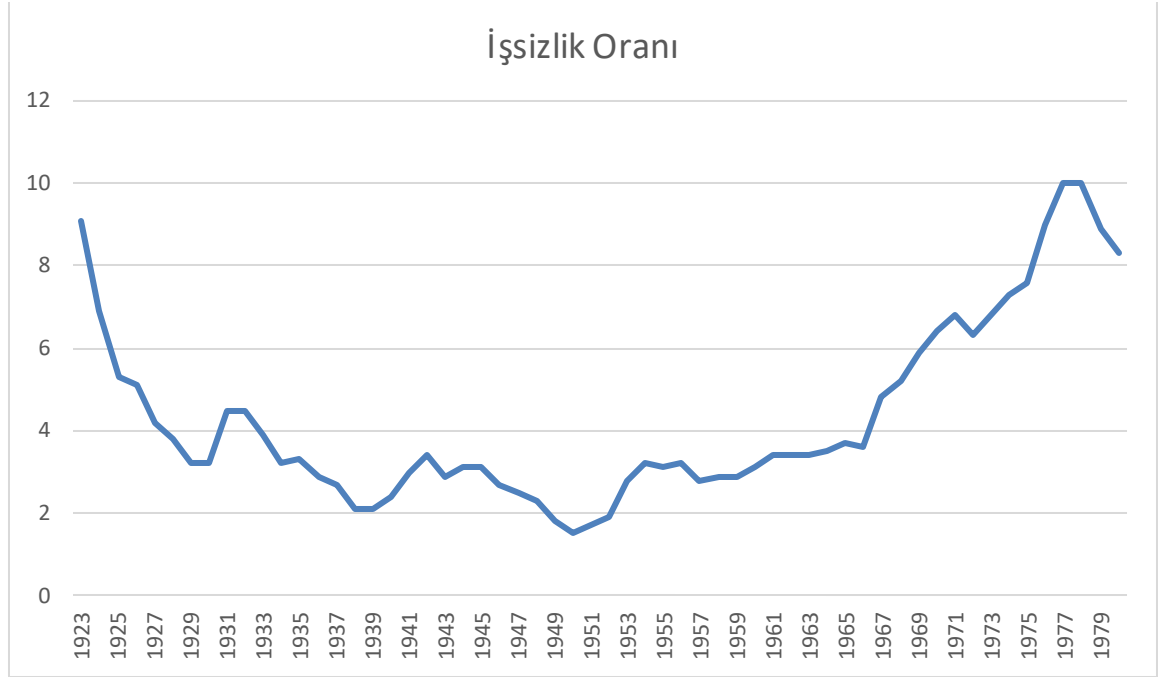
1980 yılına kadar uygulamaya giren kalkınma planlarında işsizliğin sebebi, ekonomideki yapısal aksamaların sonucunda olmuştur. Ayrıca çözümlenmesi gerekli görülmediğinden dolayı çözüme ilişkin ayrıntılı politikalarla değilde sanayileşme ve kalkınmada yükselme yaşandığında kendiliğinden çözüleceği düşünülmüştür. Planların amaçları doğrultusunda yaşanan hem siyasi hem de ekonomik krizler sebebiyle işsizlikteki yükselmelere göre işsizlik ile mücadele konusunda başarısız olduğu söylenilebilir (BİÇERLİ M. K., 2004, s. 276).

Tablo 3: 1923-1980 Döneminde Türkiye'deki İşsizlik Oranları

Yıl	İşsizlik Oranı %	Yıl	İşsizlik Oranı %
1923	9,1	1952	1,9
1924	6,9	1953	2,8
1925	5,3	1954	3,2
1926	5,1	1955	3,1
1927	4,2	1956	3,2
1928	3,8	1957	2,8
1929	3,2	1958	2,9
1930	3,2	1959	2,9
1931	4,5	1960	3,1
1932	4,5	1961	3,4
1933	3,9	1962	3,4
1934	3,2	1963	3,4
1935	3,3	1964	3,5
1936	2,9	1965	3,7
1937	2,7	1966	3,6
1938	2,1	1967	4,8
1939	2,1	1968	5,2
1940	2,4	1969	5,9
1941	3,0	1970	6,4
1942	3,4	1971	6,8
1943	2,9	1972	6,3
1944	3,1	1973	6,8
1945	3,1	1974	7,3
1946	2,7	1975	7,6
1947	2,5	1976	9,0
1948	2,3	1977	10,0
1949	1,8	1978	10,01
1950	1,5	1979	8,9
1951	1,7	1980	8,3

Kaynak: (GÜNEY A. , 2009, s. 141). (Erişim Tarihi: 16.11.2021)

Şekil 2: 1923-1980 Döneminde Türkiye’deki İşsizlik Oranlarının Grafikselse Seyri

Kaynak: (GÜNEY A. , 2009, s. 141). ‘dan alınan veriler ile tarafımda şekil oluşturulmuştur.

2.4.3. 1980 Dönemi Sonrasında Türkiye’de Uygulanan İşgücü Politikaları

1980 yılı öncesi son dönemlerde dünya ekonomisinin yaşamış olduğu olumsuzluklar dolayısıyla Türkiye ekonomisine de yansarak dar boğaza girilmesine neden olmuştur. Bu olumsuzluklardan kurtulmak için 24 Ocak Kararları olarak nitelendirilen ülkenin dışa açılım konusundaki makroekonomik politika hedefleri hayata geçirilmiştir. 24 Ocak Kararlar ile birlikte ekonomideki olumsuzluklar işgücünü de etkileyerek, “sosyal keynesyenist” politikalar geçerliliğini yitirmiştir. “Arz Yanlı” politikalar kullanılmaya başlanmıştır. Söz konusu arz yanlı politikalar, istihdamı düzenleme ve sendikaların etkilerinin düşürülmesi savunulmuştur (UZUNCA, 2019, s. 47-48).

1980’den sonra yaşanan hızlı değişimlerin elbette olumsuz sonuçları meydana gelmiştir. Bunlar; hızlı iç göçe bağlı olarak çarpık kentleşme, eğitim çağındaki çocukların ucuz işçi olarak görülmesi, kırsal ve kent arasındaki eğitim eşitliğinin sağlanamamasıdır. Ayrıca kayıt edilmeyen işgücünden dolayı ve çarpık kentleşme sonucu ortaya çıkan sorunlarla birlikte kırsal kesimdeki kadınların, iç göç sonucu

kentte işgücüne katılmamasıyla negatif sonuçlar doğmuştur. İç göçlerin ortaya çıkardığı sonuç olarak kentlerde işgücü arz fazlasının istihdama katılımını sağlamak adına amaçlanan hızlı sanayileşme ve kalkınma çalışmalarından istenilen ivme gerçekleşmemiştir (KORKMAZ ve MAHİROĞULLARI, 2007, s. 42).

(Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) 1985-1989), dönemlerinde, geçmişteki kalkınma planlarından farklı istihdam arttırma konusunda makroekonomik önlemler ile emek piyasası tedbirleri maksimum düzeyde gerçekleşmiştir. Diğer hedeflere bakılacak olursa;

- Hali hazırda kullanılmakta olan kaynakların işsizliği azaltma konusunda daha gerçekçi yöntemlerle değerlendirilmesi amacıyla Araştırma ve Geliştirme (ARGE) hücum kazandırılarak işgücünü arttırmaya yönelik yeni aranjmanlar uygulanacaktır,
- İç-dış talep, dış döviz gereksinimi ve enerji sınırlamaları etrafında istihdam arttırıcı yatırımlar ön plana alınacaktır,
- Türkiye ortalamasında 15-19 yaş grubundaki her 100 gençten 10,5 açık işsiz durumundadır. İl, ilçe merkezleri incelendiğinde bu yaş grubundaki istihdam artışı %28.5 olur iken yalnız kadınlarda %39,3'tür. Böylece tüm istihdam dışı kalanlar da genç işsizlerin önemi vurgulanmıştır. Bu dönem içerisinde senelik programlarla birlikte genç işsizler için iş olanağı arttırıcı planlar hazırlanıp uygulamaya konulacaktır,
- Söz konusu dönem itibariyle işgücünün yoğunluk gösterdiği sektörlerle yönlendirilmesi ve yüksek düzeyde göç veren yerleşmelere yatırımların taşınması yürürlüğe konulacaktır,
- Kırsal getirinin arttırılması amacıyla ve kırsal alt yapının istenilen seviyeye çıkartılması için işsizlik yönünden mevsimsel işsiz durumunda olan kişilere ek iş sağlamak amacıyla projeler ve ilave tedbirler alınacaktır,
- GSMH'nin %2-6,5'u kadar kaynak kullanılarak belirli miktardaki işsize istihdam ve ek gelir sağlanması böylece ülkemizin altyapı farkının giderilmesini sağlayacaktır,
- İmalat sanayisindeki kullanım seviyesinin yükseltilerek ilave vardiya sayısının arttırılması teşvik edilecek böylece istihdam artışı sağlanarak BBYKP döneminde istihdam %15, üretim ise %25 kadar arttırılması hedef alınmıştır,

- Genç işsizliği azaltma hedefiyle, genç kişilere işgücü yaratan işverenlere hem vergi hem de başka yöntemlerle özendirme sağlayarak vergi iadesi uygulaması başlatılacaktır,
- Eğitimi süregelen ve gençleri mesleğe yönlendirme konusunda hizmetler vermesi sağlanmaya çalışılacaktır,
- Kendi işini kuracak kişilere yardım hizmetleri geliştirilecektir (DPT, 1985, s. 131-133).

AB ülkeleriyle kıyaslandığında, yurdumuzda başarılı görülebilecek aktif emek piyasası politikalarıyla karşılaşmamaktadır. Fakat yine de etkisi olmasa da bazı projelerin yürütüldüğü görülebilir. Bu uygulamalarsa İŞKUR tarafından üstlenilmektedir. İŞKUR tarafınca yürütülen emek piyasası uygulamalarının önceliğinde mesleki eğitim gelir. Konu hakkındaki çalışmalar 1988’de işçi eğitimi ile ilgili uygulamaya girmiş olan yönetmelikle başlamıştır (GÜNDOĞAN, BİÇERLİ, LORDOĞLU, ve ÖZKAPLAN, 2013, s. 177).

Tablo 4: 1981-1987 Döneminde Türkiye’deki İşsizlik Oranları

Yıl	İşsizlik Oranı %
1981	7,3
1982	7,2
1983	7,9
1984	7,8
1985	7,3
1986	8,1
1987	8,5

Kaynak: (GÜNEY A. , 2009, s. 141). (Erişim Tarihi: 16.11.2021)

(Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (ABYKP) 1990-1994) yıllarını kapsayan Türkiye’de emek piyasasındaki öngörüler 1989’da tahmini 18.680.000 işgücü arzı 1994’te 20.937.000’e erişecektir. Ayrıca 1989’da 16.802.000 sivil işgücü talebi de ABYKP sonrasında 19.117.000’a ulaşacak olup işsizliğin oranının da % 8,7 olacağı tahmin edilmektedir (TÜZÜNKAN, 2015, s. 107).

Sivil istihdamın sektörel olarak dağılımına bakıldığında tarım: %46,2, sanayi:%17,5 hizmet sektörünün payıysa:%36,3 olacaktır. Genel amaçlar yönündeki yatırım teşviki, girişimciliğin ve teşebbüsün arttırılması, küçük ve orta ölçekli

teşebbüslere desteklerin sağlanması temel ilkeler arasındadır. Ek olarak mevcut işgücü niteliğinin yükseltilmesi ve nitelikli işgücünün geliştirilmesi gibi kavramlar işgücü piyasasında istihdamın gelişimi konusunda yaşanan aksaklıkların ortadan kaldırılması da istihdam politikalarının temel ilkeleri arasındadır. Hizmet sektörünün potansiyelinden azami ölçüde faydalanılarak bu sektörün geliştirilmesi konusunda tedbirler alınacaktır. Kırsal kesime ek gelir için tarımdan başka ekonomik projelerin hazırlanması öncelikli olacaktır. Kendi işini kuracak kişilere çok amaçlı destek hizmetleri artırılarak yaygınlaşacaktır. Eğitim sistemi içerisinde veya dışarısında vasıflı işçi yetiştirilmesine öncelik verilecektir. Bunlar; yaygın mesleki teknik eğitim, beceri kazandırma eğitimi, örgün eğitim, işbaşı eğitimi, yeniden eğitim uygulamaları ve işöncesi eğitimi uygulamaları desteklenip yaygınlaşacaktır. İşgücüne katılmakta zorluk yaşayan eski hükümlüler ve yetersizliği olan bireylerin sorunlarına çözümcü uygulamalar yapılacaktır. Part-time istihdamın oluşturulması yönünde gerekli yasal düzenleme yapılacaktır. İşgücünün süreklilik arz eden şekilde temini sağlanacaktır (DPT, 1989, s. 302-303).

1994 yılsonu verilerine bakıldığında ABYKP'de hedeflenmiş olan 19.117.000 istihdam hedefinin tutturulamayarak 18.285.000 seviyelerinde gerçekleştiği görülmektedir. Hedef ile gerçek arasındaki yüksek fark hedeflenmiş olan istihdam politikasının başarısız olduğunu göstermektedir. Amaçlanan işgücü rakamlarının 5 yılda yakalanamaması hedefin söz konusu dönemdeki iktisadi şartlara göre düzenlenemediğini gösterir. ABYKP'nin başarıya ulaşamamasının sebebi 1989'daki sermaye hareketlerinin özgür bırakılarak sonraki yıl itibariyle TL'nin çevrilir hale gelmesi ve sonrasında bütçenin açık vermesi, enflasyondaki artış hızı, üretimin düşmesi ve dış borçların artış göstermesi sebebiyle meydana gelen 94 krizi planın başarısız olmasına sebep olmuştur. Ayrıca ücretlerin düşmesi sonucu işsizlik artarak hedeflenen istihdam politikasının başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur (SUNGUR, 2019, s. 85).

(Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (YBYKP) 1996-2000) yıllarını kapsayan, işgücünün artışı ve işsizlik ile mücadelenin kararlı, rekabetçi ve yatırım ağırlıklı iktisadi şartlara bağlı olarak artan gelişme hızının gerçekleşeceği düşünülmüştür. Böylece teknolojik düzeyi ile milletlerarası rekabete girebilecek sanayi ve hizmet sektörü yatırımlarının uygulanması hedeflenmiştir. Plan doğrultusunda teknoloji gelişimine uygun işgücü kalitesinin yükseltilmesiyle istihdamın ilerleyeceği

düşünülmüştür. İstihdamın artırılması konusunda ayrıca iktisadi yapının gerekli gördüğü işgücünün yetiştirilmesi ve piyasanın işleyişi konusunda kurumsallaşmanın desteklenmesi, çalışma koşullarının düzenlenmesi, meslek standartlarının geliştirilmesi gibi uygulamalarla yükseltilebileceği düşünülmüştür (BEKİROĞLU, 2010, s. 200).

Planın başka bir hedefi ise, Güneydoğu Onarım Projesi (GOP) ve işsizliğin artış gösterdiği seviyelerde ve diğer yerlerde yöresel gereksinimleri karşılayabilecek belli çevre koruması, konut yapımı, altyapılar, arazilerin ağaçlandırması ve tarıma uygunlaştırılması vb. alanlarda özel istihdam planları yürütülecektir. Kamudaki dengesiz istihdam azaltılmaya çalışılacaktır. İşgücünün piyasa koşullarına daha olumlu olabilmesi adına yeniden eğitim programlarına ve beceri eğitimine yönlenecektir. İş ve İşçi Bulma Kurumu çağdaş istihdam hizmetleri sağlayacak bir şekle kavuşturularak İş-Kur adı altında tekrardan yapılandırılacaktır. Yeni teknolojilerin istihdamı artırma konusundaki çalışmalarına imkân verilecektir. 2000 senesinde işgücü miktarının 22.462 kişiye yükseleceği düşünülmekte, toplam işcünün 20.737 kişi ve işsizliğin ise %7,7 düzeyinde olacağı saptanmaktadır (DPT, 1995, s. 54).

(Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (SBYKP)2001-2005) yıllarını kapsayan, üretici yatırımların yükseltilmesi ve kararlı iktisadi ilerlemenin gerçekleştirilmesiyle istihdamda artış olacağı açıklanmaktadır. İşgücünün yapısı tarımın dışındaki sektörlerle yönlendirilerek işgücünün gereksinimleri doğrultusunda işçi vasfının yükseltilmesi böylece de işgücünün piyasa etkinliğinin gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir (BEKİROĞLU, 2010, s. 204).

Bu planın gerçekleşmesi hedeflenen politikalar ve sonuçları aşağıdaki gibidir;

- İstikrarlı ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi ve üretken yatırımların artırılması suretiyle istihdam artışı sağlanarak işsizlik azaltılacaktır. Fakat bu dönem içerisinde işsizliğin azaltılması söz konusu bile olmamış aksine bu plan dönemi içerisinde işsizlik iki haneli rakamlara ulaşmıştır,
- İstihdamın yapısı tarımın dışındaki sektörler lehinde olacak, ekonominin gereksinim duyduğu şekilde istihdam alanı oluşturulacak ve işgücünün gereken nitelikler doğrultusunda vasfının artırılması hedeflenmiştir. Fakat genç işsizlik açısından SBYKP zamanında eğitim sektörü işgücü piyasası için ihtiyaçlara tam olarak cevap verememiş eksik kalmıştır. Genç ve eğitilmiş kişilerin sayılarında herhangi bir düşüş yaşanmamıştır,

- İstihdamın artırılması ve işsizliğin azaltılması konusunda önem taşıyan sanayi sektörünün gelişmesini destekleyen Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ)'lerin işgücü alanı oluşturma konusunda potansiyellerden maksimum düzeyde yararlanılacaktır,
- Beyin göçüne engel olmak adına nitelikli işgücünün yurtiçinde kalması amaçlanarak istihdam arttırıcı önlemler uygulanacaktır. Fakat bu anlamda herhangi bir uygulama yapılmamakla birlikte işçi eğitimi ve niteliği söz konusu dönemde yükselmesine karşın hala Avrupa Birliği ülkelerinin ortalamasının altındadır,
- Kadınlar, gençler ve yetersizliği olan bireylere yönelik işsizliğe engel olmak amacıyla önlemler alınacaktır. İşsizlik tehlikesiyle karşılaşabilecek becerisi ve ücret seviyesi düşük bireylerin işsiz kalmaları önlenerek vasıflarını arttırmayı amaçlayan aktif-pasif istihdam politikaları yürürlüğe girecektir. Sonuç olarak bu amaçlar doğrultusunda bazı politikalar etkili şekilde uygulanmaya başlanılmıştır. Avrupa Birliği ve TR'nin ortaklaşa finansman aracılığıyla İŞKUR tarafınca Aktif İşgücü Piyasası Programları Projesi yürütülmüş ve 50.059 birey eğitilmiş ve bu kişilerde 7.463'ü istihdama katılmıştır (TÜZÜNKAN, 2015, s. 111-112).

Sekizinci plan sonucunda sivil işgücünün 25.689 kişi, sivil istihdamın 24.242 ve işsizlik seviyesinin de %5,6 olacağı öngörülmüştür (DPT, 2000, s. 102).

SBYKP'nda işgücü piyasası öngörülen oranlar gerçekleşmemiştir. Çünkü işgücü arzı 22.455.000 kişi, işgücü talebı 20.067.000 kişi ve işsizlik oranı %10,60 olarak gerçekleşmiştir (TÜZÜNKAN, 2015, s. 111).

2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı (DKP), işgücüne katılım oranı %50,7, istihdam oranı %46,8 ve işsizlik oranıysa %7,7 olmasını hedeflenmektedir. Gerçekleşmesi istenen başka politikalar ise;

- İşgücünde gerçekleşen yapısal değişimin planlanan dönemde devam etmesi ve tarımdan ayrılan işgücünün diğer alanlara yönleneceği beklenmektedir. İstihdam alanında meydana gelen dönüşümün temel olarak hizmetler sektörünün faydasına olacağı öngörülmektedir,
- İş ortamının iyileştirilmesi, istihdam amaçlı devam edilebilir büyüme, işgücünün becerisinin-niteliğinin yükseltilmesi ve aktif işgücü uygulamalarının gelişmesi yolu ile tarımın dışındaki yeni istihdam alanlarının yaratılmasıyla

birlikte plan dönemi içerisinde istihdamın yıl bazında ortalamasının %2,7 olacağı öngörülmektedir,

- Aktif istihdam uygulamalarıyla istihdam edilebilirliğinin yükseltilmesi, eğitim seviyesinin artırılması, işgücüne katılımın basitleştirilmesi ve teşvik ile plan döneminde iş gücüne katılma oranının ise 2,1 puan yükseleceği tahmin edilmektedir. Ayrıca bu esas belirleyicinin kadınlar olması beklenmektedir (DPT, 2006, s. 62).

DKP'de işgücü alanının esas amaç olarak ele alınmayarak, iktisadi büyümeyle dayalı gelişimin olacağı düşünülmüştür. TR'nin geçen on yılda büyüme dinamiklerine bakıldığında, ekonominin Küresel Finans Krizinden önceki dönem ve 2001 krizinden sonraki dönemde sürekli büyüme trendi içinde olduğu ama bu büyüme süreci işgücü alanına faydası olmamıştır. Burada önemli olan konu büyümenin istihdam yaratmadığı olup işsizliğin yapısal özellik göstererek ülkemizde iktisadi anlamda büyüme sağlamasına karşın söz konusu büyüme işsizlik oranına çözüm niteliğinde olmamıştır (BEKİROĞLU, 2010, s. 208).

(Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2014-2018) kapsayan yıllar için öncelikle durum analizi yapılırsa; işgücüne karşı önlemlerin ve krizin sonucunda ekonomideki güçlü toparlanma etkisi ile birlikte istihdam ve işsizlik alanlarında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. OECD ülkeler arasında Türkiye işsizliği maksimum seviyede azaltan ülke olarak söz konusu OBYKP'de istihdama katılım oranı özellikle kadınlarda yükselmiş ve işsizliğin rakamı da tek haneli oranlara inmiştir. 2007-2012'de yaklaşık olarak 4,4 milyon istihdamı gerçekleşmiş, kayıt dışındaki istihdam ise özellikle de tarımın dışındaki alanlarda azalmıştır. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın amaç ve hedeflerine bakılırsa bunlar;

- Toplumun bütün kesimlerinde insanlara yaraşır şekilde iş fırsatlarının takdim edildiği, işgücü vasıflarının da yükseltilerek etkili bir şekilde kullanılarak, toplumsal cinsiyet eşitliğiyle iş sağlık ve güvenlik şartlarının daha iyi duruma geldiği ve güvenceli elastiklik yaklaşımının dikkate alındığı işgücü piyasası oluşumu temel hedefler,
- İşgücü dinamikleri dikkate alınacak, ilk olarak kadın ve gençler tüm kesimler için vasıflı işgücü imkânları geliştirilecek,
- İşgücüne ve istihdama katılım oranının artırılması düşüncesiyle istihdam teşvikleri etkinleştirilecek ve iş-aile yaşamını uyumlu hale getirecek,

- Kayıt dışı kalan istihdam ile etkin bir şekilde mücadele edilecek bu doğrultuda elde edilen avantajlar işgücünün maliyetlerini düşürülmesinde kullanılacaktır,
- İşgücü eğitim seviyesi artırılarak istihdam edilebilirlik arttırılacak ve işgücünün bireylerden istediği özelliklerin kazandırılması adına hayat boyunca eğitim uygulamaları dikkate alınacaktır,
- Çalışma koşulları iyileştirilecek ve ücret- verimlilik ilişkisi güçlendirilecek (Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 46-47).

(On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023) 'nın temel amacı, toplumun her kesimi için insana yaraşır iş fırsatlarının sunulması olarak kadın ve gençlerin istihdamının arttırılmasıdır. Politika ve tedbirler sıralanırsa;

- Plan döneminin sonunda işgücüne katılma oranı %56,4, istihdam oranı %50,8 ve işsizlik oranının %9,9 olacağı öngörülmektedir,
- Teknolojik gelişmelerin, işgücü piyasasına yansımaları konusunda meydana gelecek olan yeni beceri ihtiyaçları belirlenerek bu noktadaki gelişmelerin sebep olduğu dönüşüm izlenecektir,
- İşbaşı eğitim programları ve mesleki eğitim kursları, dijital dönüşüm noktasında ortaya çıkacak ihtiyaca cevap verecek,
- İşgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu noktalara yönelik olarak esnek çalışma şekilleri etkinleştirilerek bu konudaki denetimler arttırılacaktır,
- Kıdem tazminatı düzeltmesi gerçekleştirilecek,
- Kadınların işgücüne katılımlarını kolaylaştıran ve istihdamını arttırmaya yönelik yeni uygulamalar gerçekleştirilecek,
- Gençlerin işgücü piyasasına aktif bir şekilde katılımı desteklenerek istihdam edilmeleri daha kolay hale gelecektir,
- Engellilerin istihdam edilebilirliği arttırılacaktır,
- Aktif işgücü uygulamaları yaygınlaştırılarak programların etkinliği arttırılacaktır,
- Ülkemizin ekonomik ve sosyal olarak kalkınmasına katkıda bulunmak adına yerel, sektörel, küresel ve bölgesel açıdan işgücü dinamikleri dikkate alınarak uluslararası işgücü uygulamalarının geliştirilmesi açısından çalışmalar yapılacak,
- Yurtdışına doğru kayan beyin göçünün sebepleri araştırılarak bunun sonucunda nitelikli işgücünün ülkemizde kalması adına çalışmalar yapılacak,

- İş sağlığı ve güvenliği noktasında devam eden hizmetlerin nitelik ve verimliliğinin arttırılması konusunda uygulamalar geliştirilecektir,
- Kayıt dışı istihdam ile ilgili mücadele konusunda bilinçlendirme ve denetimler yaygınlaştırılacaktır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019, s. 131-134).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Literatür Taraması

3.1. Döviz Kuru ve İşsizlik Üzerine Türkiye’de ve Türkiye İçin Yapılmış Çalışmalar Literatürü

Bilgin (2004), çalışmasında Türkiye’de uygulanan döviz kuru politikalarının işsizlik ile olan ilişkisini analiz etmiştir. Modellerde kullanılan verilerde reel döviz kuru endeksi 1995-2004:07 dönemini, diğer veriler ise 1991-2004:07 dönemini kapsamakta olup modelin sonucu olarak döviz kurunda bir birimlik yükseliş olduğunda işsizlik değişkeninde 0.0307 birimlik azalış meydana geldiği sonucuna varılmıştır. Kurulan ikinci regresyon modelinin sonucuna göre de reel döviz kuru 100’den 101’e çıktığında işsizlik oranı 0.125 birim arttığı ortaya koyulmuştur.

Filiztekin (2004), çalışmasında Türk imalat sanayinde döviz kuru hareketlerinin istihdam ve ücretler üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada 1981-1999 dönemini kapsamış olup devaülasyonun üretim sektörü iş gücü alanı ve ücretler üzerinde olumsuz etkileyeceğini saptanmıştır.

Kılıçaslan (2007), çalışmasında ülkemizde döviz kurunun 1988-2006 döneminde bütünsel ve şehirsal anlamda işsizliği hangi şekilde etkilediği üzerine çalışmıştır. Araştırmasında Frenkel (2004)’in yaptığı kalkınma kanalı, emek yoğunluğu kanalı, makro iktisadi kanal olan üç etki kanalı göz önünde bulundurulmuş olup reel döviz kurunun işsizliği pozitif yönde etkilediği yani reel kurdaki değer kaybının Türkiye’de hem toplam hem de kentsel işsizliği azalttığı sonucuna varılmıştır.

Berument vd. (2008), çalışmasında Türkiye’deki makroekonomik politika şoklarının toplam ekonomiyi nasıl etkilediğini ve işsizliğin verdiği tepkileri incelemektedir. Çalışma Türkiye’deki 1988:01 ve 2004:4 dönemini kapsayan üç aylık verilerini Vektör Otoregresif (VAR) modelini kullanarak analiz etmiştir. Çalışmanın sonucuna göre ekonomik faaliyetin farklı sektörlerinde işsizlik, çeşitli makroekonomik şoklara farklı tepkiler verir.

Cengiz (2009), çalışmasında Türkiye’de 1989-2006 yılları için artan kur belirsizliğinin rekabet olmayan istihdamda işsizliği ve kayıt edilmeyen istihdamı hangi yönde etkilediğini En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) kullanılarak incelemiştir. Bu çalışmada kur tehlikesini örneklemek adına kukla ile ARCH metodunu kullanmıştır. Çalışmanın bitiminde kur tehlikesindeki artış ile işsizlikte anlamlı bir ilişki bulunduğu

sonucuna varılmıştır. Kur riskinin en yükseğe çıkarak krizin yaşandığı zamanlarda Türkiye açısından 1.000.000'dan fazla bireyin kayıt dışında çalışma alanlarına yöneldiği görülmüştür.

Kaplan (2009), çalışmasında reel döviz kuru oynaklığının, işsizlik ve büyüme oranları üzerine etkisini araştırmıştır. Bu çalışmada 1989:01-2007:03 arası verilerin çeyrek dönemlik zamanı araştırılmış olup reel döviz kuru oynaklığının işsizlik ve büyüme oranlarıyla modellenmiştir. Çalışmada reel döviz kurundaki oynaklık Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişken Varyans (GARCH) yöntemi ile tahmin edilmiştir. Tahmin edilen değişken, imalat sanayi üretiminde çalışanlar endeksiyle imalat sanayi büyüme seviyesine etkisi VAR yöntemiyle çalışılmıştır. VAR yönteminin sonunda reel döviz kuru volatilitésinin imalat sanayi büyüme seviyesine etkisi istatistiksel manada anlamlı olduğu görülmüş fakat döviz kuru volatilitésinin imalat sanayi üretiminde çalışanlar endeksi oranına etkisinin istatistiksel anlamda değişim uyguladığı görülmemiştir.

Demir (2010), çalışmasında Türkiye için 1983-2005 yılları arasındaki dövizde oluşan volatilitenin üretim alanındaki şirketlerin istihdamı üzerindeki etkisi ampirik çeşitli spefikasyonlar, tahmin teknikleri ve sağlamlık testleri kullanılarak incelemiştir. Çalışmanın sonucunda döviz kuru oynaklığının istatistiksel ve ekonomik olarak oluşan volatilitenin üretimdeki şirketlerin istihdamında olumsuz etki yaptığına ulaşılmıştır. Döviz kurunda oluşan %10 seviyesindeki volatilite, istihdamın gelişimini %5.1 - %7.7 oranında düşürdüğüne ulaşılmıştır.

Göktaş ve İşçi (2010), araştırmasında işsizliğin seviyesini etkileyen unsurlardaki çoklu bağlantı problemini yok etmek ve ana bileşenler kullanılarak bu unsurlardan yeni değişkenler meydana getirmektir. Bu yeni değişkenler açıklayıcı değişkenler olup işsizlik regresyon yöntemini oluşturmada kullanılmıştır. Çalışmada 1982-2006 dönemi baz alınmış olup çalışmanın sonucunda çoklu regresyon modelinde kullanılmış olan 26 belirleyici stabil kalma şartıyla işsizlik seviyesi her sene bir önceki seneye bakarak %11'lik yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Balaylar (2011), araştırmasında reel döviz kurunda meydana gelen ilerlemelerin istihdamda oluşturduğu etkileri Türkiye üretim sanayinde analiz etmeyi amaçlamıştır. 2001'de esnek kur uygulamasına geçilmesinin ardından reel döviz kurunun artması daha bariz bir duruma gelerek bu durum dış ticaret sektöründe ve üretimde yapısal değişimlere sebep olmuştur. İhracat ve üretimin dış satıma bağlılık

seviyesi yükselirken, üretimdeki artışların teknolojinin yoğunlukta ve ithalat bağımlılığının fazla olduğu alanlarda meydana geldiği saptanmıştır. Sonuç olarak yüksek reel döviz kurunun oluşturduğu gelişim üretim miktarı ve imalat sanayindeki istihdam arasındaki ilişkiyi zayıflatmıştır.

Boz (2013), çalışmasında ülkemizde reel döviz kurunun işsizliğin üzerine etkililiğini 2003:01-2012:03 yılları açısından analiz etmiştir. Çalışmada ekonometrik bir model kurularak tahmin edilen sonuç işsizlik oranı ile reel döviz kur seviyesi arasında olumsuz bir bağlantı olduğudur. Reel döviz kuru endeksi artış gösterdiğinde yani milli para değerini kaybettiğinde bu durumun işsizliği düşürücü olduğu saptanmıştır.

Selim ve Güven (2014), çalışmasında ülkemizde döviz kuru, enflasyon ve işsizlik arasındaki bağlantının araştırılması amaçlanmış olup çalışmada 1990-2012 seneleri reel efektif döviz kuru, işsizlik ve TÜFE(tüketici fiyatları endeksi) verileri kullanılmıştır. Değişkenlerin kısa ve uzun dönemli ilişkiler incelenerek VAR metodu ile analiz edilmeye çalışılmıştır. Analizlerde reel efektif döviz kuru, TÜFE, ve işsizlik arasında uzun dönemli bir ilişkiye ulaşılamamıştır. Ayrıca değişkenler arasında nedensellik analizi uygulanmıştır. Reel efektif döviz kurundan, TÜFE ve işsizliğe doğru bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. VAR analiziyle varılan sonuçlar Granger nedensellik testinin sonuçlarını desteklemektedir.

Ayhan (2016), araştırmasında dış ticaret, döviz kuru volatilitesi ve istihdam ilişkisini 2005:01-2014:02 dönemlerinin aylık verileri kullanılarak 4 değişik modelle analiz etmiştir. Değişkenlerin durağanlık derecelerinin farklı olması sebebiyle eşbütünleşme ilişkisi Sınır Testi yaklaşımıyla test etmiştir. Bütün örneklerde değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkilerinin belirlenebilmesi adına ARDL (Autoregressive Distributed Lags) modeliyle çalışılmıştır. Birinci model sonucu; döviz kuru volatilitesinin ihracata etkisi açıklanmış ve diğer ülkelerin gelirlerinin dışa satımımızı uzun ve kısa dönemde olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ek olarak döviz kuru volatilitesininse dışa satımımızı olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. İkinci model sonucu; reel döviz kuru ve sanayi üretimi ithalatımızı gerek uzun gerekse kısa dönemde olumlu etkiler iken döviz kuru volatilitesi ithalatı olumsuz yönde etkilemiştir. 3. model sonucu; ihracat ve istihdam ile sanayi üretimi ilişkisinde olumlu, ithalat ve reel kur arasında olumsuz bağlantı bulunmuştur. 4. modelde göreyse;

döviz kuru volatilitésinin istihdam alanındaki etkisi olumsuz fakat istatiksél açidan anlamsız bulunmuştur.

Öztürk ve Demir (2018), çalışmada döviz kurunun ihracat ve işsizliğe olan etkileri Toda-Yamamoto nedensellik analizi kullanılarak ülkemiz bakımından geçerliliği analiz edilmiştir. Çalışmada 2010:01-2017:03 aylarını kapsayan aylık veriler kullanılarak döviz kuru ile işsizlik arasında ülkemiz bakımından bir ilişki bulunamamıştır. Döviz kurunun işsizlik ve ihracat ile bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Yani, işsizlik seviyesi ile ihracatta çifti yönlü bir ilişki, reel efektif döviz kuruyla ihracat arasında da yine çift yönlü ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Akcan ve Ener (2018), çalışmasında 2000Q1-2015Q3 verilerini kullanarak işsizlikte oluşan değişimleri ve sonuçlarını açıklamak amacıyla etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırması kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda işsizlikte meydana gelen farklılığı en doğru açıklayan değişkenin reel kur olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca işsizlik oranının büyüme, enflasyon ve ihracata olan tepkisi de pozitif yöndedir.

Kartal vd. (2018), araştırmasında ülkemizde dolar ve euro kurlarını etkileyen unsurlar saptanarak denetleyici, düzenleyici konumda olan otoritelerin döviz kurunu kontrol altına almak amaçlanmıştır. Araştırmada ülkemizde ABD Doları/TL ve Euro/TL paritesini etkileyen unsurların bulunması için 2006:01-2017:06 zaman aralığındaki aylık bilgiler, 12 adet tane değişken ve MARS (Çok Değişkenli Uyarlanabilir Regresyon Eğrileri) metodu uygulanmıştır. Çalışmanın bitiminde ABD Dolar kurun öngörülmesi adına önemli makroekonomik göstergeler sırasıyla para arzı, bütçe açığı, yabancı yatırımlar, işsizlik, iç borç, ithalat, enflasyon ve cari açık şeklinde belirtilmektedir. Euro kur öngörü modeli için önemli makroekonomik değişkenler bütçe açığı, para arzı, yabancı yatırımlar, cari açık, ham petrol ithalatı ve ihracat olarak sıralanmıştır.

Güney ve Balkaya (2019), çalışmasında reel efektif döviz kuru, fiyat, gelir ve işgücü maliyeti değişkenlerinin işsizlik üzerindeki etkisi araştırılmış ve bu çalışmada 2005:Q1-2016:Q3 dönemi incelenmiştir. Bu değişkenler ve işsizlik arasındaki uzun ve kısa zamanlı ilişki ARDL sınır testi ve ECM (Hata Düzeltme Modeli) yaklaşımıyla öngörülmüştür. Çalışmanın sonucunda varılan sonuçlar uzun dönemde gelir düzeyi ile işsizlik arasında olumsuz, işgücü maliyeti ve reel efektif döviz kuru ile işsizlik arasında olumlu bir ilişki tespit edilmiştir. İstihdamın giderinin kısa dönemde, fiyat seviyesininse her iki dönemde de işsizlik oranında etkisine rastlanılmamaktadır.

İncelenen döneme bakıldığında işsizliğin en önemli belirleyicisinin reel gelir düzeyi olduğuna saptanmıştır.

Ayhan (2019), bu çalışmada ülkemiz ekonomisinde işsizliğin makroekonomik belirleyicilerinin 2005:01 - 2018:11 zamanı açısından işsiz sayısının belirleyicilerini ARDL modelinin yanı sıra FMOLS, DOLS ve Eşik regresyon modelleri kullanılarak çalışılmıştır. ARDL modelinin sonuçlarına bakıldığında sanayi üretiminin işsizliği olumsuz, faiz oranını ve TÜFE'nin olumlu yönde etkilendiği sonucuna varılmıştır. Reel efektif döviz kuru ise işsizliği pozitif etkilemiştir fakat istatistiksel açıdan katsayının anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alternatif modeller olan DOLS, Eşik Regresyon ve FMOLS modelleri de ARDL yöntemiyle aynıya yakın sonuçlar vermiştir.

Dilber ve Özden (2019), çalışmasında artan makroekonomik değişkenler ve döviz kuru değişkenleri arasındaki ilişkiyi araştırmış olup, çalışılan zaman serileri kapsamında VAR'la 2003:01-2018:02 seneleri arası 6 aylık verilerle 32 gözlemi olan yöntemgöre araştırılmıştır. Araştırmada bağımlı değişkenler; ithalat, ihracat, işsizlik GSYH ve TÜFE olurken bağımsız değişken ise döviz kurudur. Çalışmanın sonucunda varılan sonuca göre ülkemizde GSYH ile döviz kuru, ihracat ile enflasyon arasında güçlü bir alaka tespit edilirken döviz kurunun işsizlik ve ithalat değişkenleriyle ilişkisinin kısmen daha güçsüz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akarsu (2020), çalışmasında döviz kuru ve volatilitésinin işsizliğe etkisini Türkiye için analiz etmeyi amaçlayarak 2005-2019 yılları arasındaki 3 aylık veri kullanmıştır. Bu çalışmada VAR analizi kullanılmış ve çalışmanın sonucu olarak döviz kurunda meydana gelen volatilitelerin işsizliğe bir etkisinin bulunmamasıyla birlikte döviz kuru volatilitésinin işsizliğin istatistiksel açıdan anlamlı arttırdığı sonucuna varmıştır.

Demirgil (2021), çalışmasında Türkiye'de işsizlik üzerine makroekonomik değişkenlerden enflasyon, faiz, ekonomik büyüme, ve döviz kurunun işsizlikle ilişkisi incelenmiş olup bu kapsamda çalışmada ülkemizin 2010:01-2020:06 dönemi incelenmiştir. Makroekonomik değişkenler ve işsizlik arasında uzun dönemli ilişkinin olması ARDL sınır testiyle incelenmiş olup çalışma bittiğinde makroekonomik değişkenler ile işsizlik arasında uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisi saptanmıştır. Araştırmada uzun dönemli döviz kurlarında oluşan yükselişin işsizliği arttırdığı sonucuna gözlemlenmiştir.

Makhdom (2021), çalışmasında döviz kuru ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi gerek kısa gerek uzun dönem için ülkemizin 2005:01-2019:10 dönemlerini içine alan aylık veriler kullanmıştır. Araştırmada makroekonomik göstergeler ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi belirleme düşüncesiyle zaman seri analizi, değişkenlerin durağanlık tespiti için birim kök testi ve değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkisinin belirlenebilmesi adına ARDL sınır testi uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda ARDL sınır testi sonucuna göre makroekonomik değişkenler ile döviz kuru arasında eş bütünleşme ilişkisinin bulunması sonucu saptanmıştır. Uzun dönemde; enflasyon ve döviz kuru ile faiz arasında olumlu bir ilişki var olurken para arzı ve dış ticaret, döviz kuru ve işsizlik dengesi arasında olumsuz seyretmiştir. Kısa dönemde; dış ticaret dengesi ile döviz kuru arasında olumsuz yönlü olurken döviz kuru ile geriye kalan geriye kalan değişkenler arasında olumlu ilişkiye rastlanmıştır.

3.2. Döviz Kuru ve İşsizlik Üzerine Diğer Ülkelerde Yapılmış Çalışmalar Literatürü

Branson ve Love (1988), çalışmasında ABD’de döviz kurunun istihdama etkisini 1970-1986 dönemini ele alarak incelemiştir. Çalışmada 20 farklı imalat sanayinin döviz kurunun istihdamı 13’ünde olumsuz etkilediği ortaya koyulmuş. Kurda meydana gelen sadece %1’lik artış istihdam üzerinde %0,13-0,65 seviyesinde etkilemektedir.

Buscher ve Mueller (1999), çalışmasında 1973-1997 döneminde Batı Almanya’da kur oynaklığının işsizlik üzerine etkisini incelemiştir. Batı Almanya açısından Mark’taki volatilitenin döngüsel olarak işsizliğe etkisi aylık-yıllık oynaklık ölçüm, ülkelere, alt periyotlara, Okun tipi yöntemine göre farklı modeller ile ilişkisi analiz edilmiş ve kur volatilitésinin işsizlik konusunda arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Klein vd. (2000), çalışmasında ABD’deki 1973-1993 döneminin reel döviz kurunun iş konusunda yıkım ve yaratım üzerine etkisini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda bütün ABD sanayilerinde, sanayi seviyesinde reel kur artışı ve açıklığın iş yıkımını etkilediğini tespit etmiştir. Fakat varılan sonuçta ise iş yaratımını etkilemediği konusundadır. Kurda meydana gelen %10’luk kurun artışı iş yıkımını % 0,33 arttırdığı gözlemlenirken, net istihdamı takribi aynı seviyede düşürdüğü tespit edilmiştir.

Goldberg ve Tracy (2001), çalışmasında ABD'deki 1977-1988 dönemindeki reel döviz kur aksiyonunun ücretler ve istihdama etkisini incelemiş olup dolar ihracatının yapıldığı ticari ortakların parası açısından değerlendirildiğinde istihdam azalırken, girdi sağlayan ithalat ortakları açısından değerlendirildiğinde de arttırdığı gözlemlenmiştir.

Belke ve Kaas (2002), çalışmasında ABD ve Avrupa Ülkelerinin 1973-2001 dönemindeki döviz kuru oynaklığının işgücü piyasası üzerine etkisini teorik ve ampirik olarak Dixit/ Pindyck modelini kullanarak açıklamayı hedeflemiştir. Çalışmanın sonucunda kur volatilitesi gerek Avrupa ülkeleri gerekse de ABD için işsizliği artırırken, istihdamı azalttığı gözlemlenmiştir.

Kandil ve Mirzae (2003), çalışmasında ABD'de 1961-2000 dönemindeki döviz kuru dalgalanmalarının sektörel istihdamı ve ücretleri ne ölçüde etkilediğini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda ABD'de dolarda meydana gelen değer artışı işgücü piyasası koşulları üzerinde olumsuz etkisi olduğu gözlemlenmiş olup doların değer artışının etkisi ulaşım ve imalat sektörlerinde baskın olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca doların değerlenmesi işgücü talebinin azalarak çoğu alanda istihdam artışı azaltmakta olup sonuçlar inşaat alanında anlamlıdır. Ancak maksimum düzeyde ithalatı olan madencilik sektöründe doların artışı istihdamı yavaşlattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Belke ve Kaas (2004), çalışmasında Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerindeki reel döviz kur oynaklığının istihdamını incelemiş olup panel veri analizi ve reel döviz kur volatilitésinin istihdam oranını azalttığını tespit etmiştir.

Riberio vd. (2004), çalışmasında Brezilyada 1991-2000 dönemlerindeki döviz kurunun istihdama etkisini incelemiş olup kur artışı imalat sektöründe istihdamın yaratılmasını negatif olarak ve anlamlı olarak etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Kım (2005), çalışmasında Kore'de 1970-1995 döneminde imalat sektöründe istihdam ve döviz kuru ilişkisini EKK yöntemi ile incelemiştir. Çalışmanın sonucunda Kore'de 28 endüstriden 16'sında istihdamın kur şoklarına olumlu şekilde cevap verdiği görülmüş olup, döviz kurunun değeri %1 düştüğünde istihdam %0,6 oranında arttığı tespit edilmiştir.

Frenkel ve Ros (2006), çalışmasında 17 Latin Amerika ülkesinde reel döviz kuru ve işsizlik ilişkisini incelemiş olup reel döviz kuru ve işsizlik arasında olumsuz

bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca reel kuru oranında %1'lik değişim işsizliği %0,57 oranında azalttığını tespit etmiştir.

Soto (2008), çalışmasında Latin Amerika'nın 1970-2004 döneminin reel döviz kuru ve işsizlik ilişkisini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda reel döviz kurunda %10'luk değerlenme, Latin Amerika'da işsizlik oranında %0,6 arttırdığı gözlemlenmiştir.

Alexandre vd. (2010), çalışmasında 23 OECD ülkesinin panel verileri kullanılarak kur değişikliklerinin istihdama etkisini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda ticarete açıklığı çok yüksek olan ve daha esnek işgücü piyasalarına sahip ülkelerde bulunan düşük teknolojili sektörlerdeki istihdamın döviz kuru değişikliklerine daha duyarlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca kur azalışı istihdam yaratmakta ve kur düşüşünde %1'lik bir oran istihdamda %0,61 oranında ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır.

Mao ve Whalley (2011), çalışmasında Çin için 2001-2009 dönemindeki kur artışının ücret ve net istihdam oranlarına etkisini incelemiştir. Bu makalede 456 Çin imalat sektörünü kapsayan firmalar düzeyinde çok sektörlü bir veri seti kullanılmıştır. Reel döviz kuru değerlenmesi %10 olduğunda bu Çin imalat sanayilerinde %4,1 ile %5,3 arasında net istihdam düşüşüne sebep olmakla birlikte ücret oranların da %4'lük bir düşüş tespit edilmiştir. Ayrıca reel döviz kuru değişim etkileri net istihdama ve ücret oranlarına ilişkin sektördeki mülkiyet özelliklerine göre önemli ölçüde değiştiği sonucuna da ulaşılmıştır.

Xiangquan vd. (2011), çalışmasında Çin'in 1985-2007 dönemlerindeki dış ticaret, reel döviz kuru ve istihdam ilişkisini incelemiştir. Çalışmada ihracat/tüketimde ortaya çıkan %1'lik değişim %0,09 oranında istihdamı arttırmakla birlikte Çin'in yerli parasında meydana gelen devalüasyon istihdamı teşvik ederken, kuru artışı de ters tepki vereceği sonucuna varılmıştır. Çin'in yerel parasının değerinin artması da milletlerarası ekonomilerde volatilitenin Çin'in işgücü alanında belirsizlik yaratacağını savunmuştur. Reel döviz kurunun istihdamdaki etkisiyse hükümet harcamaları ve para arzı etkisinden yüksekte olduğu bulunmuş ve sonuç olarak da ihracatta meydana gelen artışın istihdamı teşvik ettiği sonucuna varılmıştır.

Chen ve Dao (2011), çalışmasında 1980-2008 dönemindeki reel döviz kuru dalgalanmalarının sektörel ve bölgesel Çin istihdamı üzerindeki etkisini incelemiştir.

Çalışmanın sonucunda %10'luk reel döviz kuru artışı, istihdam artışını %0,4-%1,4 oranında ticaret ile ilgili olan ya da olmayan sektörlerde azalttığı gözlemlenmiştir.

Dai ve Xu (2013), çalışmasında döviz kuru dalgalanmalarının istihdamı nasıl etkilediği üzerinde durmuştur. Çin'in parasının başka paralar karşısında %10 civarında değerlendirilmesi, %0,12 oranında Çin'in imalat sektörünü azaltmasına neden olduğu tespit edilmiştir.

Nyahokwe ve Ncwadi (2013), çalışmasında 2000-2010 dönemindeki Güney Afrika'nın reel döviz kurunun işsizlik üzerindeki ilişkisini analiz etmiştir. Çalışmada eş bütünleşme ve VAR analizleri ile GARCH modeli kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda oynaklığın istatistiksel olarak istihdam üzerinde ekonomik olarak hayati olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla %5 anlamlılık düzeyinde, %1'lik oranında kur volatilitesindeki artış, işsizliği 0,008 oranında arttırmaktadır. İhracattaki oluşan yükselmenin de işsizliği %0,03 oranında arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Huang vd. (2014), çalışmasında 1998-2007 dönemindeki Kanada istihdamı ile döviz kuru ilişkisi incelenmiştir. İthalat ve ihracat ağırlıktaki döviz kuru olarak iki farklı methodla döviz kuru hesaplanmıştır. Sonucu olarak ise ithalat ağırlıklı döviz kurunun istihdama etkisi düşük düzeyde anlamsızdır. Bunun nedeni ise ithalat ağırlıklı döviz kuru yerli ürünleri düşük seviyede rekabetçi olurken ithal girdiye ucuzlatmaktadır. İhracatın ağırlıkta olduğu döviz kurunun imalat sektöründeki istihdamın esnekliği yani kurda meydana gelen %1'lik artış istihdamı -%0,52 etkilerken, imalatın dışında kalan sektörlerde istihdamı düşük düzeyde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Fu ve Lin (2016), çalışmasında Çin'in 2001-2009 döneminde faiz farkı ve işsizlik oranının döviz kuru üzerindeki etkilerini tartışmıştır. Ekonomik değişkenlerin durağan olmadığı göz önüne alınarak bu çalışmada Çin ekonomisindeki uzun vadeli dengeyi değerlendirmek için eş bütünleşme analizini kullanarak birim kök testi, eş bütünleşme analizi ve vektör hata düzeltme modeli de Çin'in döviz kuru rejimini farklı zaman dilimlerini incelemek için kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda faiz farkı ve döviz kuru arasında bir ilişki olmadığı dolayısıyla Çin'in işsizlik oranına göre Çin yuanının değerini tahmin etmek mümkündür fakat faiz farkını tahmin etmek mümkün olmadığı sonucuna varılmıştır.

Bakhshi ve Ebrahimi (2016), çalışmasında İran'da döviz kuru ile işsizlik arasındaki 1981-2012 dönemini yıllık veriler kullanılarak araştırmaya çalışılmıştır.

Döviz kuru ve işsizlik arasındaki ilişkiyi anlamak için gecikmeli otoregresif ekonometrik model kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda ekonomik büyümenin işsizlik üzerinde önemli olumlu etki yarattığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca döviz kuru ile işsizlik arasında negatif bir ilişki saptanmıştır.

Mpofu ve Nikolaidou (2018), çalışmasında yüksek işsizlik oranları ve nispeten yüksek döviz kuru oynaklığı ile Güney Afrika'da 1995:03-2015:02 dönemindeki döviz kuru oynaklığının istihdam artışı üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Çalışmada ARDL ve eş bütünleşme yöntemini kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda reel kur oynaklığının imalat istihdamındaki artış üzerinde önemli bir daralma etkisi olduğunu göstermiştir.

3.3. Veri Seti ve Metodoloji

Araştırmanın bu kısmında araştırma modeli, modelde yer alan değişkenler ve modelin çözümlenmesi esnasında kullanılan ekonometrik tahmin yöntemlerinden bahsedilmiştir.

3.3.1. Araştırma Modeli

Araştırma kapsamında çözümlenmesi amaçlanan araştırma modeli denklem 1'deki gibidir.

$$\log(EMP_t) = \alpha + \beta_1 VOL_t + \beta_2 \log(SUE_t) + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklemden yer alan t alt imi zaman serisinin zaman boyutunun (ay) ifade etmektedir. α denklem sabit terimi iken, ε denklem hata terimlerini ifade etmektedir. Değişkenlerin başında yer alan log ön eki değişkenin modelde doğal logaritması ile yer aldığını göstermektedir.

3.3.2. Değişkenler

Araştırma modelinde yer alan iktisadi değişkenlere ait tanımlar tablo 5'deki gibidir.

Tablo 5 : Değişken Tanımları

Değişken	Tanım
EMP	İşsizlik Oranı (%)
VOL	Reel Efektif Döviz Kuru serisinden ARCH-GARCH modelleri ile tahminlenen Volatilite Serisi
SUE	Sanayi Üretim Endeksi
REER	Reel Efektif Döviz Kuru

Tablo 5'da yer alan değişkenlere ait gözlemler T.C Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden 2014 1.ayını ile 2021 9.ayını arasında eksiksiz olarak toplanarak 93 adet gözlem içeren bir zaman serisi oluşturulmuştur.

3.3.3. Veri Analizi

Zaman serisi değişkenlerinin ilk aşamada betimsel istatistikler ve zaman seyir grafikleri çizilerek zaman serisi özellikleri görsel olarak incelenmiştir. Değişkenlerin

mevsimsellik durumları Mevsimsel F testi ile incelenip, mevsimsel etkiler X-12 Census yöntemi ile elemine edilmiştir (YAMAK ve ERDEM, 2017).

Değişkenlerde mevsimsel etkiler ile ilgili çözümler yapılarak gerekli değişkenlerin logaritmalarının alınmasının ardından analizlere devam edilmiştir.

Zaman serilerinin durağan olma koşulları regresyon modellerinde yer alan değişkenlerde olması ile birlikte eğer iki veya daha fazla durağan dışı değişken arasında kurulacaksa kurulan bu regresyon modeli sahte regresyon modeli olacaktır. Söz konusu bu sahte regresyon durumunda tahmini yapılan modeller genel itibariyle daha iyi sonuçlar vermektedir. Ancak değişkenlerin birbirleriyle ilişkili olması değil, durağan dışı değişkenlerin aynı yönde hareket etmesi sebebiyle istatistiksel olarak anlamlı ve yüksek R² parametrelerine rağmen tahmin edilen parametreler genel olarak anlamsızdır. Sahte regresyon birbirileri arasında alakası olmayan iki durağan dışı değişken arasında ortaya çıkabileceği gibi birbiri ile ilişkili finansal seriler ve makroekonomik serilerde de meydana gelebilir (SEVÜTEKİN ve ÇINAR, 2017, s. 559).

ADF birim kök testi; serinin durağan olup olmadığını belirleyen, bir birim kök testidir. Yöntem Dickey –Fuller (DF) ise birim kök testinin geliştirilmiş hali olup ADF birim kök testi DF birim kök testine kıyasla otokorelasyon sorununu dikkate almıştır. ADF birim kök testi ile bir Y_t serisinin seviyesinde durağan olup olmadığını cevaplamak için üç adet denklemin çözümünü önermektedir.

$Y_t \sim I(0)$ için

Sabit terimsiz ve trendsiz denklem ;

$$\Delta Y_t = \beta_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \sigma_i \Delta Y_{t-i} \quad (2)$$

Sabit terimli denklem;

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \sigma_i \Delta Y_{t-i} \quad (3)$$

Sabitli ve trendli denklem ;

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 Trend + \sum_{i=1}^p \sigma_i \Delta Y_{t-i} \quad (4)$$

ADF testi denklem 8, 9 ve 10'daki regresyon spesifikasyonlarının EKK (en küçük kareler) ile tahminini gereklidir ve serinin durağanlığı için iki koşul sağlanmalıdır; birincisi β_1 katsayısı negatif işaretli olmalı, ikincisi ise katsayının

istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir. Söz konusu denklemde bağımlı değişken gecikmeleri hata terimlerindeki olası otokorelasyon sorununu gidermeye yöneliktir ve optimal gecikmelerin belirlenebilmesi için Schwarz Bilgi Kriterlerinin karşılaştırılması önerilmektedir (KUTLAR, 2000).

ADF testi için sıfır hipotezi ile birlikte alternatif bir hipotezi şu şekilde gösterilebilmektedir;

H_0 : Seride birim kök vardır. (Seri Durağan Değildir.)

H_1 : Seride birim kök yoktur. (Seri Durağandır.)

Test sonucunda üç spesifikasyon da aynı yerde birim köke işaret ederse veya birim kökün olmadığına işaret ederse bu yönde karar verilir (D.DİCKEY ve FULLER, 1979, s. 427-431).

Serilerin düzey değerlerinin durağan olmaması durumunda ise dönemler arasındaki fark yani devresel fark değişkenlerine ait serilere benzer ADF prosedürü uygulanarak serinin hangi farkında durağan olduğuna karar verilir.

Zaman serilerinde oluşabilecek yapısal kırılmaların birim kök testlerini yanıltabileceği daha önceden bilinmektedir. Bunun sonucu olarak yapısal kırılmalı seriler için oluşturulmuş olan yapısal kırılmalı seriler için oluşturulmuş yapısal kırılmalı birim kök testlerinden DF testinin de ADF testine ek uygulanmasına karar verilmiş ve serideki yapısal kırılma 4 şekilde gerçekleşebilmektedir. Yapısal kırılmalı birim kök testi için yapısal kırılmanın türüne bağlı olarak denklem 5-6-7 ve 8'de olduğu gibi 4 esas model vardır. Söz konusu modeller şu şekildedir;

Model 0: Trendsiz seride seviye kırılması

$$y_t = \mu_0 + \theta DU_t(T_b) + y_t^* \quad (5)$$

Model 1: Trendli seride seviye kırılması

$$y_t = \mu_0 + \beta_t + \theta DU_t(T_b) + y_t^* \quad (6)$$

Model 2: Trendli seride trend ve seviye kırılması

$$y_t = \mu_0 + \beta_t + \theta DU_t(T_b) + \gamma DU_t(T_b) + y_t^* \quad (7)$$

Model 3: Trendli seride trend kırılması

$$y_t = \mu_0 + \beta_t + \gamma DT_t(T_b) + y_t^* \quad (8)$$

Bu denklemlerde:

- $DU_t(T_b)$ kırılma zamanı için oluşturulmuş seviyede kırılma kukla değişken,
- $DT_t(T_b)$ kırılma zamanı için oluşturulmuş trend kırılması kukla değişkeni,
- y_t^* denklemlerin hata terimleri olup seriler trenden arındırılmış serilerdir.

Yaklaşım iki aşamalı olup birincisi yukarıdaki eşitlikler yardımıyla seri trendden arındırılır ve ikinci aşamada ise aşağıdaki test denklemleri ile birlikte birim kökün varlığı araştırılmaktadır (YAMAK ve ERDEM, 2017, s. 101).

Model 0,1 ve 2 için;

$$y_t^* = \sum_{i=0}^k w_i D_{t-i}(T_b) + \alpha y_{t-i}^* + \sum_{i=0}^k c_i \Delta y_{t-i}^* + \mu_i \quad (9)$$

Model 3 için;

$$y_t^* = \alpha y_{t-i}^* + \sum_{i=0}^k c_i \Delta y_{t-i}^* + \mu_i \quad (10)$$

Yapısal kırılmalı değişkenler için ADF birim kök testi ile yapısal kırılmalı birim kök testi arasında bulgular bakımından uyumsuzluk olması durumunda değişkenlerin içerdiği yapısal kırılmalı dikkate alan yapısal kırılmalı birim kök testi bulgularının daha güvenilir oldukları bilinmektedir. Diğer yandan değişkenlerin yapısal kırılmalarına dair kuşkular ise yapısal kırılmalı birim kök testinde yer alan kırılma kuklalarının istatistiksel anlamlılıkları incelenerek giderilebilir. Testte yapısal kırılma dönemleri dışsal olarak belirlenebildiği gibi özellikle birden fazla yapısal kırılmanın görüldüğü seriler için Dickey-Fuller Min t istatistiği de kırılma dönemlerinin seçimi için faydalı olabilmektedir.

Regresyon modellerinin, kullanılacak değişkenlerde durağan dışı olması halinde genellikle başvuru bir yöntem değişkenlerin farklarının alınarak durağanlaştırılması şeklindedir (GRANGER ve NEWBOLD, 1977).

Reel efektif döviz kuru serisi birinci farkı alınarak seri durağanlaştırılmış ve ardından serinin Volatilité serisinin oluşturulması aşamalarına geçilmiştir. Volatilité

serilerinin oluşturulmasında sıklıkla başvurulan bir yöntem ARCH-GARCH modelleridir. ARCH-GARCH modellerinde temel denklem olarak kullanılmak üzere ise ARIMA modelleri önerilmektedir (TSAY, 2010, s. 113).

ARMA(p,q) modeli denklem 11'deki gibidir.

$$r_t = \delta + \sum_{i=1}^p \phi_i r_{t-i} + \sum_{j=1}^q \theta_j \epsilon_{t-j} + \epsilon_t \quad (11)$$

Denklem 11'de yer alan

ϕ katsayısı denklemin geçmiş dönem değerlerini içeren otoregresif (AR) kökü,
 θ denklemin geçmiş dönem hata terimlerini içeren hareketli ortalama (MA) kökü,

δ sabit terim,

ϵ hata terimi,

p ve q ise AR ve MA kökleri için optimal gecikme uzunluklarını ifade eder,

optimal gecikme uzunlukları Akaike Bilgi Kriteri (AIC),

Schwarz Bilgi Kriteri (SIC),

Düzeltilmiş determinasyon katsayısı ($\bar{R}^2$),

Hata kök ortalama kareleri (RMSE),

Mutlak Hata ortalamaları (MAE) gibi bilgi ve performans kriterleri eş zamanlı gözetilerek belirlenmiştir. Başka bir deyişle spesifikasyonlar AR ve MA köklerinin birim çember içinde yer alması diğer yandan ARMA sisteminin durağan ve istikrarlı olup olmadığı denetlenmiştir. Kurulan bu ARMA modellerinde değişen varyans sorunu olmasa bile koşullu varyansında değişebilmesi mümkündür. Koşullu değişen varyansı başka bir ifade ile ARCH etkisinin varlığını sınamak amacıyla ARCH testleri gerçekleştirilmiştir.

ARCH etkisinin tahmini için regresyon denklemindeki (ARMA) hata karelerinin gecikmelerinin bağımsız, hata karelerinin ise bağımlı değişken olarak tanımlandığı denklem 12'deki gibi yeni bir regresyon tahmin edilir.

$$\epsilon_t^2 = \beta_0 + \beta_1(\epsilon_{t-1}^2) + \beta_2(\epsilon_{t-2}^2) + \mu_t \quad (12)$$

Denklem 12'nin F istatistiği ARHC test istatistiğidir ve aşağıdaki sıfır ve alternatif hipotezin sınanması için kullanılır.

H_0 : ARCH etkisi yoktur.

H_1 : ARCH etkisi vardır.

Kurulmuş olan bu dört adet modelde de beklendiği üzere ARCH etkileri saptanmasından dolayı oynaklık modellemesine geçilmiştir.

Engle (1982)'nin geliştirdiği ARCH modelinde ARMA modelini temel denklem olarak kullanan ARCH(p), modelinin varyans denklemi denklem 13'teki şekilde ifade edilir.

$$\sigma_t^2 = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i \varepsilon_{t-i}^2 \quad (13)$$

Denklemden yer alan σ_t^2 denklem 13'teki ARMA modeline atı kalıntılarının t dönemindeki koşullu varyansın karesi, ε_{t-i}^2 hata terimlerinin gecikmeli değerlerinin karesi, α_i arch katsayısı ve p uygun arch derecesini belirtmektedir. ARCH(p) modelinin oynaklık modeli olarak kullanılabilmesi için ise 2 koşul söz konusudur.

Koşul 1: Varyansın pozitif olması için tüm parametreler istatistiksel olarak sıfırdan büyük olmalı ; $\alpha_0 > 0$, $\alpha_i > 0$

Koşul 2: Varyansın sonlu olması için ARCH parametrelerinin toplamının 1'den küçük olması; $\sum_{i=1}^p \alpha_i < 1$

Yapılan ARCH-GARCH modeli karşılaştırmalarından uygun olan modelin ARCH(2) olduğu görülmüştür. ARCH(2) modeli yardımıyla elde edilen Volatilité serisi denklem 1'de yerine koyularak model çözümlenme aşamasında geçilmiştir.

Çözümleme esnasında değişkenlerin düzeyde durağan ve düzeyde durağan olmayıp birinci devresel farkında durağan olan seriler oldukları görülmüştür.

Durağan olmayan seriler doğrusal bir bileşim olduğu takdirde durağan olabilmekle birlikte bu şekildeki değişkenlere eş bütünleşik değişkenler denilmektedir. Doğrusal bileşim kavramı genel olarak iktisat teorisi ile alakalıdır. Eş bütünleşmenin iktisadi yorumuna göre, eğer iki veya ikiden fazla seri, uzun döneme yayılan bir denge eşitliği oluşturacak şekilde birbirleriyle ilişkililerse seriler skolastik trend içerirler bile (durağan olmasalar) zaman içerisinde birbirleriyle yakın bir şekilde hareket ederler ve böylece aralarında oluşan fark istikrarlı yani durağandır. Böylelikle eş bütünleşme kavramı ekonomik sistemin zaman içerisinde yakın bir şekilde olduğu ve uzun dönem denge ilişkisinin var olduğu anlamına gelmektedir (HARRİS & SOLLİS, 2003, s. 22).

Eş bütünleşme kavramı literatüre Engle-Granger tarafından kazandırılmıştır ve genel olarak eş bütünleşme modelinden hesaplanan kalıntılarla birlikte birim kök testi

uygulaması temellerine dayalı birçok eş bütünleşme testi vardır. Bu çalışmada ise eş bütünleşme ilişkilerinin varlığını araştırmak için ARDL sınır testi yönteminden yararlanılmıştır. ARDL sınır testinin tercih edilmesi konusunda testin değişkenlerin durağanlık özelliklerini dikkate almadan eş bütünleşme ilişkisinin varlığını tespit edebilmesi dikkate alınmıştır. Araştırma modelindeki değişkenlerin farklı şekilde entegre olması nedeniyle araştırmada ARDL sınır testi yaklaşımı benimsenmiştir.

Ekonometride ARDL testi durağan olmayan değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi konusunda imkan veren eş bütünleşme testlerinden biridir. ARDL sınır testi diğer eş bütünleşme testlerine göre bazı avantajlara sahiptir;

- Uzun dönem için katsayı verir,
- Aynı derecede durağan olmayan ve en fazla I(1) olan değişkenlere uygulanabilir,
- Trend ve sabit spesifikasyonları oldukça geniştir,
- Hata düzeltme temellidir uzun dönem sapmaların dengelenmesi koşulu ile çalışır,
- Sadece uzun dönem dengesi olması yetmemekle birlikte dengeye ek olarak uzun dönemden sapmaların da hata düzeltme terimi tarafından dengelenmesini gerektirir.

ARDL sınır testi yaklaşımı iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin varlığını sınanır ve ikinci aşamada ise ilk aşamada eş bütünleşik oldukları tespit edilen serilerin kısa ve uzun dönem katsayıları hesaplanır. Anlaşılabilirlik amacıyla iki değişkenli bir araştırma modeli için sınır testi yaklaşımında uzun dönemli ilişkinin sınanması için aşağıdaki denklem tahmin edilir.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 X_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \lambda_i \Delta X_{t-i} + \mu_t \quad (14)$$

Eşitlikteki;

p= bağımlı değişkendeki optimal gecikme sayısı

q =bağımsız değişkendeki optimal gecikme sayısı

$\beta_0, \beta_1, \beta_2, \delta_i$ ve λ_i katsayıları

Δ = Değişkenin farkını ifade eder.

Değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisi için sıfır hipotezi şu şekildedir;

$$H_0: \beta_1 = \beta_2 = 0$$

Hesaplanmış olan test istatistiği eğer belirlenmiş olan alt kritik sınırdan küçükse eş bütünleşme ilişkisinin olmadığı hipotez sıfır reddedilemez fakat belirlenmiş olan test istatistiği üst kritik sınırdan büyükse de söz konusu sıfır hipotezi reddedilir ve eş bütünleşmenin olduğu sonucuna karar verilir. Ayrıca eğer test istatistiğinin alt ve üst sınır değerleri arasındaysa eş bütünleşme hakkında karar verilemez.

Seriler arasında eş bütünleşme olduğu tespit edildikten sonra ARDL(p,q) modeli tahmin edilir. ARDL(p,q) modeli aşağıdaki eşitlikte gösterilmiştir.

$$Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \delta_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^q \lambda_i X_{t-i} + \mu_t \quad (15)$$

ARDL(p,q) modelinde bağımsız değişken için uzun dönem katsayıları aşağıdaki gibi tahmin edilir.

$$\frac{\lambda_0 + \lambda_p + \dots + \lambda_q}{1 - \delta_1 + \delta_2 + \dots + \delta_q} \quad (16)$$

Uzun dönem katsayıların tahmin edilmesinin ardından hata düzeltme modeli kurulur ve kısa dönem katsayıları elde edilir.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 EC_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^q \lambda_i \Delta X_{t-i} + \mu_t \quad (17)$$

Denklemdaki yer alan EC hata düzeltme terimini ifade eder, bağımsız değişkenlerden bağımlı değişkene doğru nedensellik ilişkisinin varlığını tespit etmek için hata düzeltme teriminin anlamlı ve 0 ile -2 aralığında yer alması gerekmektedir.

ARDL(p,q) modeli için optimal gecikme uzunluklarının belirlenmesi için Akaike bilgi kriteri dikkate alınmıştır.

3.4. Analiz ve Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde veri analizi sonucu ile elde edilen bulgular tablo, yorum ve grafikler ile birlikte paylaşılmıştır.

3.4.1. Betimsel İstatistikler

Araştırma modelinde yer alan değişkenlere ait betimsel istatistikler tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6: Değişken Betimsel İstatistikleri

İstatistik	EMP	REER	SUE
Ortalama	11.043	94.292	99.764
Maksimum	14.700	126.470	144.804
Minimum	8.000	59.680	56.844
S.S	1.614	18.107	19.159
S	0.468	-0.374	0.112
K	2.237	2.028	2.419
Jarque-Bera	8.567	8.834	2.283
J.B(sig.)	0.014	0.012	0.319
Gözlem Sayısı	141	141	141

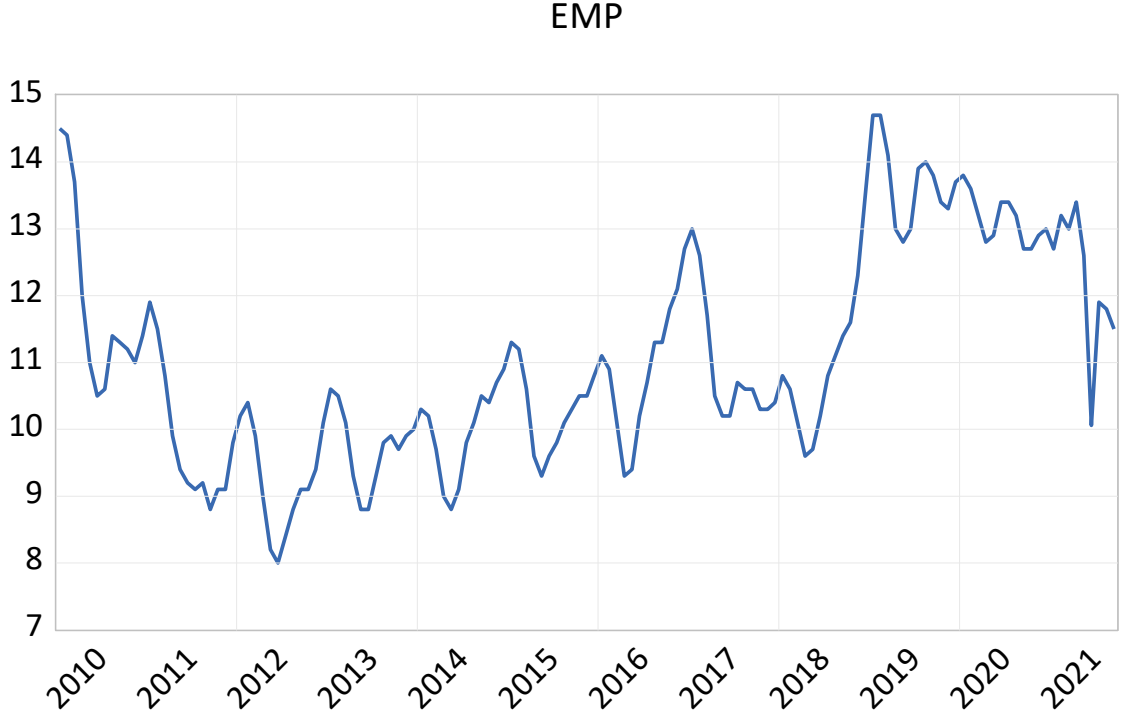
S.S: Standart Sapma, S: Çarpıklık, K: Basıklık

Tabloda görüldüğü üzere EMP değişkeni minimum 8.000, maksimum 14.700 değerleri arasında 11.043 ortalama etrafında 1.614 standart sapma değeri ile normale yakın dağılmaktadır. (J.B.=8.567, Sig.<0.10, |S|<1). REER değişkeni minimum 59.680, maksimum 126.470 değerleri arasında 94.292 ortalama etrafında 18.107 standart sapma değeri ile normale yakın dağılmaktadır. (J.B.=8.834, Sig.<0.10, |S|<1). SUE değişkeni minimum 56.844, maksimum 144.804 değerleri arasında 99.764 ortalama etrafında 19.159 standart sapma değeri ile normal dağılmaktadır. (J.B.=2.283, Sig.>0.10).

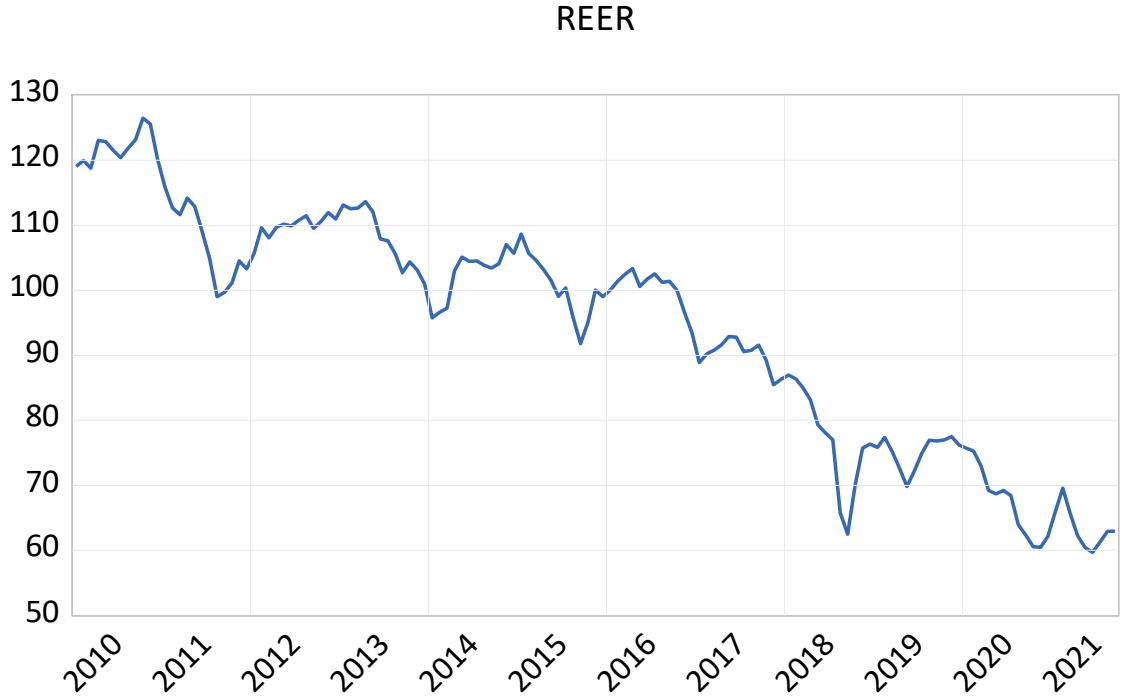
Araştırma modelinde yer alan değişkenlerin trend, yapısal kırılma ve mevsimsellik gibi zamana bağlı özelliklerin görsel olarak gözlemlenebilmesi amacıyla değişkenlere ait zaman seyir grafiklerinin incelenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Değişkenlere ait zaman seyir grafikleri şekil 3,4 ve 5'deki gibidir.

Şekil 3: EMP Serisi Zaman Seyir Grafiği

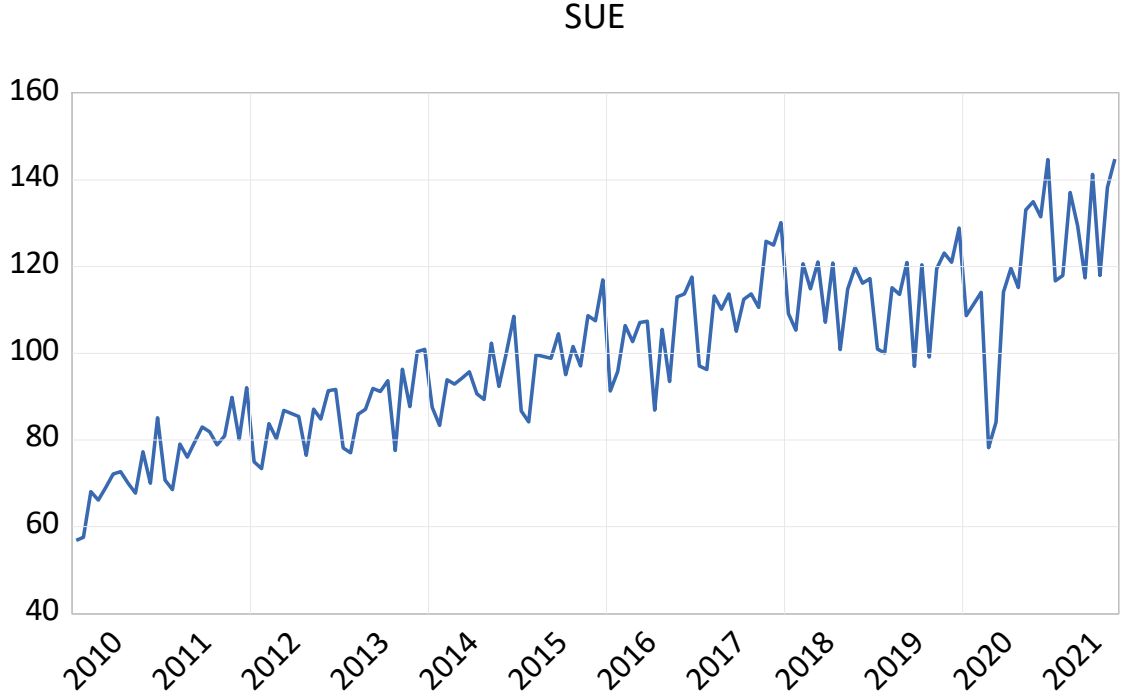

Şekil 4: REER Serisi Zaman Seyir Grafiği

Şekil 5: SUE Serisi Zaman Seyir Grafiği

Grafikler incelendiğinde EMP değişkeninin artan trende sahip olduğu, dönem içerisinde yapısal kırılma özelliklerinin gözlemlendiği ve değişkende mevsimsel bir etki kuşkusunun olduğu görülmektedir. REER değişkeni azalan trende sahip, dönem içerisinde yapısal kırılmaların gözlemlendiği bir değişken olduğu görülmektedir. SUE değişkeni ise artan trend yapısal kırılmalar ve mevsimsellik kuşkusunu barındıran bir değişken görünümündedir. Değişkenlere ait trend yapılarına ait grafikler ekte sunulmuştur. (EK2)

Değişkenlere ait mevsimsel yapıların belirlenmesi amacıyla yapılan F mevsimsellik testi bulguları tablo 7'deki gibidir.

Tablo 7: Mevsimsel F Sınaması Bulguları

Değişken	Kareler Toplamı	S.D	Ortalama Kare	F
Aylar Arası	1987.8480	11	180.71346	
EMP				
Artık	721.2293	81	8.90406	20.296***
Toplam	2709.0773	92		
Aylar Arası	234.3414	11	21.30377	
REER				
Artık	441.5064	81	5.45070	3.908***
Toplam	675.8478	92		
Aylar Arası	3145.1409	11	285.92190	
SUE				
Artık	3049.5525	81	37.64880	7.594***
Toplam	6194.6934	92		

***%1 anlamlılık düzeyinde anlamlı mevsimsel etkiyi ifade eder, S.D: Serbestlik Derecesi

Tablo incelendiğinde tüm değişkenlerin %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde mevsimsel etki içerdiği görülmektedir. Mevsimsel etki sebebiyle ortaya çıkabilecek sahte regresyon olgusundan korunmak amacıyla değişkenler X12-Census Yöntemi ile mevsimsellikten arındırılarak araştırmaya mevsimsellikten arındırılmış değişkenler ile devam edilmiştir. Değişkenlere ait mevsimsellik grafikleri ise ekte sunulmuştur. (EK3)

Araştırmada yer alan değişkenlerin mevsimsel etkilerden arındırılmasının ardından EMP ve SUE değişkenlerinin doğal logaritmaları alınmıştır. Reel efektif döviz kuru değişkeninin ise Volatilité serisinin oluşturulması amacıyla değişken durağanlık durumlarının birim kök testleri ile belirlenmesinin ardından ARCH-GARCH modelleri uygulamasına geçilmiştir. ARCH-GARCH modeli öncesi ise değişkene ait optimal ARIMA modelinin kurulması gerekmektedir. ARIMA modelinde değişkenlerin durağan olma koşulu bulunduğundan söz konusu analizlerden önce değişkenlerin durağanlık düzeylerinin belirlenmesi amacıyla birim kök testleri uygulanmıştır.

ADF birim kök testi bulguları tablo 8'deki gibidir.

Tablo 8: ADF Birim Kök Testi Bulguları

Değişken	ADF Birim Kök Testi İstatistikleri		
	Sabitsiz	Sabitli	Trend Ve Sabitli
Log(EMP)	0.501 ^[0] (0.822)	-1.894 ^[0] (0.334)	-1.8943 ^[0] (0.651)
ΔLog(EMP)	-9.777 ^{[0]***} (0.000)	-9.762 ^{[0]***} (0.000)	-9.802 ^{[0]***} (0.000)
REER	-1.346 ^[2] (0.164)	-0.376 ^[2] (0.908)	-4.105 ^{[1]***} (0.008)
Δ REER	-6.936 ^{[1]***} (0.000)	-7.083 ^{[1]***} (0.000)	-7.091 ^{[1]***} (0.000)
Log(SUE)	0.746 ^[1] (0.874)	-2.028 ^[1] (0.275)	-4.182 ^{[1]***} (0.007)
Δ Log(SUE)	-16.652 ^{[1]***} (0.000)	-16.636 ^{[1]***} (0.000)	-16.559 ^{[0]***} (0.000)

* (%10), **(%5), *** (%1) anlamlılık düzeyinde durağanlığı simgeler. (parantez içleri ADF testi olasılık değerlerini (sig.) içermektedir) Δ=Değişkenin birinci devre farkını simgeler.[köşeli parantez içi ADF regresyonu için seçilen optimal gecikme uzunluklarını içermektedir.] ADF regresyonu optimal gecikme uzunluğu için Schwarz Bilgi Kriteri kullanılmıştır (Maks.Lag:12)

Tablo incelendiğinde Log(EMP) değişkeninin düzeyde durağan olmadığı (Sig.>0.10) fakat birinci farkında durağanlaştığı görülmektedir. (Sig.<0.01) Benzer şekilde REER değişkeninin de düzeyde durağan olmadığı (Sig.>0.10) fakat birinci farkında durağanlaştığı görülmektedir. (Sig.<0.01). Son olarak Log(SUE) değişkeninin de düzeyde durağan olmadığı (Sig.>0.10) fakat birinci farkında durağanlaştığı görülmektedir. (Sig.<0.01)

Değişkenlerin yapısal kırılma özellikleri gösterdiği bilindiğinde durağanlık düzeylerinin belirlenmesinde ADF birim kök testi ile birlikte yapısal kırılmalı birim kök testlerinin de incelenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Yapısal kırılmalı DF birim kök testi bulguları tablo 9'daki gibidir.

Tablo 9: Yapısal Kırılmalı DF Birim Kök Testi Bulguları

Model Spesifikasyonları				
Değişken	Sabitli	Trend Ve Sabitli		
		Kırılma Spesifikasyonları		
		Sabitte	Trendde	Sabit Ve Trendde
Log(EMP)	-3.373 ^[0] (0.458)	-3.626 ^[0] (0.612)	-2.590 ^[0] (0.888)	-4.063 ^[0] (0.479)
Δ Log(EMP)	-13.658 ^{[0]***} (0.000)	-13.581 ^{[0]***} (0.000)	-9.972 ^{[0]***} (0.000)	-11.088 ^{[0]***} (0.000)
REER	-3.096 ^[1] (0.629)	-4.899 ^[1] (0.045)	-4.126 ^[1] (0.134)	-4.735 ^[1] (0.145)
Δ REER	-8.315 ^{[1]***} (0.000)	-8.898 ^{[1]***} (0.000)	-7.526 ^{[1]***} (0.000)	-8.767 ^{[1]***} (0.000)
Log(SUE)	-4.805 ^{[1]**} (0.018)	-7.939 ^{[0]***} (0.000)	-7.614 ^{[0]***} (0.000)	-8.956 ^{[0]***} (0.000)

* (%10), **(%5), *** (%1) anlamlılık düzeyinde durağanlığı simgeler. (parantez içleri ADF testi olasılık değerlerini (p) içermektedir) Δ=Değişkenin birinci devre farkını simgeler.[köşeli parantez içi ADF regresyonu için seçilen optimal gecikme uzunluklarını içermektedir.] ADF regresyonu optimal gecikme uzunluğu için Schwarz Bilgi Kriteri kullanılmıştır (Maks.Lag:12)

Tablo incelendiğinde değişkenlerin Log(EMP) ve Log(SUE) için yapılan yapısal kırılmalı DF birim kök testi bulgularının ADF birim kök testi bulguları ile benzer şekilde değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı fakat birinci devresel farkında durağanlaştığı yönünde olduğu görülmektedir. Diğer yandan Log(SUE) değişkeni yapısal kırılmalı DF birim kök testi bulgularına göre değişkenin düzey değerlerde durağan olduğu yönünde olduğu görülmektedir. Bu durumda değişkendeki yapısal kırılmaları dikkate alan DF birim kök testi bulgularını dikkate almanın daha doğru olacağı söylenebilir.

Birim kök testi bulguları birlikte değerlendirildiğinde değişkenlerden Log(EMP) ve REER değişkenlerinin düzeyde durağan olmayan fakat birinci devresel farkında durağanlaştığı, Log(SUE) değişkeninin ise düzeyde durağan olduğu söylenebilir.

3.4.2. Volatilite Serisi

REER değişkeni üzerinden Volatilite serisinin oluşturulması amacıyla ilk aşamada seriye ait uygun ARIMA modelinin kurulması, ardından söz konusu ARIMA modelinin temel denklem olarak kullanarak kurulacak ARCH-GARCH modelinden elde edilen kalıntıların Volatilite serisi olarak kullanılmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda durağan olduğu görülen REER değişkeni ilk fark serisi üzerinden karşılaştırılan ARIMA modellerinden optimal olanının ARIMA(1, 2) olduğu görülmüştür. ARIMA (1,2) model bulguları tablo 10'daki gibidir.

Tablo 10: ARMA Model Bulguları

Bağımlı Değişken: ΔREER				
Değişken	β	S.H	t	Sig.
Sabit Terim	-0.005	0.001	-3.245***	0.001
ϕ_1	0.827	0.089	9.317***	0.000
θ_1	-0.531	0.126	-4.208***	0.000
θ_2	-0.391	0.083	-4.727***	0.000
Tamamlayıcı İstatistikler				
Determinasyon	$R^2=0.151$		$D.R^2=0.125$	
F Testi	$F=5.973***$		$Sig.=0.000$	
Bilgi Kriterleri	$A.I.C=-4.446477$		$S.C=-4.341418$	
Sistem Karakteristik	$AR=0.83$		$MA=0.94$	
ARCH Etkisinin Testi	Lag(01)	$F(1, 90)=0.246$	$Sig.=0.621$	
	Lag(02)	$F(2, 88)=3.567**$	$Sig.=0.032$	
	Lag(03)	$F(3, 86)=2.396*$	$Sig.=0.073$	
	Lag(04)	$F(4, 84)=2.233*$	$Sig.=0.072$	

***(%1),**(%5),*(%10) anlamlılık düzeyinde anlamlılığı ifade eder, S.H: Standart hata, F: F Test İstatistiği, (Parantez İçi Test Serbestlik Derecelerini İçerir (SD1, SD2))

Tablo incelendiğinde ARIMA(1, 2) modelinde katsayıların ve modelin %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu (Sig.<0.01) ve sistemin karakteristik kökleri olan AR ve MA köklerinin birim çember içerisinde yer aldığı (mutlak değerce 1'den küçük) olduğu görülmektedir. Bu durumda ARIMA(1, 2) modelinin ARIMA model gerekliliklerini sağladığı söylenebilir. Modeldeki ARCH etkisi incelendiğinde 2. ve 3. Gecikmede sırasıyla %5 ve %10 anlamlılık düzeylerin istatistiksel olarak anlamlı bir ARCH etkisinin olduğu görülmektedir. Daha açık bir

ifade ile ARIMA(1, 2) modelini temel denklem olarak kullanan ARHC-GARCH modellerinin kurulmasının uygun olduğu söylenebilir.

Kurulan ARHC-GARCH modellerinden gerekli koşulları sağlayan modelin ARCH(1) modeli olduğu görülmüştür. ARCH (2) modeline ait bulgular tablo 11'deki gibidir.

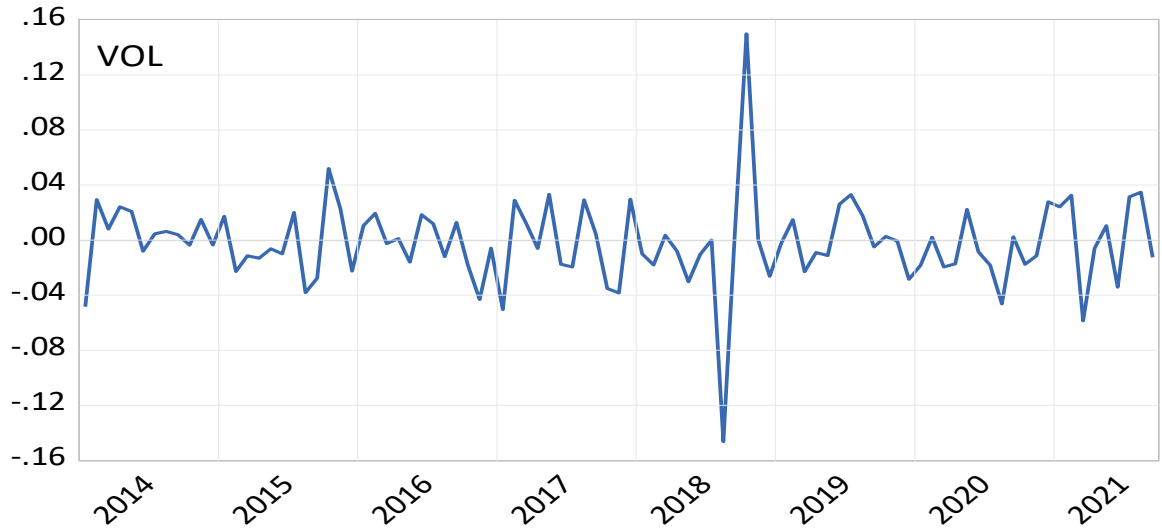
Tablo 11: ARCH (2) Modeli Bulguları

Değişken	β	S.H	t	Sig.
Sabit Terim	0.000544	0.000001	14.31073***	0.0000
α_1	-0.024366	0.004676	-5.210411***	0.0000
α_2	0.174444	0.087950	1.983433***	0.0473
Tamsal İstatistikler				
Bilgi Kriterleri	A.I.C=--4.550572		S.C=--4.402793	

***(%1), **(%5), *(%10) anlamlılık düzeyinde anlamlılığı ifade eder, S.H: Standart hata

Tablo incelendiğinde ARCH(2) modelinde yer alan her iki parametrenin de %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. (Sig.<0.01). Bu şartlar altında ARCH(2) modelinin optimal ARCH-GARCH modeli olduğu söylenebilir. ARCH(2) modeli kalıntılarından elde edilen Volatilite Serisine ait zaman seyir grafiği şekil 6'daki gibidir.

Şekil 6: Volatilite Serisi Zaman Seyir Grafiği

Grafik incelendiğinde serinin trend içermediği, yapısal kırılma özelliğine sahip olduğu görülmektedir. VOL serisinin araştırma modelinde açıklayıcı değişken olarak

yer aldığı bilindiğinden serinin durağanlık durumunun belirlenmesi gerekmektedir. Seriyeye uygulanan ADF birim kök testi bulguları tablo 12'deki gibidir.

Tablo 12: VOL Serisi ADF Birim Kök Testi Bulguları

Değişken	ADF Birim Kök Testi İstatistikleri		
	Sabitsiz	Sabitli	Trend Ve Sabitli
VOL	-9.899 ^{[1]***} (0.000)	-9.941 ^{[1]***} (0.000)	-9.834 ^{[1]***} (0.000)

* (%10), **(%5), *** (%1) anlamlılık düzeyinde durağanlığı simgeler. (parantez içleri ADF testi olasılık değerlerini (sig.) içermektedir) Δ =Değişkenin birinci devre farkını simgeler.[köşeli parantez içi ADF regresyonu için seçilen optimal gecikme uzunluklarını içermektedir.] ADF regresyonu optimal gecikme uzunluğu için Schwarz Bilgi Kriteri kullanılmıştır (Maks.Lag:12)

Tablo incelendiğinde ADF birim kök testi bulguları doğrultusunda değişkenin düzeyde durağan bir değişken olduğu görülmektedir. (Sig.<0.01). Diğer yandan değişkenin 2018 ile 2019 yılı arasında yapısal kırılma özelliklerine sahip bir dönem olduğu görülmektedir. Bu sebepten değişkenin durağanlık durumuna karar vermeden önce yapısal kırılmalı DF birim kök testi bulgularının da incelenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Yapısal kırılmalı DF birim kök testi bulguları tablo 13'deki gibidir.

Tablo 13: VOL Serisi Yapısal Kırılmalı DF Birim Kök Testi Bulguları

Değişken	Model Spesifikasyonları			
	Sabitli	Trend Ve Sabitli		
		Kırılma Spesifikasyonları		
		Sabitte	Trendde	Sabit Ve Trendde
VOL	-11.834 ^{[1]***} (0.000)	-12.324 ^{[1]***} (0.000)	-10.038 ^{[1]***} (0.000)	-12.168 ^{[1]***} (0.000)

* (%10), **(%5), *** (%1) anlamlılık düzeyinde durağanlığı simgeler. (parantez içleri ADF testi olasılık değerlerini (p) içermektedir) Δ =Değişkenin birinci devre farkını simgeler.[köşeli parantez içi ADF regresyonu için seçilen optimal gecikme uzunluklarını içermektedir.] ADF regresyonu optimal gecikme uzunluğu için Schwarz Bilgi Kriteri kullanılmıştır (Maks.Lag:12)

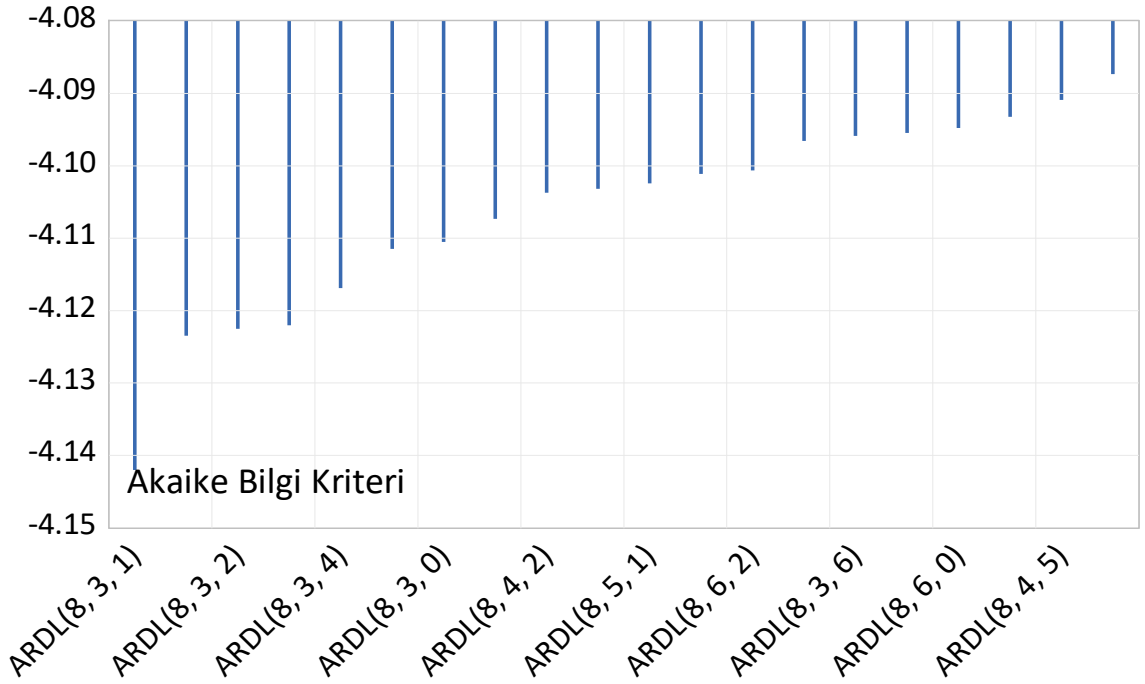
Tablo 13 incelendiğinde görüleceği üzere VOL değişkeni yapısal kırılmalı DF birim kök testi bulguları ADF birim kök testi bulguları ile benzer şekilde değişkenin düzeyde durağan bir değişken olduğunu göstermektedir.

3.4.3. Model Tahmini

Araştırma modelinde yer alan değişkenlerden $\log(\text{EMP})$ değişkeninin düzeyde durağan olmayan fakat birinci devresel farkında durağanlaşan bir değişken olması (I(1)), $\text{Log}(\text{SUE})$ ve VOL değişkenlerinin ise düzey değerlerde durağan (I(0)) değişkenler olduğu görülmüştür. Modelde yer alan değişkenlerin farklı düzeylerde durağan değişkenler oldukları görüldüğünden farklı düzeyde durağan değişkenlerin birlikte uzun dönem ilişkilerini incelemeye olanak tanıyan ARDL eş bütünleşme testinin uygulanmasına karar verilmiştir.

ARDL model tahmini için Otoresif model kısmında yer alacak optimal gecikmelerin belirlenmesi için Akaike Bilgi Kriteri karşılaştırmalarını içeren değerler şekil 7'deki gibidir.

Şekil 7: Optimal Gecikmeler İçin Akaike Bilgi Kriteri Karşılaştırmaları

Grafik incelendiğinde optimal (en küçük) Akaike Bilgi kriteri değerini veren modelin ARDL(8,3,1) olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifade ile bağımlı değişken

Log(EMP) için 8, bağımsız değişken VOL için 3 ve bağımsız değişken Log(SUE) için 1 gecikmeli Otoregresif modelin optimal model olduğu görülmektedir.

ARDL(8,3,1) modeli için Otoregresif modelin tahminin ardından Otoregresif model katsayılarından elde edilen uzun dönem katsayıları, kısıtlı hata düzeltme modelinden elde edilen F sınır testi istatistikleri ve temel varsayım sınamaları tablo 14'deki gibidir. ARDL modele ait Otoregresif model, kısıtlı ve kısıtsız hata düzeltme modeli bulguları ise ekte sunulmuştur. (EK4, 5 ve 6)

Tablo 14: ARDL Uzun Dönem Bulguları

Uzun Dönem İstatistikleri: Bağımlı Değişken Log(EMP)				
Değişken	β	S.H^{N.W}	t	Sig.
VOL	2.872	1.157	2.483***	0.015
SUE	-0.968	0.212	-4.576***	0.000
F Sınır Testi İstatistikleri				
F=11.618	Anlamlılık		I(0)	I(1)
	%10		3.17	4.14
	%5		3.79	4.85
k=2	%1		5.15	6.36
	Tamsal İstatistikler			
LM Otokorelasyon Testi	Lag(2)	F(2, 75)=0.991	Sig.=0.367	
	Lag(3)	F(3, 74)=0.686	Sig.=0.564	
	Lag(4)	F(4, 73)=0.641	Sig.=0.635	
Breusch-Pagan-Godfrey	F(15, 77)=3.161***		Sig.=0.001	
Hata Terimleri	$\varepsilon \approx 0.000$	J.B=0.561	Sig.=0.755	

***(%1), **(%5),*(%10) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade eder, F: F test istatistiği (parantez içleri anlamlılık değerini (sig.) içerir.) k: modelde yer alan bağımsız değişken sayısı, N.W: üst imi dirençli NEWAY-WEST standart hataları ifade eder.

Tablo incelendiğinde Modelde %1 anlamlılık düzeyinde 4. gecikmeye kadar istatistiksel olarak önemli bir otokorelasyon sorununun olmadığı görülmektedir. (Sig.>0.10) 36 gecikmeye kadar olan otokorelasyon örüntülerini gösteren Korelogram grafiği ekte sunulmuştur. (EK 6)

Modelde değişen varyans sorununu test eden Breusch-Pagan-Godfrey testi incelendiğinde ise %1 anlamlılık düzeyinde değişen varyans sorunun olduğu

görülmektedir. (Sig.<0.01) Değişen varyans sorunundan kaynaklanacak etkinlik kayıplarını önlemek amacıyla modelde NEWKEY-WEST dirençli standart yöntemi ile tahmin edilmiştir. Diğer yandan model hata terimlerinin sıfır ortalama ve normal dağılıma sahip olduğu görülmektedir.

Modelde tahmin edilen uzun dönem katsayıları ve F sınır testi istatistikleri incelendiğinde;

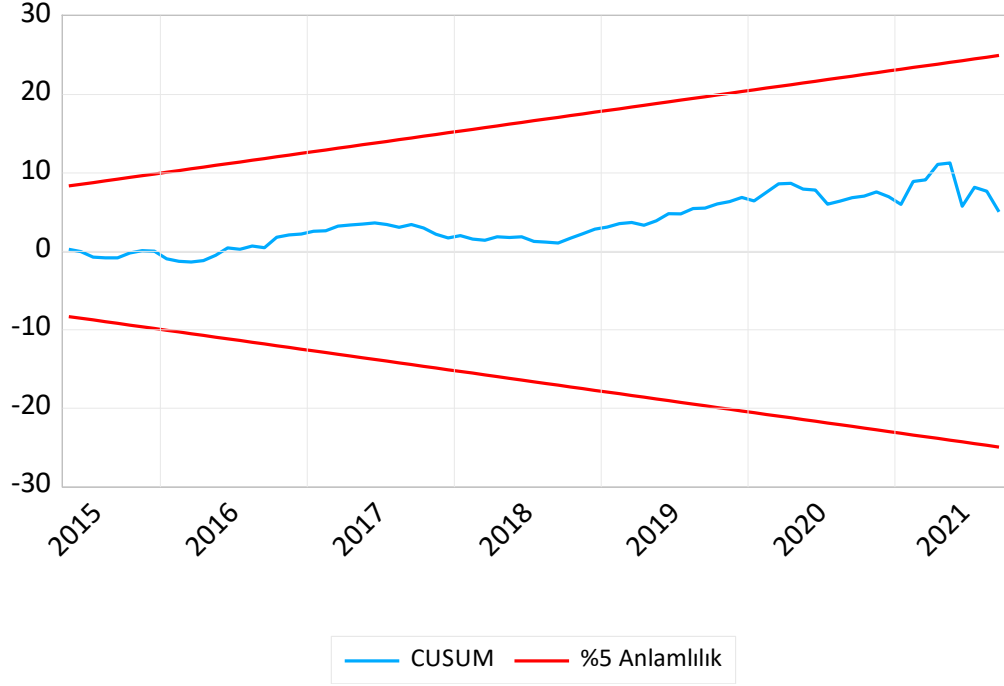
Modelde değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin istatistiksel anlamlılığını test eden F sınır testi istatistiği incelendiğinde hesaplanan F sınır testi istatistiğinin %1 anlamlılık düzeyi için belirlenen I(0) ve I(1) kritik değerlerinden yüksek olduğu görülmektedir. ($F=11.618 > F_{I(0), TABLO (%1)= 6.36}$) Bu durumda %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir eş bütünleşme ilişkisinden söz edilebilir. Daha açık bir ifade ile modelde yer alan değişkenlerin uzun dönemde istatistiksel olarak önemli bir uzun dönem denge ilişkileri vardır denilebilir.

VOL değişkeninin uzun dönemde Log(EMP) değişkeni üzerine %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli ve pozitif bir etkisinin olduğu görülmektedir. ($\beta_1=2.872$, Sig.<0.05). Daha açık bir ifade ile alınan dönem boyunca döviz kuru volatilitesindeki artışların işsizlik oranını artırdığı, azalışların ise işsizlik oranını azalttığı söylenebilir.

Log(SUE) değişkeninin uzun dönemde Log(EMP) değişkeni üzerine %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli ve negatif bir etkisinin olduğu görülmektedir. ($\beta_2=-0.968$, Sig.<0.01). Daha açık bir ifade ile alınan dönem boyunca sanayi üretim endeksinin artması işsizlik oranının azalmasına, azalması ise artmasına neden olmaktadır.

Uzun dönem katsayı istikrar koşulunun incelenmesi amacıyla yapılan Cusum testi bulguları şekil 8'deki gibidir.

Şekil 8: Cusum Testi İstatistikleri

Grafik incelendiğinde modelde tahmin edilen parametrelerin ele alınan dönem boyunca %5 anlamlılık düzeyinde istikrar koşulunun sağlandığı görülmektedir.

SONUÇ

Gelişmekte olan ülkelerde döviz kuru ve işsizlik arasındaki ilişki son derece önemlidir. Döviz kurunda meydana gelen bir artış girdilerin fiyatlarını arttırarak üretim maliyetlerini de arttırmaktadır. Bunun sonucunda üretilen ürünlerin de fiyatlarının artması beklenmektedir. Dışa açık olan ekonomilerde döviz kurunun yurtiçi fiyatları ne derecede etkilediğinin bilinmesi uygulanacak olan ekonomik politikalar açısından önemli bir yön gösterici faktördür. Türkiye’de dönem dönem farklı döviz kuru politikaları uygulanmış olup uygulanan döviz kuru politikalarının Türkiye ekonomisi üzerinde önemli etkiler yaratmış ve özellikle de son dönemlerde yaşanan ekonomik krizlerin önemli bir nedeni haline gelmiştir. Bu doğrultuda Türkiye ekonomisinde 1990’lı yıllar itibariyle gitgide sıklaşan aralıklarla krizlerle karşı karşıya kalınmıştır. Meydana gelen bu krizler döviz kuru politikalarından bağımsız düşünülmemelidir. Bu açıdan uygulanan döviz kuru politikalarının, işsizlik üzerinde de ciddi anlamda etkiler yarattığını söylenebilir. Döviz kuru işsizliği, ithalat ve ihracat yoluyla etkilemektedir. Örneğin, Türkiye’de özellikle 2000 yılından sonra artış gösteren işsizliğin 2001 yılı dışında sürekli yükselmekte olan reel döviz kuru ile arasında yakın bir ilişki olduğu söylenebilir.

Türkiye gibi üretimini ithal girdiler ile sürdüren gelişmekte olan ülkelerde döviz kurundaki artışın fiyatlara yansımaları kaçınılmazdır. Çalışmamızda Türkiye ekonomisinde 2014:01-2021:09 dönemleri arasındaki aylık veri seti kullanılarak döviz kuru oynaklığı ve işsizlik arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada ekonometrik yöntem olarak zaman serisi analiz yöntemi kullanılmıştır. Analiz metodu olarak ARDL sınır testi analizi uygulanarak döviz kuru oynaklığı ve işsizlik arasındaki uzun dönemli ilişki sınanmıştır. Bu doğrultuda ADF birim kök testi uygulanarak durağanlık analizi yapılmıştır. Volatilité serisinin oluşturulması amacıyla ise ARCH-GARCH modeline başvurulmuştur. Analizin sonucunda bağımsız değişken döviz kuru volatilité değişkeninin uzun dönemde işsizlik değişkeni üzerinde %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli ve pozitif bir etkisinin olduğu görülmektedir yani ele alınan dönem boyunca döviz kuru volatilitésindeki artışların işsizlik oranını arttırdığı, azalışların ise işsizlik oranını azalttığı söylenebilir. Ayrıca sanayi üretim endeksi değişkeninin uzun dönemde işsizlik değişkeni üzerinde %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli ve negatif bir etkisinin olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle ele alınan dönem süresince sanayi üretim endeksinin artması işsizlik oranının

azalmasına ve sanayi üretim endeksinin azalması ise işsizliğin artmasına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada işgücü piyasalarına ilişkin karar verilmesi esnasında genel anlamda literatürde sık sık kullanılan döviz kuru değişkeninin yanı sıra kur oynaklığının da önemli olduğu ve politika aracı olarak kullanılabilceği gösterilmiştir. Ticaretle uğraşanlar ve yatırımcıların kur oynaklığının artması sonucunda meydana gelen istikrarsızlık, risk faktörü ve kırılmalık artışı göz önüne alınmıştır. Politika yapımcılarının kur oynaklığını azaltma konusunda kurlara istikrar kazandırma amaçlı yöntem geliştirmelerinin işsizlik sorunuyla baş etmek düşüncesiyle yeni iş alanlarının yaratılmasının yanı sıra dış ticaret hacmini artırılması konusunda dolaylı ve etkili bir araç olarak düşünülmüştür.

Türkiye’de zaman zaman farklı döviz kuru politikaları uygulanmış ve uygulanan bu politikaların Türkiye ekonomisi üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Yarattığı etkilere bakılırsa son dönemlerde yaşanan krizlerin önemli bir nedeni olduğu da düşünülmüştür. Bu tespitler doğrultusunda ülke ekonomi yönetiminin işsizliği azaltma adına ekonomik büyümeyi arttıracak politikalar, istihdam artışı için işgücünü azaltıcı maliye politikası gibi politikaların faydalı olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- (TÜİK). (2021, 11 16). *İşgücü İstatistikleri (1988-2013)*. Tük:
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucet-108&di=1> adresinden alındı
- ABUŞOĞLU, Ö. (1990). *Döviz Kuru Politikası ve İhracat Üzerine Etkisi 1980-1988 Dönemi*. Ankara: TOBB.
- AGHION, P., BACCHETTA, P., RANCIERE, R., ve ROGOFF, K. (2006). Exchange Rate Volatility and Productivity Growth: The Role of Financial Development. *NBER Working Paper*.
- AKARSU, G. (2020). Unemployment, Exchange Rate and Exchange Rate Volatility Relation: Analysis for Turkey. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 179-209.
- AKBAŞ, M. (2019). Döviz Kuru Oynaklığı İle Büyüme İlişkisi: Türkiye Uygulaması. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.
- AKCAN, A. T., ve ENER, M. (2018). Makroekonomik Değişkenlerin İşsizlik İle İlişkisi: Türkiye Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 263-285.
- AKÇACI, T. (2006). Reel Döviz Kuru- Cari İşlemler İlişkisi : Türkiye Ekonomisi Açısından Bir Analiz 1991-2005. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- AKÇAY, A. Ö., ve ERATAŞ, F. (2015). Satın Alma Gücü Paritesi Teorisinin Geçerliliği: G7 Örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 83.
- AKSÜMER, S. (2019). Suriyeli Mültecilerin Demografik Yapısının Türkiye Ekonomisinde Genç İşgücü ve İşsizlik Üzerindeki Etkileri. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.
- ALBAYRAK, Ş. G. (2012). Reel Döviz Kuru Oynaklığının Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği (1992–2008) . *Yayınlanmış Doktora Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- ALEXANDRE, F., BAÇAO, P., CEREJEIRA, J., ve PORTELA, M. (2010). Employment, Exchange Rates and Labour Market Rigidity. *IZA Discussion Paper*, 1-32.

- ALP, A. İ. (2013). Terörün Ekonomik Etkileri. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, s. 4-6.
- ARAT, K. (2003). Türkiye’de Optimum Döviz Kuru Rejimi Seçimi ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi. *Uzman Yeterlilik Tezi*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü.
- ARDIÇ, H. (2004). 1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi. Ankara: TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü: Uzmanlık Yeterlilik Tezi.
- ASLAN, H., ve ASLAN, M. (2017). Uzun Süreli İşsizlik ve Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 104.
- ASLAN, N., ve KANBUR, N. (2007). Türkiye’de 1980 Sonrası Satın Alma Gücü Paritesi Yaklaşımı. *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.
- ATIŞ, A. G., ve UTKULU, u. (2011). Denge Döviz Kurunun Portföy Yaklaşımı ile Analizi: Türkiye Örneği. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 67-68.
- AYDIN, N. (2012). İşsizlik, Beveridge Eğrisi ve Türkiye İşgücü Piyasasına İlişkin Bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 122.
- AYDIN, Ü., ve KARA, O. (2012). Türkiye’de Döviz Kuru-Enflasyon Etkileşiminin Para Politikası Üzerine Etkileri. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*.
- AYHAN, F. (2016). Döviz Kuru Oynaklığı, Dış Ticaret ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Doktora Tezi.
- AYHAN, F. (2016). Döviz Kuru Oynaklığı, Dış Ticaret ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Doktora Tezi.
- AYHAN, F. (2019). Türkiye Ekonomisinde İşsizliğin Belirleyicisi Olan Temel Makroekonomik Değişkenlerin Tespitine İlişkin Bir Uygulama. “V. International Conference on Applied Economics and Finance & EXTENDED WITH SOCIAL SCIENCES(ICOAEF’19 (s. 236). Girne-KKTC: p Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi.

- AYHAN, F. (2019). Türkiye Ekonomisinde İşsizliğin Belirleyicisi Olan Temel Makroekonomik Değişkenlerin Tespitine İlişkin Bir Uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 235-252.
- BAGELLA, M., BECCHETTİ, L., ve HASAN, I. (2006). Real Effective Exchange Rate Volatility And Growth: A Framework To Measure Advantages Of Flexibility vs. Costs Of Volatility. *Journal of Banking & Finance*, 1150.
- BAKHSİ, Z., ve EBRAHİMİ, M. (2016). The Effect Of Real Exchange Rate On Unemployment. *Marketing and Branding Research*, 4-13.
- BAL, H. (1993). Kambiyo Politikaları, Dış Ticaret ve Enflasyon. *İktisat, İşletme ve Finans*.
- BALAYLAR, N. A. (2011). Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. *Sosyo-Ekonomi*, 137-160.
- BAYRAKTAR, M. E. (2011). Türkiye Ekonomisinde Döviz Kuru Dalgalanmalarının Boyutları, Etkileri ve Sonuçları. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.
- BEKİROĞLU, C. (2010). Türkiye’de İşsizlik Sorununun Çözülmesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.
- BELKE, A., ve KAAS, L. (2002). The Impact of Exchange Rate Volatility on Labor Markets. *Europe versus United States*, 1-31.
- BELKE, A., ve KAAS, L. (2004). Exchange Rate Movements and Employment Growth: An OCA Assessment of the CEE Economies. *Erschienen in: Empirica*, 247-280.
- BERUMENT, H., DOĞAN, N., ve TANSEL, A. (2008). Macroeconomic Policy and Unemployment by Economic Activity: Evidence from Turkey. *IZA Discussion Paper*, 1-24.
- BİÇERLİ, M. K. (2004). *İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları*. Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- BİÇERLİ, M. K. (2007). *Çalışma Ekonomisi*. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- BİLGİN, M. H. (2003). Türkiye’de İşsizliğin Yapısal Analizi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 137-143.
- BİLGİN, M. H. (2004). Döviz Kuru İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 80-94.

- BILSON, J. (1978). The Monetary Approach to Exchange Rate: Some Amprical Evidence. *IMF Staff Papers*.
- BİNAY, Ş., ve KUNTER, K. (1998). Mali Liberalleşmede Merkez Bankası'nın Roli 1980-1997. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü: Tartışma Tebliği.
- BOZ, Ç. (2013). Türkiye'de Reel Döviz Kuru ve İşsizlik İlişkisi: 2003-2012. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B Dergisi*, 51-61.
- BOZDAĞLIOĞLU, .. E. (2008). Türkiye'de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 45-65.
- BRANSON, W. H., ve LOVE, J. P. (1988). United States Manufacturing And The Real Exchange Rate. *University of Chicago Press*, s. 241-276.
- BULUT, E. (2005). *Döviz Ekonomisi: Piyasanın Mikro Yapısı*. Ankara: Platin Yayınları.
- BUSCHER, H. S., ve MUELLER, C. (1999). Exchange Rate Volatility Effects on the German Labour Market: A Survey of Recent Results and Extensions. *IZA Discussion Paper*, 1-41.
- CARBAUGH, R. J. (2008). *International Economics*. Ohio: South-Western, Division of Thomson Learning.
- CENGİZ, Ç. (2018). Döviz Kurunun Belirlenmesine Yönelik Teorik Yaklaşımlar. *Sakarya İktisat Dergisi*, 10-11.
- CENGİZ, S. (2009). Ekonomideki Kur Belirsizliği ve Şoklarının İşgücü Piyasası Üzerine Etkisi: 1989-2006 Türkiye Örneği. *Ekonomik ve İdari Bilimler Dergisi*, 327-343.
- CHEN, R., ve DAO, M. (2011). The Real Exchange Rate and Employment in China. *IMF Working Paper*, 1-50.
- COPELAND, L. S. (1989). *Exchange Rates and International Finance*. England: Addison-Wesley Educational Publishers.
- ÇAĞLAR, Ü. (2003). *Döviz Kurları: Uluslararası Para Sistemi ve Ekonomik İstikrar*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- ÇATIR, İ. (2019). Küreselleşmenin İşgücü Piyasasına Etkisi ve Genç İşsizlik. *Journal of Life Economic*, 324.
- ÇELEBİ, E. (2001). Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000). *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 55-66.

- ÇELİK, K. (2008). *Uluslararası İktisat*. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- ÇELİKKOL, H. (1999). Sektörel Dış Ticaret Şirketleri'nde Dövi Kuru Riskinden Korunma Teknikleri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- ÇİÇEK, S. (2006). Türkiye'de Döviz Kuru Sistemleri Ve Politikalarının İhracata Etkileri (1980-2004). İzmir: Yüksek Lisans Tezi T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇOBAN, O. (2009). *İktisada Giriş*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- D.ĐİCKEY, ve FULLER, W. (1979). Distribution of the Estimates for Autoregressive Time Series With a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*.
- DAÍ, M., ve XU, J. (2013). Firm-specific Exchange Rate Exposure and Employment Adjustment: Evidence from China. *Peking University, Beijing Normal University and China Academy of Social Science*, 1-48.
- DEMİR, F. (2010). Exchange rate Volatility and Employment Growth in Developing Countries: Evidence from Turkey . *Munich Personal RePEc Archive*, 1-46.
- DEMİRGİL, B. (2021). Makroekonomik Değişkenler İle İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13-21.
- DİLBER, İ., ve ÖZDEN, B. (2019). Türkiye'de Artan Döviz Kurunun Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi. (s. 1-10). Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DİNÇER, N. N. (2005). *Döviz Kuru Dalgalanmalarının Asimetrik Etkileri: Türkiye Örneği*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezleri, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Yayın no: DPT: 2682.
- DİNLER, Z. (2000). *İktisada Giriş* . Bursa: Ekin Kitabevi.
- DPT. (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.
- DPT. (1968). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- DPT. (1972). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- DPT. (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.

- DPT. (1985). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)* . Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- DPT. (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.
- DPT. (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.
- DPT. (2000). *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.
- DPT. (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.
- DURUEL, M., ve KARA, M. (2010). Küresel İşsizlik ve İstihdamda Yeni Perspektifler. *Journal of Social Policy Conferences* (s. 358). Kırgızistan: Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi.
- DUYGULU, A. A. (1998). Döviz Kuru İstikrarının Ekonomik İstikrar Açısından Değerlendirilmesi. *D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 109.
- DÜNDAR, Ö. (2010). Türkiye'de Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticarete Etkileri. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Yüksek Lisans Tezi.
- EDWARDS, S. (2002). The Great Exchange Rate Debate After Argentina. *NBER Working Paper Series*.
- EDWARDS, S., ve SAVASTANO, M. (1999). Döviz Kurları Gelişmekte Olan Ekonomiler: Biz Ne Biliyoruz? Ne Bilmemiz Gerekliyor? *Ulusa Ekonomik Araştırmalar Bürosu*.
- EDWARDS, S., ve SAVASTONE, M. A. (1999). Exchange Rates İn Emerging Economies: What We Do Know? What Do We Need To Know? *Nber Working Paper Series*.
- EĞİLMEZ, M. (2016). *Makro Ekonomi: Türkiye'den Örneklerler*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EKİN, N. (2003). İş Aramayan İşsizler- Kırsal Yoksullar- Kentsel Kayıtdışı Yapay İstihdamdakiler - Açık İşsizler. *Kamu-İş Dergisi*, 2.
- ENGEL, C., ve HAKKİO, C. S. (1993). Exchange Rate Regimes and Volatility. *Third Quarter Ekonomik Review*.

- ERDOĞAN, S. (2005). Alternatif Para Politikası Stratejileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- ERDOĞAN, S. Y. (2008). Döviz Kuru Rejimleri ve Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru REjimlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.
- ERSÖZ, E. (2006). Dalgalı Döviz Kuru Sistemi ve Türkiye'de Dalgalı Döviz Kuru Uygulaması. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.
- ERTEKİN, M. S. (2001). Türkiye'de 1980 Sonrasında Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaret. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 183-198.
- ERTUĞRUL, H. M. (2010). Türkiye'de Döviz Kuru Volatilitesi Modellemesi. *Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi*. Ankara: Hazine Müsteşarlığı.
- ERTÜRK, E. (1994). *Döviz Ekonomisi*. Der Yayınları.
- ERTÜRK, E. (1996). *Uluslararası İktisat: Teori-Politika, İktisadi Birleşmeler-Uluslararası Parasal İlişkiler*. İstanbul: Ekin Kitabevi Yayınları.
- ESER, B. Y., ve TERZİ, H. (2008). Türkiye 'de İşsizlik Sorunu ve Avrupa İstihdam Stratejisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 231.
- FİLİZTEKİN, A. (2004). Exchange Rates and Employment in Turkish Manufacturing. *Sabancı University, Faculty of Arts and Social Sciences*, 1-24.
- FREAR, D., ve EDMONDS, J. (2011). The Influence Of U.S Presidential Elections On Exchange Rate. *Wilkes University, Wilkes-Barre*.
- FRENKEL, R., ve ROS, J. (2006). Unemployment and the Real Exchange Rate in Latin America. *World Development Elsevier*, 631-646.
- FU, T.-W., ve LİN, M. (2016). Interest Rate, Unemployment Rate and China's Exchange Rate Regime. *International Journal of Emerging Markets*, 177-190.
- GİANNELLİS, N., ve PAPADOPOULOS, A. P. (2011). What causes exchange rate volatility? Evidence from selected EMU members and candidates for EMU membership countries . *Journal of International Money and Finance*, 2.
- GOLDBERG, L., ve TRACY, J. (2001). Exchange Rates And Wages. *NBER Working Paper Series*, 1-30.
- GOTUR, P. (1985). Effects of Exchange Rate Volatility on Trade: Some Further Evidence. *Staff Papers - International Monetary Fund*.

- GÖKER, Z., ve DANE, K. (2013). Tam İstihdamın Sağlanmasında Maliye Politikasının Rolü ve Post-Keynesyen Çözüm Önerileri. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 103-119.
- GÖKTAŞ, A., ve İŞÇİ, Ö. (2010). Türkiye'de İşsizlik Oranının Temel Bileşenli Regresyon Analizi İle Belirlenmesi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 279-294.
- GRANGER, C., ve NEWBOLD, P. (1977). *Forecasting Ekonomik Time Series*. London: Akademik Press.
- GÜMÜŞELİ, S. (1994). *Döviz Kuru ve Faiz Oranı Risklerinden Korunma Teknikleri*. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği.
- GÜNDOĞAN, N., BİÇERLİ, M., LORDOĞLU, K., ve ÖZKAPLAN, N. (2013). *Çalışma Ekonomisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- GÜNEY, A. (2009). İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri. *Kamu-İş Dergisi*, 135-159.
- GÜNEY, A., ve BALKAYA, E. (2019). Gelir, Fiyat, Reel Efektif Döviz Kuru ve İşgücü Maliyetlerinin İşsizlik Oranı Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Bir ARDL Yaklaşımı. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi* , 82.
- GÜNEY, A., ve BALKAYA, E. (2019). Gelir, Fiyat, Reel Efektif Döviz Kuru ve İşgücü Maliyetlerinin İşsizlik Oranı Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Bir ARDL Yaklaşımı. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 80-105.
- GÜRAN, N. (1987). *Döviz Kuru Sistemleri ve Ekonomik Denge*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- GÜRAN, N. (1987). *Döviz Kuru Sistemleri ve Ekonomik Denge*. İzmir: 9 Eylül Üniversitesi Yayınları.
- HARRİS, R., ve SOLLİS, R. (2003). *Applied Time Series*. John Wiley & Sons.
- HART, P. E. (1990). Types Of Structural Unemployment İn The United Kingdom. *International Labour* , 213.
- HAUSMANN, R., PANİZZA, U., ve RİGOBON, R. (2004). The Long-Run Volatility Puzzle Of The Real Exchange Rate. *Nber Working Paper Series*.
- HEPAKTAN, E., ÇINAR, S., ve DÜNDAR, Ö. (2011). Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaret İle İlişkisi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 62-82.

- HO, C., ve MCCAULEY, R. N. (2003). Living with flexible exchange rates: issues and recent experience in inflation targeting emerging market economies. *BIS Working Papers*.
- HUANG, H., PANG, K., ve TANG, Y. (2014). The Effects of Exchange Rates on Employment in Canada. *Article in Canadian Public Policy*, 1-32.
- HYDER, Z., ve SHAH, S. (2004). Exchange Rate Pass-Through to Domestic Prices in Pakistan. *SBP Working Paper Series*.
- IMF. (1984). Exchange Rate Volatility and World Trade ; A Study by the Research Department of the International Monetary Fund. *Occasional Paper*, s. 3.
- İNAN, E. A. (2002). Kur Rejimi Tercih ve Türkiye. *Bankacılık ve Araştırma Grubu*.
- İNANDIM, Ş. (2005). Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri İle Reel Döviz Kuru Etkileşimi : Türkiye Örneği. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü.
- İNMEZ, Ç. E. (2006). Küreselleşmenin İstihdam ve İşsizlik Üzerine Etkisi: Türkiye Bankacılık Sektörü Üzerine İnceleme. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.
- İŞGÜDEN, T., ve AKYÜZ, M. (1990). *Uluslararası İktisat*. İstanbul : Evrim Kitabevi.
- İŞİK, N. (2005). Dışa Açılma ve Para Politikasının Döviz Kur Üzerindeki Etkileri: Bir Uygulama. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 120-127.
- İYİBOZKURT, E. (2001). *Uluslararası İktisat*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- İYİDİKER, H. (1987). Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de İşsizlik Sorunu . *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13.
- Kalkınma Bakanlığı, T. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.
- KANCA, O. C. (2012). Türkiye'de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3.
- KANDİL, M., ve MİRZAI, I. A. (2003). The Effects Of Dollar Appreciation on Sectoral Labor Market Adjustments: Theory and Evidence. *The Quarterly Review of Economics and Finance* , 89-117.
- KANDİLOV, I. T., ve LEBLEBİCİOĞLU, A. (2011). The Impact of Exchange Rate Volatility on Plant-Level Investment: Evidence from Colombia. *Development Economic*.

- KANSU, A. (2006). *Döviz Kuru Sistemleri ve Döviz Krizleri*. İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- KANTAR, L. (2017). Rezerv Opsiyon Mekanizması ve Döviz Kuru Volatilitesi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAPLAN, F. (2009). Türkiye'de Reel Döviz Kurlarındaki Oynaklığın İşsizlik ve Büyüme Oranları Üzerine Etkisi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.
- KARA, H., KÜÇÜK TUĞER, H., ÖZLALE, Ü., TUĞER, B., YAVUZ, D., ve YÜCEL, E. M. (2005). Exchange Rate Pass-Through in Turkey: Has it Changed and to What Extent? *Reserch Department Working Paper No:05/04*.
- KARAKAŞ, G. (2015). Döviz Kuru Oynaklığının Türkiye'nin Tarımsal Dış Ticaretine Etkisi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- KARAMAN, Y. E. (2015). *İşsizliğin Nedenleri, Sonuçları, Çözüm Yolları*. <http://iktisatvehayat.blogspot.com/2015/07/issizligin-nedenleri-sonuclari-cozum.html> adresinden alındı
- KARAMELİKLİ, H., ve BAYAR, Y. (2016). Makroekonomik ve Finansal İstikrarın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: TÜRKİYE ÖRNEĞİ. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 225-236.
- KARLUK, R. (1998). *Uluslararası Ekonomi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- KARLUK, S. R. (2007). *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- KARLUK, S. R. (2013). *Uluslararası Ekonomi: Teori - Politika*. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- KARTAL, M. T., DEPREN, S. K., ve DEPREN, Ö. (2018). Türkiye'de Döviz Kurlarını Etkileyen Makroekonomik Göstergelerin Belirlenmesi: Mars Yöntemi ile Bir İnceleme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 209-229.
- KASAPOĞLU, M. M., ve MURAT, S. (2018). *Türkiye'de İstihdam, İşsizlik ve İstihdam Politikalarında Yerelleşme: İİMEK'e Dair Kısa Bir Değerlendirme*, 248-278.
- KAYAR, Ç. (2019). Döviz Kurundaki Değişimlerin Sektörel Bazda İhracata Etkileri: Türkiye Örneği. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.

- KAYHAN, F. (2019). Türkiye Ekonomisinde İşsizliğin Belirleyici Olan Temel Makroekonomik Değişkenlerin Tespitine İlişkin Bir Uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 237.
- KILIÇASLAN, N. (2007). The Effect Of Real Exchange Rate On Unemployment In Turkey. Ankara: The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University : A Master's Thesis .
- KILINÇARSLAN, E. (2016). Döviz Kuru ve Makroekonomik Etkileri. Çorum: Hitit üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.
- KIM, W. (2005). Analyses Of The Relationship Between Exchange Rates And Employment In Korea. *Journal Of Economic Development*, 131-153.
- KİMZAN, F. Ö. (2020). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Sistemi Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısı ve Girişimcilik Eğilimi İlişkisinin İncelenmesi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KIZILDERE, C. (2012). Dış Ticaretin Döviz Kuru Değişimlerine Duyarlılığı: Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KIZILKAYA, O. (2012). Reel Döviz Kuru, Yabancı Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- KLEİN, M. W., SCHUH, S., ve TRIEST, R. K. (2000). Job Creation, Job Destruction And The Real Exchange Rate. *NBER Working Paper Series*, 1-33.
- KOÇAK, S. (2006). *Döviz Kurundaki Değişikliklerin Ekonomik Etkileri*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KORKMAZ, A., ve MAHİROĞULLARI, A. (2007). *İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları Türkiye ve AB Ülkeleri*. Ankara: Ekin Yayınevi.
- KURTULMUŞ, S. (1998). Avrupa Birliği'nde İşsizlik ve İşsizliği Önleme Politikaları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* , 160.
- KUTLAR, A. (2000). *Ekonometrik Zaman Serileri: Teori ve Uygulama*. Ankara: Gazi Kitap Evi.
- KÜPELİ, E. I. (2021). Vergi Takozu ve İşsizlik Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.

- LIPSEY, R., RAGAN, C., ve STORER, P. (1996). *Economics*. Addison-Wesley Educational Publishers.
- MAHİROĞULLARI, A., ve KORKMAZ, A. (2008). *İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları- Türkiye ve AB Ülkeleri-*. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- MAKHDOM, M. A. (2021). Makroekonomik Göstergeler İle Döviz Kuru Arasındaki İlişkinin Analizi: (2005:01-209:10) Türkiye Uygulaması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 772-789.
- MAO, R., ve WHALLEY, J. (2011). Ownership Characteristics, Real Exchange Rate Movements and Labor Market Adjustment in China. *NBER Working Paper*, 1-26.
- MCCONNELL, C. R., BRUE, S., ve MACPHERSON, D. (2016). *Contemporary Labor Economics*. McGraw-Hill Education.
- MCFARLANE, L. (2002). *Consumer Price Inflation And Exchange Rate Pass-Through In Jamaica*. Erişim Adresi: https://www.boj.org.jm/uploads/pdf/papers_pamphlets/papers_pamphlets_consumer_price_inflation_and_exchange_rate_pass-through_in_jamaica.pdf adresinden alındı
- MCKENZİE, M. D. (1999). The Impact of Exchange Rate Volatility on International Trade Flows. *Journal of Economic Surveys*.
- MCKİNNON, R. (1994). L'esprit et Les Règles des Accords de Bretton Woods. *Problèmes Economiques*, 7-8.
- MPOFU, T. R., ve NİKOLAİDOU, E. (2018). Real Exchange Rate Volatility and Employment Growth in South Africa: The Case of Manufacturing. *ERSA working paper*, 2-22.
- ODABAŞI, Y. (2011). Döviz Kuru Volatilitésinin İhracat Üzerindeki Etkisi ve İleriye Dönük Volatilité Tahmini: Türkiye İçin Bir Uygulama. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖKSÜZLER, S. H. (2019). Türkiye'de Enflasyon, İşsizlik ve Dış Ticaret İlişkisi: 2014-2019. Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.
- ÖKSÜZLER, S. H. (2019). Türkiye'de Enflasyon, İşsizlik ve Dış Ticaret İlişkisi:2014-2019. Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.

- ÖRUÇ, E. (2016). Döviz Kurlarının Belirlenmesinde Parasalcı Yaklaşım: Türkiye Örneği. *KOSBED*.
- ÖZÇAM, M. (2004). *Döviz Kuru Politikaları ve Türkiye'de Döviz Kuru Oynaklığının Etkileşimleri*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu.
- ÖZÇİÇEK, Ö. (2007). Nominal Kur Oynaklığı ve Türkiye'de Sermaye Yatırımı Üzerine Etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 74.
- ÖZDEMİR, K. A., ve ŞAHİNBEYOĞLU, G. (2000). Alternatif Döviz Kuru Sistemleri. *Tartışma Tebliği*. Ankara: TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü.
- ÖZDEMİR, M. O. (2014). Döviz Kuru Oynaklığı ve Ardışık Koşullu Değişen Varyans Modelleri ile Türkiye'de Döviz Kuru Oynaklığının Modellenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZKARAMETE, N. (1996). Türkiye'de Dolarizasyon ve Para İkamisi: 1990-1995 . *Ekonomik Yaklaşım*, 99-100.
- ÖZTÜRK, N., ve BAYRAKTAR, Y. (2010). Döviz Kurlarını Açıklamaya Yönelik Yeni Yaklaşımlar. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 158.
- ÖZTÜRK, S., ve DEMİR, H. (2018). Döviz Kuru, İhracat ve İşsizlik İlişkisi :Türkiye Örneği. *ISPEC International Journal of Social Sciences & Humanities*, 30-43.
- PARASIZ, İ. (2005). *Uluslararası Para Sistemi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- PARASIZ, İ. (2009). *Para-Banka ve Finansal Piyasalar*. Ezgi Kitabevi.
- PETER, J. Q. (1996, March). Exchange Rate Regime as Inflation Anchors. *Finance and Development*, s. 42-45.
- PLIHON, D. (1994). *Döviz Kurları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- RİBERİO, E. P., CORSEUİL, C. H., SANTOS, D., FURTADO, P., AMORİM, B., SERVO, L., ve SOUZA, A. (2004). Trade Liberalization, the Exchange Rate and Job and Worker Flows in Brazil. *Economia do Trabalho, Economia Social e Demografia*, 1-19.
- SARI, İ. (2007). Makroekonomik Değişkenlerin Dolarizasyon Sürecine Etkisi: Ampirik Bir Yaklaşım. *Uzman Yeterlilik Tezi*. Ankara: T.C.M.B. Piyasalar Genel Müdürlüğü.
- SEKMEN, F., ve RAVANOĞLU, G. A. (2020). The Modelling of Exchange Rate Volatility Using Arch-Garch Models: The Case of Turkey . *MANAS Sosyal Araştırma Dergisi*, 835.

- SELİM, S., ve AYVAZ GÜVEN, E. T. (2014). Türkiye'de Enflasyon, Döviz Kuru ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 127-145.
- SERDENGEÇTİ, S. (2005). Dolarizasyon - Ters Dolarizasyon. Eskişehir: TCMB.
- SEVÜTEKİN, M., ve ÇINAR, M. (2017). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*. Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- SEYİDOĞLU, H. (2002). *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- SEYİDOĞLU, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Yayınlar.
- SEYİDOĞLU, H. (2015). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- SEYİDOĞLU, H. (2017). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- SLOMAN, J. (2004). *Makro İktisat*. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- SOTO, R. (2008). Unemployment and Real Exchange Rate Dynamics in Latin American Economies. *Instituto de Economía, Universidad Católica de Chile, Santiago, Chile*, 1-26.
- SOYTAŞ, U., ve ÜNAL, Ö. S. (2010). Türkiye Döviz Piyasalarında Oynaklığın Öngörülmesi ve Risk Yönetimi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi*.
- SÖDERSTEN, B., ve REED, G. (1994). *International Economics*. London: Macmillan Pres.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı, T. C. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- SUNGUR, M. (2019). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Oranları Arasındaki İlişkinin Analizi. Tekirdağ: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.
- ŞİMŞEK, H. A. (2007). Türkiye'de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, s. 52-68.
- TABAN, S. (2004). Döviz Kuru Rejimleri Türkiye'de Bir İstikrar Politikası Aracı Olarak Kullanılabilir Mi? *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 129-146.

- TATOĞLU, F. Y. (2009). Reel Efektif Döviz Kurunun Durağanlığının Yapısal Kırımlı Panel Birim Kök Testleri Kullanılarak Sınanması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 313.
- TCMB. (2003). *2002 Yıllık Rapor*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2004). *2003 Yıllık Rapor*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2004). *2004 Yılı Para ve Kur Politikası Genel Çerçevesi Hakkında Basın Duyurusu*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası.
- TCMB. (2007). *Yıllık Rapor 2006*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2008). *Yıllık Rapor 2007*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2009). *Yıllık Rapor 2008*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2010). *Yıllık Rapor 2009*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2011). *Yıllık Rapor 2010*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2012). *Yıllık Rapor 2011*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2013). *Yıllık Rapor 2012*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2014). *Yıllık Rapor 2013*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2015). *Yıllık Rapor 2014*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2016). *Yıllık Rapor 2015*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2017). *Yıllık Rapor 2016*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2018). *Yıllık Faaliyet Raporu 2017*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2019). *Yıllık Faaliyet Raporu 2018* . Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2020). *Yıllık Faaliyet Raporu 2019*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TEKELİ, S. (2012). *İstihdam ve İşsizlik*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- TEKGÖZ, A. (2020). Döviz Kuru Oynaklığı ve Finansal Gelişme İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- TOKOL, A., ve ALPER, Y. (2015). *Sosyal Politika*. Dora Yayıncılık.
- TSAY, R. (2010). *Analysis of Financial Time Series*. Wiley.
- TUNCA, Z. (2005). *Makro İktisat*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- TUNÇ, H. (2001). Türkiye Ekonomisi. *Sümer Yayınevi*.

- TURAN, Z. (2004). Türkiye Ekonomisinde Para Kurulu Sisteminin Önemi. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 59-60.
- TURGUT, E., ve UÇAN, O. (2021). Döviz Kuru'nun Yurtiçi Fiyatlara Geçişi: Türkiye Örneği. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 124-125.
- TÜİK. (1999). *Satın Alma Gücü İle Milli Gelir*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- TÜSİAD. (2001). Türkiye Ekonomisi 2001. İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri.
- TÜZÜNKAN, D. (2015). Türkiye'de Uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İstihdam Politikaları Açısından Değerlendirilmesi. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 90-117.
- UÇAN, A. Y. (2017). Türkiye'de İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1990-2015 Dönemi Analizi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.
- UÇKAN, B. (1999). Gelirler Politikası ve Sosyal Diyalog. *Çimento İşveren Dergisi*, 16-21.
- UŞEN, Ş. (2007). Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Aktif Emek Piyasası Politikaları. *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 65-95.
- UYŞAL, Y. (1997). Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi-Türkiye Örneği-. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Doktora Tezi.
- UZUNCA, N. (2019). Pasif İşgücü Piyasası Politikası Kapsamında Uygulanan İşsizlik Ödeneğinin İşsizliğe Etkileri: Türkiye İçin Zaman Serisi Analizi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.
- UZUNCA, N. (2019). Pasif İşgücü Piyasası Politikası Kapsamında Uygulanan İşsizlik Ödeneğinin İşsizliğe Etkileri: Türkiye İçin Zaman Serisi Analizi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.
- UZUNOĞLU, S. (1999). *Para ve Döviz Piyasaları*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- ÜNSAL, E. (1999). *Makro İktisat*. Ankara: Kutan Ofset Matbaacılık.
- ÜNSAL, E. (2005). *Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadi*. Ankara: İmaj Yayıncılık.

- XIANGQUAN, Z., YUXUE, C., SHISONG, Q., ve YUMEI, Y. (2011). Real Exchange Rate, Foreign Trade and Employment: Evidence from China. *IZA Discussion Paper*, 1-26.
- YALTA, Y. (2020). Para Teorisi ve Politikası Ders Notları. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Açık Ders Malzemeleri Projesi.
- YAMAK, R., ve ERDEM, H. F. (2017). *Uygulamalı Zaman Serisi Analizi*. Trabzon: Celepler Yayın ve Dağıtım.
- YAMAN, D. (2012). Döviz Kuru Oynaklığının Dış Ticaret üzerine Etkileri: Teori ve Uygulama. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.
- YAŞA, M. (1980). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*. İstanbul: Akbank Kültür Yayını.
- YAVUZ, A. (2010). *İşgücü, İstihdam ve Kriz Olgusu*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- YAZICI, H. U. (2018). Türkiye'de İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. Bartın: Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Yüksek Lisans Tezi.
- YETİZ, F. (2015). Türkiye'de Döviz Kurunun Yansıması. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Doktora Tezi.
- YILDIRIM, B. (2019). Döviz Kuru ve İhracat İlişkisi: Konya İli Örneği. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YILDIZ, K. (2014). İşsizlik Türleri, Her Bir İşsizlik Türünün Toplam İşsizlikteki Payı ve Çeşitli Demografik Parametrelerle İlişkisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 2-3.
- YILDIZ, N. Ç. (2017). Makro İktisat. *Ders Notu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- YILMAZ, Ö. G. (2005). Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*.
- YURDAKUL, F. (2016). *Döviz Kurunun Belirleyicileri : Kısmi ve Koşullu Granger Nedensellik, Setar, LStar, TVar Modelleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- YÜCETÜRK, Z. (2014). Ahmet Hilmi Kalaç'ın Ekonomi Görüşü. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 253-276.
- ZAIM, S. (1997). *Çalışma Ekonomisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

ZENGİN, A. (2000). Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular). *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27-41.

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Birinci Kalkınma Planı Döneminde Hedeflenen İstihdam ve İşsizlik Miktarları 1962-1967	84
Tablo 2: Üç Ana Sektör İtibariyle Çalışan Nüfusun (15 ve Daha Yukarı Yaşta) Yüzde Dağılımı ve Artışlar (1961-1967)	85
Tablo 3: 1923-1980 Döneminde Türkiye'deki İşsizlik Oranları	89
Tablo 4: 1981-1987 Döneminde Türkiye'deki İşsizlik Oranları	92
Tablo 5 : Değişken Tanımları	109
Tablo 6: Değişken Betimsel İstatistikleri.....	117
Tablo 7: Mevsimsel F Sınaması Bulguları.....	120
Tablo 8: ADF Birim Kök Testi Bulguları	121
Tablo 9: Yapısal Kırılmalı DF Birim Kök Testi Bulguları	122
Tablo 10: ARMA Model Bulguları.....	123
Tablo 11: ARCH (2) Modeli Bulguları.....	124
Tablo 12: VOL Serisi ADF Birim Kök Testi Bulguları.....	125
Tablo 13: VOL Serisi Yapısal Kırılmalı DF Birim Kök Testi Bulguları.....	125
Tablo 14: ARDL Uzun Dönem Bulguları.....	127

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Döviz Kurundan Fiyatlara Geçişkenliğin Aktarım Mekanizması.....	36
Şekil 2: 1923-1980 Döneminde Türkiye'deki İşsizlik Oranlarının Grafikselseyri.....	90
Şekil 3: EMP Serisi Zaman Seyir Grafiği	118
Şekil 4: REER Serisi Zaman Seyir Grafiği	118
Şekil 5: SUE Serisi Zaman Seyir Grafiği	119
Şekil 6: Volatilite Serisi Zaman Seyir Grafiği	124
Şekil 7: Optimal Gecikmeler İçin Akaike Bilgi Kriteri Karşılaştırmaları.....	126
Şekil 8: Cusum Testi İstatistikleri	129

EKLER

EK 1: Türkiye’de işgücü yapısının genel görünümü (+15 yaş), (Bin kişi-%)

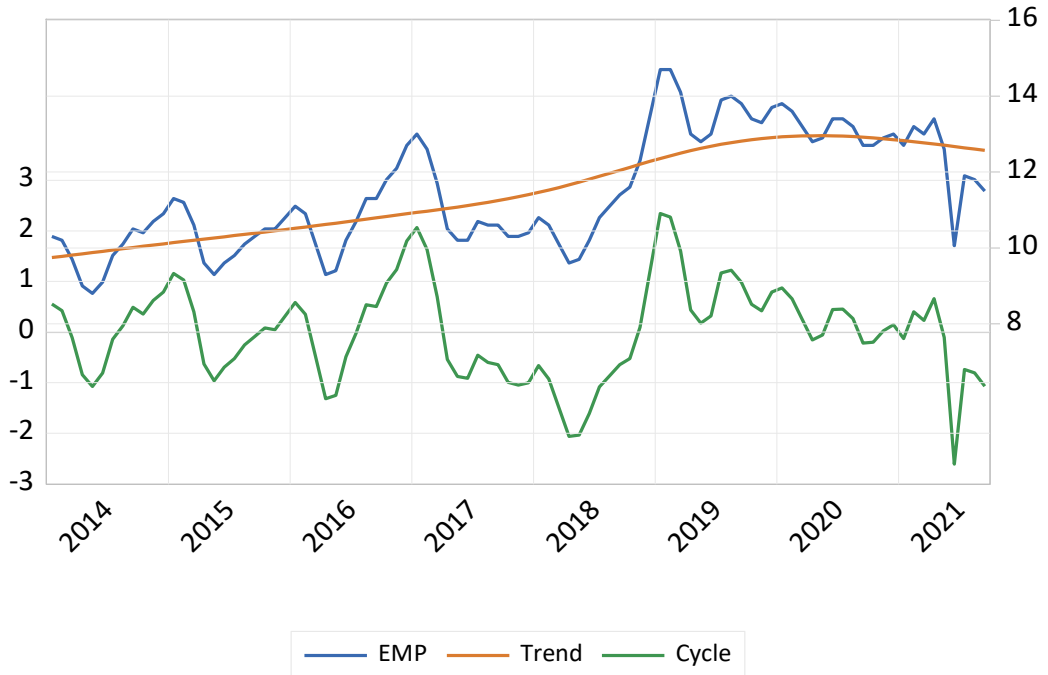
Yıllar	Kurumsal Olmayan Çalışma Çağındaki Nüfus	İşgücü	İstihdam Edilenler	İşsiz	İşgücüne Katılma Oranı %	İşsizlik Oranı %	İstihdam Oranı %	İşgücüne Dâhil Olmayan Nüfus
1988	33.746	19.391	17.754	1.637	57,5	8,4	52,6	14.355
1989	34.315	19.930	18.222	1.709	58,1	8,6	53,1	14.384
1990	35.601	20.150	18.539	1.611	56,6	8,0	52,1	15.451
1991	36.869	21.010	19.288	1.722	57,0	8,2	52,3	15.859
1992	37.984	21.264	19.459	1.805	56,0	8,5	51,2	16.720
1993	38.957	20.314	18.499	1.814	52,1	8,9	47,5	18.643
1994	40.038	21.876	20.006	1.870	54,6	8,5	50,0	18.161
1995	41.175	22.286	20.586	1.700	54,1	7,6	50,0	18.890
1996	42.243	22.697	21.194	1.502	53,7	6,6	50,2	19.546
1997	43.299	22.755	21.204	1.551	52,6	6,8	49,0	20.544
1998	44.295	23.385	21.778	1.606	52,8	6,9	49,2	20.910
1999	45.311	23.878	22.048	1.829	52,7	7,7	48,7	21.433
2000	46.211	23.078	21.581	1.497	49,9	6,5	46,7	23.133
2001	47.158	23.491	21.524	1.967	49,8	8,4	45,6	23.667
2002	48.041	23.818	21.354	2.464	49,6	10,3	44,4	24.223
2003	48.912	23.640	21.147	2.493	48,3	10,5	43,2	25.272
2004	47.544	22.016	19.632	2.385	46,3	10,8	41,3	25.527
2005	48.358	22.454	20.066	2.388	46,4	10,6	41,5	25.904
2006	49.174	22.751	20.423	2.328	46,3	10,2	41,5	26.423
2007	49.994	23.114	20.738	2.377	46,2	10,3	41,5	26.879
2008	50.772	23.805	21.194	2.611	46,9	11,0	41,7	26.967
2009	51.686	24.748	21.277	3.471	47,9	14,0	41,2	26.938
2010	52.541	25.641	22.594	3.046	48,8	11,9	43,0	26.901
2011	53.593	26.725	24.110	2.615	49,9	9,8	45,0	26.867
2012	54.724	27.339	24.821	2.518	50,0	9,2	45,4	27.385

2013	55.608	28.271	25.524	2.747	50,8	9,7	45,9	27.337
2014	56.986	28.786	25.933	2.853	50,5	9,9	45,5	28.200
2015	57.854	29.678	26.621	3.057	51,3	10,3	46	28.176
2016	58.720	30.535	27.205	3.330	52	10,9	46,3	28.185
2017	59.894	31.643	28.189	3.454	52,8	10,9	47,1	28.251
2018	60.654	32.274	28.738	3.537	53,2	11	47,4	28.380
2019	61.469	32.549	28.080	4.469	53	13,7	45,7	28.920
2020	62.579	30.873	26.812	4.061	49,3	13,2	42,8	31.706

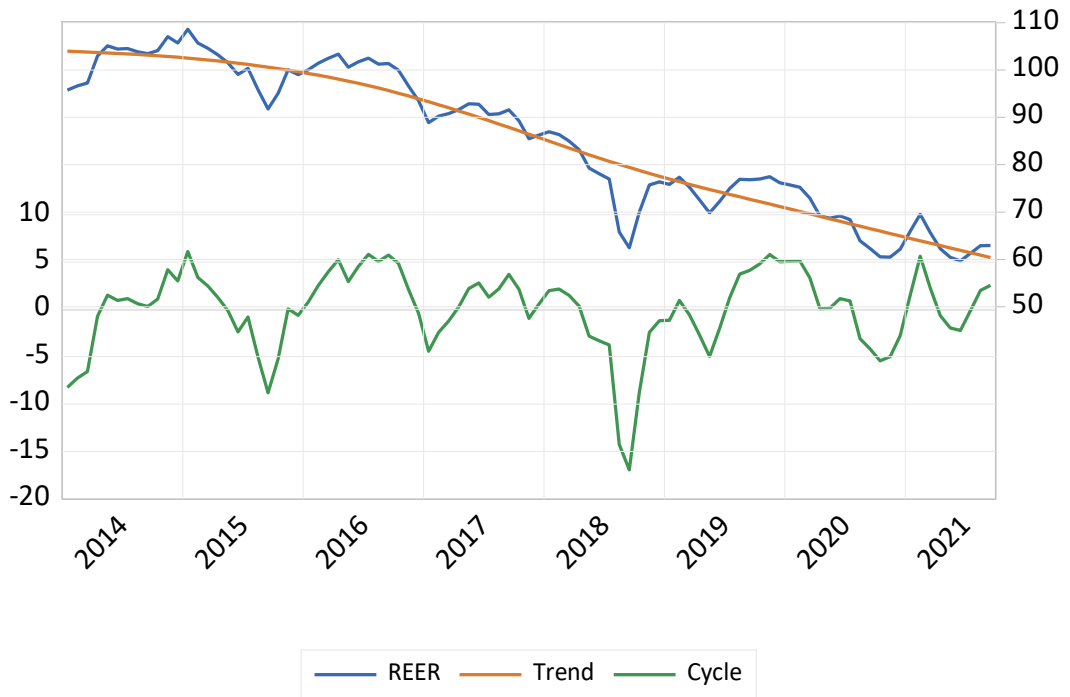
Kaynak: ((TÜİK), 2021) (Erişim Tarihi: 16.11.2021)

EK 2: Değişken Trend Yapıları

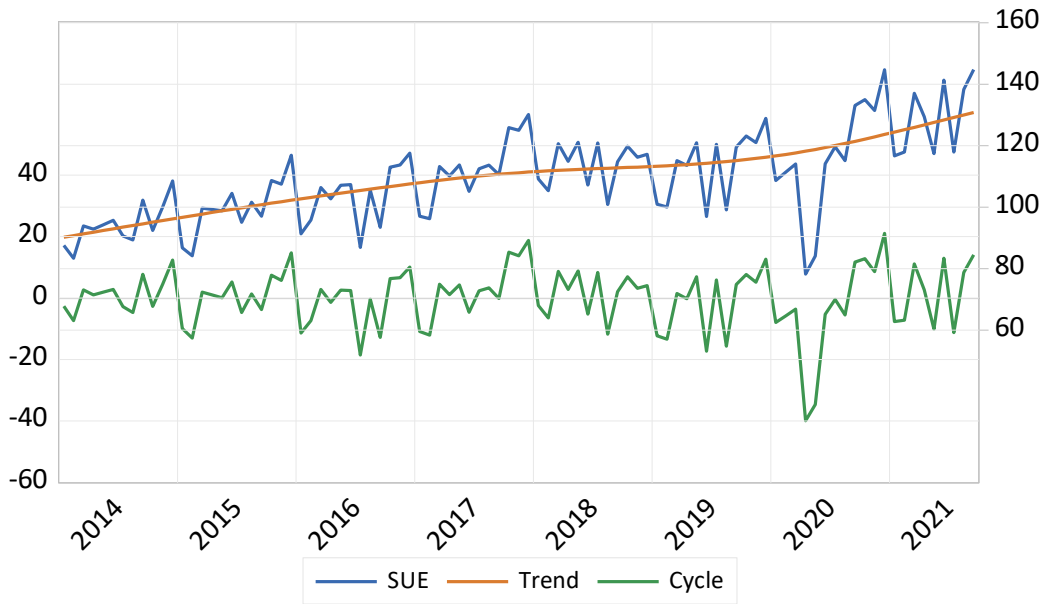
Hodrick-Prescott Filter (lambda=14400)

Hodrick-Prescott Filter (lambda=14400)

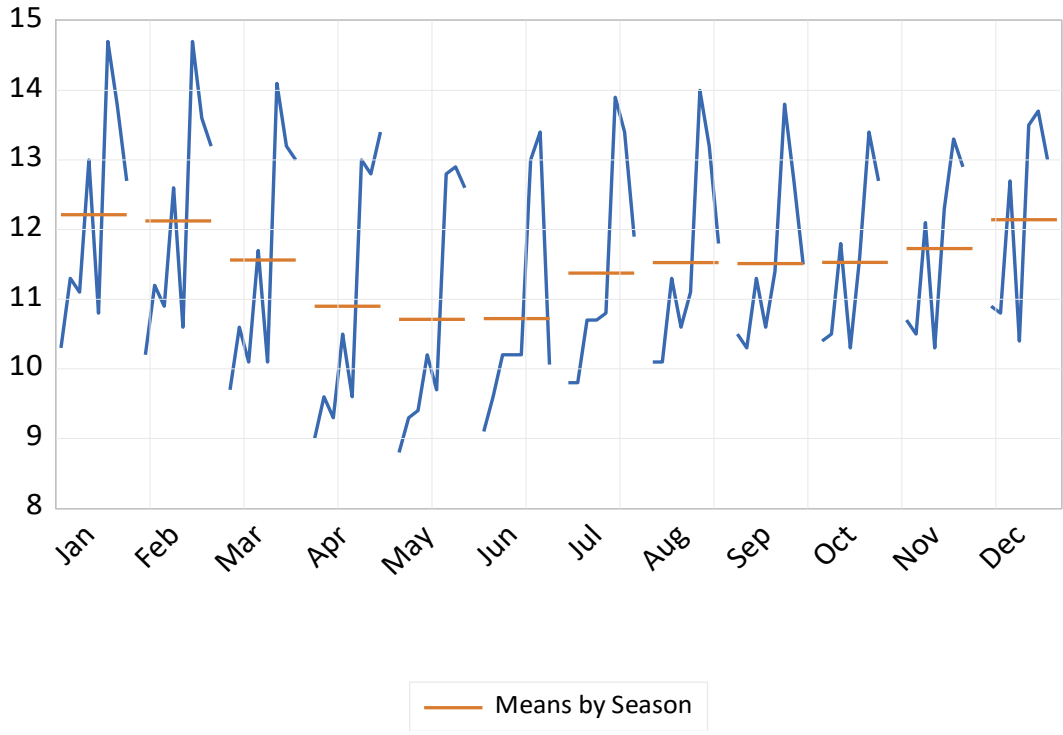

Hodrick-Prescott Filter (lambda=14400)

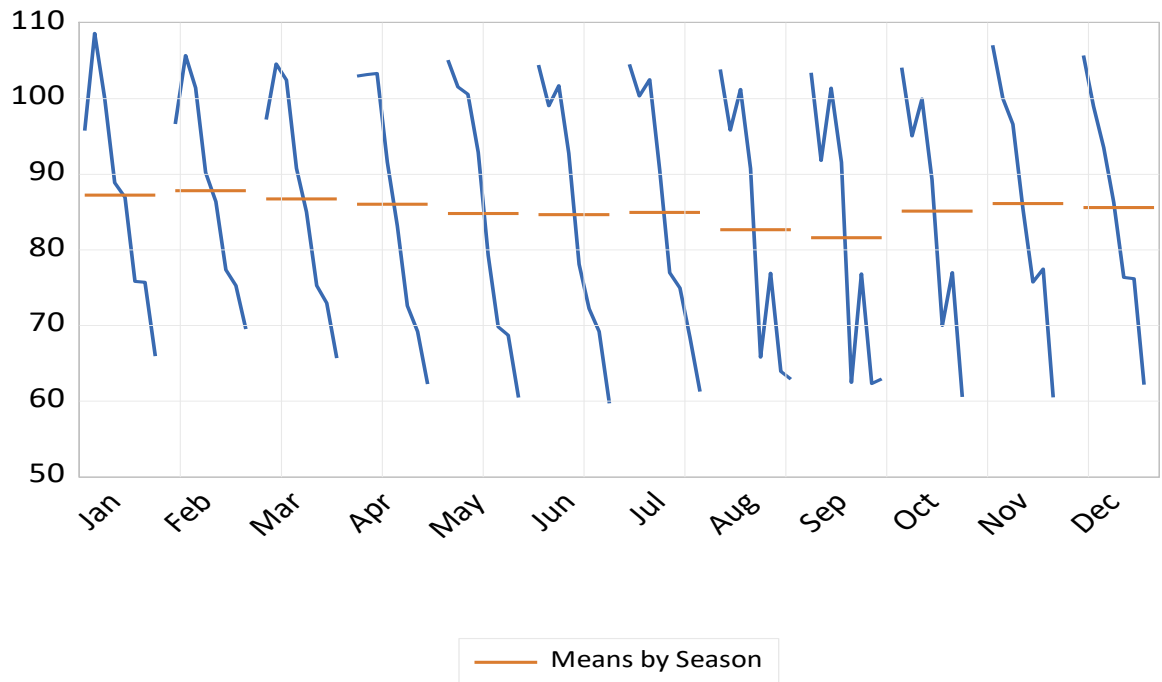

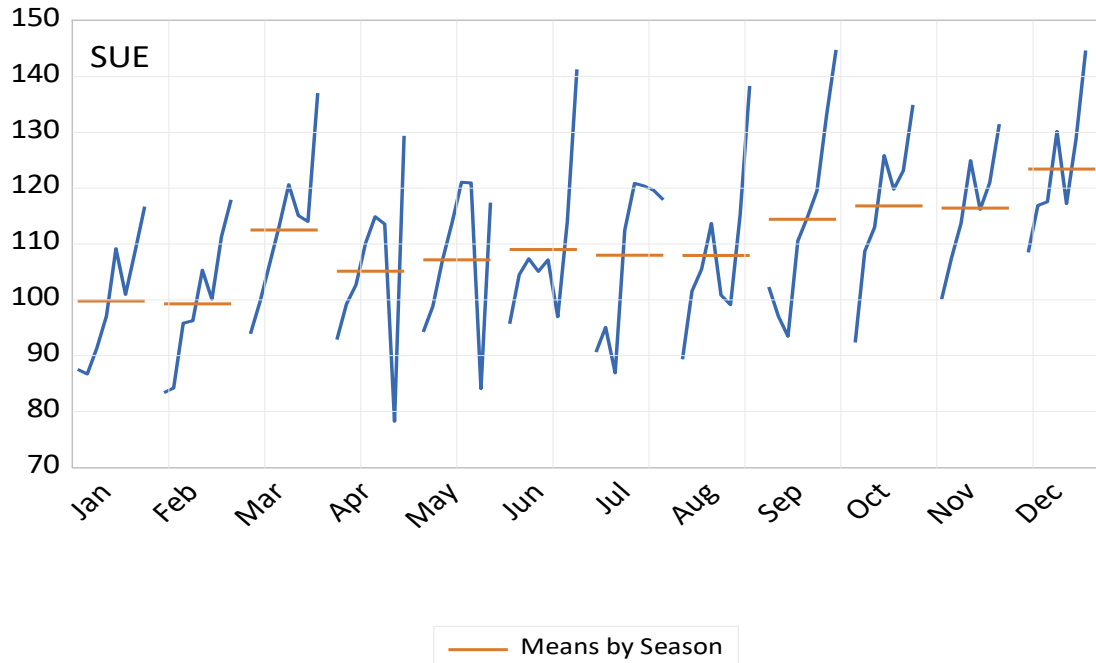
EK 3: Değişken Mevsimsellik Grafikleri

EMP

REER

EK 4: Otoresif Model Bulgular

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
LNEMP2(-1)	0.654980	0.107905	6.069985	0.0000
LNEMP2(-2)	0.210451	0.095830	2.196079	0.0311
LNEMP2(-3)	0.022070	0.170814	0.129204	0.8975
LNEMP2(-4)	-0.463324	0.356281	-1.300446	0.1973
LNEMP2(-5)	0.958553	0.533979	1.795112	0.0766
LNEMP2(-6)	-0.010225	0.234184	-0.043662	0.9653
LNEMP2(-7)	-1.115549	0.525010	-2.124815	0.0368
LNEMP2(-8)	0.483592	0.317274	1.524210	0.1316
RES1	0.140964	0.065636	2.147648	0.0349
RES1(-1)	0.070011	0.096564	0.725027	0.4706
RES1(-2)	0.245448	0.105454	2.327533	0.0226
RES1(-3)	0.288831	0.124700	2.316219	0.0232
LNSUE	-0.155000	0.059629	-2.599431	0.0112
LNSUE(-1)	-0.096157	0.047191	-2.037630	0.0450
LOG(TREND)	0.150247	0.033046	4.546659	0.0000
C	1.133751	0.322746	3.512826	0.0007
R-squared	0.955189	Mean dependent var	2.434783	
Adjusted R-squared	0.946459	S.D. dependent var	0.121978	
S.E. of regression	0.028224	Akaike info criterion	-4.141977	
Sum squared resid	0.061339	Schwarz criterion	-3.706261	
Log likelihood	208.6019	Hannan-Quinn criter.	-3.966047	
F-statistic	109.4210	Durbin-Watson stat	1.879335	
Prob(F-statistic)	0.000000			

EK 5: Kısıtsız Hata Düzeltme Modeli Bulguları

ECM Regression				
Case 3: Unrestricted Constant and No Trend				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1.133751	0.186497	6.079206	0.0000
D(LNEMP2(-1))	-0.085568	0.090185	-0.948800	0.3457
D(LNEMP2(-2))	0.124883	0.087569	1.426116	0.1579
D(LNEMP2(-3))	0.146953	0.094009	1.563182	0.1221
D(LNEMP2(-4))	-0.316371	0.152839	-2.069957	0.0418
D(LNEMP2(-5))	0.642182	0.140826	4.560117	0.0000
D(LNEMP2(-6))	0.631957	0.180350	3.504047	0.0008
D(LNEMP2(-7))	-0.483592	0.171012	-2.827826	0.0060
D(RES1)	0.140964	0.087673	1.607848	0.1120
D(RES1(-1))	-0.534279	0.109252	-4.890321	0.0000
D(RES1(-2))	-0.288831	0.096434	-2.995130	0.0037
D(LNSUE)	-0.155000	0.038854	-3.989265	0.0001
LOG(TREND)	0.150247	0.028603	5.252861	0.0000
CointEq(-1)*	-0.259452	0.043387	-5.979996	0.0000
R-squared	0.493520	Mean dependent var		0.002201
Adjusted R-squared	0.410175	S.D. dependent var		0.036282
S.E. of regression	0.027865	Akaike info criterion		-4.184988
Sum squared resid	0.061339	Schwarz criterion		-3.803736
Log likelihood	208.6019	Hannan-Quinn criter.		-4.031049
F-statistic	5.921425	Durbin-Watson stat		1.879335
Prob(F-statistic)	0.000000			

EK 6: Kısıtlı Hata Düzeltme Modeli Bulguları

Conditional Error Correction Regression				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1.133751	0.227145	4.991299	0.0000
LNEMP2(-1)*	-0.259452	0.060120	-4.315542	0.0000
RES1(-1)	0.745255	0.244066	3.053491	0.0031
LNSUE(-1)	-0.251157	0.056625	-4.435431	0.0000
D(LNEMP2(-1))	-0.085568	0.093900	-0.911264	0.3650
D(LNEMP2(-2))	0.124883	0.091270	1.368282	0.1752
D(LNEMP2(-3))	0.146953	0.104492	1.406356	0.1636
D(LNEMP2(-4))	-0.316371	0.155670	-2.032317	0.0456
D(LNEMP2(-5))	0.642182	0.142835	4.495959	0.0000
D(LNEMP2(-6))	0.631957	0.187135	3.377013	0.0012
D(LNEMP2(-7))	-0.483592	0.182617	-2.648125	0.0098
D(RES1)	0.140964	0.103602	1.360629	0.1776
D(RES1(-1))	-0.534279	0.150454	-3.551117	0.0007
D(RES1(-2))	-0.288831	0.109418	-2.639717	0.0100
D(LNSUE)	-0.155000	0.043459	-3.566575	0.0006
LOG(TREND)	0.150247	0.031962	4.700801	0.0000

EK 7: Model Korelogram

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
		1	0.023	0.023	0.0507	
		2	-0.079	-0.080	0.6612	
		3	-0.058	-0.054	0.9886	
		4	0.035	0.032	1.1107	0.292
		5	-0.075	-0.086	1.6714	0.434
		6	-0.073	-0.069	2.2197	0.528
		7	0.107	0.104	3.3913	0.495
		8	0.040	0.014	3.5610	0.614
		9	0.125	0.140	5.2002	0.518
		10	0.036	0.049	5.3392	0.619
		11	-0.099	-0.101	6.3998	0.603
		12	-0.220	-0.196	11.662	0.233
		13	-0.047	-0.049	11.909	0.291
		14	-0.032	-0.071	12.024	0.362
		15	-0.022	-0.023	12.077	0.440
		16	-0.044	-0.076	12.297	0.503
		17	0.122	0.069	14.023	0.448
		18	0.014	-0.026	14.047	0.522
		19	0.232	0.308	20.467	0.200
		20	0.037	0.109	20.628	0.243
		21	-0.094	0.011	21.711	0.245
		22	-0.031	0.031	21.834	0.293
		23	-0.059	-0.117	22.278	0.326
		24	-0.001	-0.089	22.279	0.384
		25	-0.031	-0.044	22.407	0.436
		26	0.152	0.022	25.436	0.328
		27	0.100	0.043	26.774	0.315
		28	0.034	-0.004	26.930	0.359
		29	-0.096	-0.071	28.209	0.348
		30	-0.147	-0.087	31.258	0.261
		31	-0.001	0.170	31.259	0.306
		32	-0.054	0.029	31.681	0.334
		33	0.024	0.069	31.766	0.378
		34	0.023	-0.005	31.846	0.424
		35	0.006	-0.100	31.852	0.474
		36	0.165	0.104	36.079	0.327

ÖZGEÇMİŞ

Gizem KESKİN, Lise Öğrenimini Muğla Kız Meslek Lisesi Çocuk Gelişimi bölümünde tamamladı. 2018 yılında Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü lisans öğrenimini tamamladı. 2018 yılında Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünde yüksek lisans eğitimine başladı.